

SLOVENSKÁ REČ

časopis
pre výskum
slovenského jazyka
orgán
Jazykovedného ústavu
Ludovíta Štúra
Slovenskej akadémie
vied

HLAVNÝ REDAKTOR

Štefan Peciar

VÝKONNÝ REDAKTOR

František Kočiš

REDAKČNÁ RADA

Ferdinand Buffa, Ladislav Dvonč, Ján Findra, Juraj Furdík, Mária Ivanová-Šalingová, Eugen Jóna, Ján Kačala, František Kočiš, Jozef Mistrík, Jozef Mlacek, Pavel Ondrus, Štefan Peciar, Jozef Ružička

REDAKCIA

884 16 Bratislava, Nálepková 26

OBSAH

J. Sabol, Variantnosť skloňovacích typov podstatných mien v spisovnej slovenčine	65
J. Findra, Odsek a odstupňovanie textu	71
F. Ruščák, O dvoch slovenských prekladoch románu Otec Goriot	80
V. Uhlár, Terchová, Rozsutec, Rázsutec a valaská kolonizácia	87

DISKUSIE

A. Appelová, Syntaktická kondenzácia ako jav textovej výstavby	97
J. Jacko, Stylistická diferenciacia substantív zakončených príponou -ár (-iar)	104
J. Kopina, Miesto živočíšnych adjektív medzi sekundárnymi prídavnými menami	108

SPRÁVY A POSUDKY

Za prof. Václavom Křístkom. Š. Peciar	113
Vedecká konferencia o syntaxi a jej vyučovaní. K. Buzássyová - A. Oravcová	114
HORECKÝ, J. - RÁCOVÁ, A.: slovník jazykovedných termínov. E. Jóna	118
Konečne eseje o slovenčine! V. Uhlár	120

ROZLIČNOSTI

Komponentná, komponentná, či komponentová analýza? K. Buzássyová	124
Baku - bakuský. L. Dvonč	125
Verbum - verba, či verbá? J. Jacko	127

Ján Sabol

VARIANTNOSŤ SKLOŇOVACÍCH TYPOV PODSTATNÝCH MIEN V SPISOVNEJ SLOVENČINE

Skloňovací typ by sme mohli definovať napr. tak, že je to množina pádových prípon (paradigma) charakteristických pre určitú skupinu gramaticky rovnorodých výrazov. Pre zaradenie určitého slova do skloňovacieho typu nie sú rovnako dôležité všetky pádové prípony, ale len niektorá (niektoré) z nich. Popri základných súboroch pádových prípon sa preto môžu vyskytovať aj menej frekventované, prípadne okrajové súbory. Príčiny tohto stavu v jazyku treba hľadať v konkurencii pádových prípon najbližších, ale niekedy aj vzdialenejších typov, v kombinačných a distribučných zákonitostiach foném, v „napätí“ zvukových a významových osobitostí príslušnej jazykovej sústavy atď. Výsledkom týchto — a iných — procesov je aj variantnosť v rámci skloňovacích typov.

Pri úvahách o variantnosti skloňovacích typov je zásadne dôležitá otázka ich vymedzenia, najmä problematika hraníc medzi variantmi z rozličných skloňovacích typov a variantmi v rámci toho istého skloňovacieho typu. V tomto príspevku zhrnieme niektoré údaje z našich pozorovaní o variantnosti skloňovacích typov podstatných mien v slovenčine. Pripomíname, že variantné koncovky v tom istom tvare môžu mať totožné alebo rozdielne substantíva (*rok* — gen. sg. *roka/roku*; *chlap, dedo* — nom. pl. *chlapi, dedovia*).

Základným východiskom pri určovaní skloňovacích typov podstatných mien v spisovnej slovenčine je kategória rodu, ktorou sa — pri spojení určujúceho slova s nadradeným substantívom — bezpečne určuje trojaký rod v slovenčine: mužský, ženský a stredný; porov. kontextové spojenia *ten, jeden, náš, dobrý, prvý, volaný (chlap) — tá, jedna, naša, dobrá, prvá, volaná (žena) — to, jedno, naše, dobré, prvé, volané (dieťa)* a pod. Pri podstatných menách mužského rodu sa ďalej uplatňuje protiklad životnosť

(zhoda gen./ak.) – neživotnosť (zhoda nom./ak.; môžeme tu hovoriť aj o osobitných rodoch), čím sa dostávame k dvom dvojiciam súborov pádových prípon (skloňovacích typov) kontextovo bezpečne odlišených (*chlap, hrdina – dub, stroj*). Pri podstatných menách ženského rodu je ďalším krokom vo vymedzovaní skloňovacieho typu koncovka nom. sg. *-a* (*žena, ulica*) a *-o* (*dlaň, kosť*), čím sa opäť vyčleňujú dve dvojice súborov pádových prípon. Pri podstatných menách stredného rodu vzťah medzi dvojicami skloňovacích typov nie je taký priezračný; analogicky podľa maskulín a femínin však možno do jednej skupiny zaradiť substantíva s koncovkami *-o* a *-e* v nom. sg. (*mesto, srdce*) proti substantívam, ktoré majú vo východiskovom tvare inú pádovú príponu. Týmto postupom sa dostávame k dvojiciam skloňovacích typov, ktoré sú ako jedna skupina vymedzená proti inej takej skupine určitým protikladom, ale zároveň stoja v protiklade k sebe navzájom. Čím možno tieto najbližšie stojace množiny pádových prípon (skloňovacie typy) odlišiť?

„Naporúdzi“ sú už „len“ pádové prípony (pri podstatných menách ženského a stredného rodu niektoré z nich už boli kritériom na rozlíšenie paradigiem na vyššom stupni analýzy [vo vyšších krokoch]); ide o také prípony, ktoré sú zásadne dôležité pre vymedzenie skloňovacieho typu. Nazývame ich určujúcimi (determinujúcimi) pádovými príponami. Tieto prípony musia spĺňať dve podmienky:

1. Musia sa v nich stretávať všetky varianty (súbory pádových prípon istého skloňovacieho typu), ktoré vyhovujú rovnakému vymedzeniu na vyššom stupni analýzy (vo vyšších krokoch):

2. V protiklade dvoch najbližšie stojacich skloňovacích typov musia byť zvukovo (fonicko-fonologicky) rozlíšené.

Na ilustráciu uvedieme postup pri vymedzovaní skloňovacích typov *chlap* a *hrdina*.

Tieto skloňovacie typy sa prostredníctvom určujúcich kontextových výrazov (spolu so substantívami skloňovacích typov *dub* a *stroj*) zreteľne vyčleňujú proti ostatným skupinám podstatných mien (*ten, jeden, náš, dobrý, prvý, volaný* atď. – proti kontextovým jednotkám iného zakončenia); druhým krokom je uplatnenie protikladu životnosť – neživotnosť (tu sa uvedené dva typy substantív odlišia od podstatných mien typu *dub* a *stroj*); posledným, tretím krokom je nájdenie určujúcej pádovej prípony a zistenie hraníc týchto skloňovacích typov (a teda aj ich variantnosti). Najprv si všimnime pádové prípony oboch skloňovacích typov (porov. tabuľku na nasledujúcej strane).

Ako vidieť, podmienky na určujúcu pádovú príponu spĺňa koncovka *-a* (pri skloňovacom type *chlap*) a *-u* (pri skloňovacom type *hrdina*) v gen./ak. sg. Koncovky inštr. sg., dat. a lok. pl. nespĺňajú druhú podmienku, ostatné

		chlap		hrdina	
	Sg.	Pl.	Sg.	Pl.	
N.	-ø, -o, -us a i.	-i, -ia, -ovia	-a, -o	-ovia, -i	
G.	-a	-ov, -í	-u	-ov	
D.	-ovi, -u	-om	-ovi	-om	
A.	-a	-ov, -í	-u	-ov	
L.	-ovi, -u	-och	-ovi	-och	
I.	-om	-mi, -ami	-om	-ami, -mi	

koncovky ani prvú, ani druhú podmienku na vymedzenie najbližšie stojacích skloňovacích typov. Dá sa teda vysloviť téza, že všetky životné maskulína, ktoré majú v gen./ak. sg. určujúcu pádovú príponu *-a*, sa skloňujú podľa deklinačného typu *chlap*, všetky mužské životné substantíva s koncovkou *-u* v týchto pádoch zasa vyhovujú podmienkam na zaradenie do množiny substantív skloňovacieho typu *hrdina*. Ostatné pádové prípony (ak je ich viac v tom istom tvare) rozhodujú iba o variantnosti vnútri skloňovacieho typu.

Pri ďalších osobitných množinách pádových prípon splňajú podmienky na determinujúcu pádovú príponu: koncovka nom./ak. pl. *-y* (zvukovo [-i]), pred ktorým nenastávajú alternácie — typ *dub*) a *-e* (typ *stroj*); pri podstatných menách ženského rodu koncovka gen. sg., nom./ak. pl. *-y* (zvukovo [-i]), pred ktorým nenastávajú alternácie — typ *žena*) a *-e* (typ *ulica*), ďalej koncovky gen. sg. a nom./ak. pl. *-e* (pri type *dlaň*) a *-i* (pri type *kosť*); pri podstatných menách stredného rodu koncovky nom. sg. *-o* (typ *mesto*), *-e* (typ *srdce*), *-ie* (typ *vysvedčenie*), *-a/-ä* (typ *dievča*). Prvú podmienku na vymedzenie určujúcej pádovej prípony pri type *mesto* narušajú slová cudzieho pôvodu (napr. *gymnázium*); to svedčí o tom, že neutrá majú v skloňovacej sústave slovenčiny osobitné postavenie (porov. aj osihotené slovo *chvoje* pri type *vysvedčenie*). Spätie skloňovacích typov *mesto* a *srdce* sa dá predpokladať len na pozadí analógie s typmi *dub* a *stroj* pri maskulínach a *žena* a *ulica* pri feminínach (pozri vyššie), ktoré sa zhodnými tvarmi nom. a ak. (*dub*, *stroj*), resp. rovnakým zakončením nom. sg. (*žena*,

ulica) dostatočne diferencujú od ostatných skloňovacích typov v rámci podstatných mien mužského a ženského rodu. Pri pomnožných podstatných menách môžu funkciu určujúcich pádových prípon priberať aj ďalšie pádové prípony.

Na základe doterajších konštatovaní sa môžeme pokúsiť o novú definíciu skloňovacieho typu substantív: Všetky podstatné mená, ktoré v protiklade dvoch najbližšie stojacich paradigiem majú rovnakú určujúcu pádovú príponu, tvoria jeden skloňovací typ. Tým sú dané hranice jednotlivých skloňovacích typov podstatných mien i variantnosť vnútri skloňovacieho typu. Za varianty deklinačného typu možno potom pokladať súbory pádových prípon s rovnakou určujúcou pádovou príponou a so zvukovo (fonicky alebo fonologicky) svojráznymi koncovkami aspoň v jednom tvare alebo so svojráznym rozložením týchto koncoviek.

Najväčší počet variantov — 21 (podľa nášho excerpčného materiálu zo Slovníka slovenského jazyka I—V) — je pri skloňovacom type *chlap*. Variant reprezentovaný vzorovým slovom pokrýva približne dve tretiny podstatných mien tohto typu. Najväčší pohyb v rámci tejto paradigmy je v nom. sg. (*-o, -o, -us* atď.), v nom. pl. (*-i, -ia, -ovia*) a v inštr. pl. (*-mi, -ami*). Frekvenčný pomer substantív s koncovkami *-us, -o* a *-o* v nom. sg. je 1 : 4,4 : 136,8; s koncovkami *-ia, -ovia* a *-i* v nom. pl. 1 : 1,5 : 9, s koncovkami *-ami* a *-mi* v inštr. pl. 1 : 4,5.

Pri skloňovacom type *hrdina* sme zistili 3 varianty (*slavista, hrdina, poeta*; variant s koncovkou *-o* v nom. sg. — slovenské priezviská na *-o* — sa v našom materiáli nevyskytuje), ktoré vznikajú osobitným rozložením koncoviek nom. pl. *-i* a *-ovia* a inštr. pl. *-ami, -mi*. Je zaujímavé, že prevažuje variant s príponou *-i* v nom. pl. (pomer podstatných mien s koncovkami *-ovia* a *-i* v tomto páde je 1 : 2,9), ktorá je viazaná na slovotvorné formanty *-ista* a *-ita*. Základná koncovka v inštr. pl. je *-ami* (pomer substantív s koncovkami *-mi* a *-ami* v tomto tvare je 1 : 19,4). Variácie koncoviek tohto súboru pádových prípon sú dôkazom o úzkej spätosti skloňovacích typov pre životné maskulína v spisovnej slovenčine.

Pri skloňovacom type *dub* sme našli 19 variantov (je to druhý typ s najväčším počtom variantov v deklinačnej sústave podstatných mien v slovenčine). Najväčší rozptyl spôsobujú koncovky (a rozloženie týchto koncoviek) v gen. sg. (*-a, -u*), lok. sg. (*-e, -u, -i*) a v inštr. pl. (*-mi, -ami*). Základným frekvenčným prvkom je variant s koncovkou *-u* v gen. sg. (napr. *kompas*), nasleduje variant s koncovkou *-u* v gen. sg. a *-u* v lok. sg. (napr. *jazyk*) a variant reprezentovaný vzorovým slovom. Frekvenčný pomer podstatných mien s koncovkami *-a* a *-u* v gen. sg. je 1 : 2, *-i, -u* a *-e* v lok. sg. 1 : 18 : 33,7, *-ami* a *-mi* v inštr. pl. 1 : 2,8.

Pri skloňovacom type *stroj* je 5 variantov, ktoré vznikajú najmä rozlože-

ním koncoviek *-u* a *-a* v gen. sg. (pomer substantív s týmito koncovkami je 1 : 11,2) a *-ami* a *-mi* v inštr. pl. (1 : 1,4). Ukazuje sa, že koncovka *-u* v gen. sg. je pri tomto type oveľa menej využitá ako pri type *dub*.

Varianty skloňovacieho typu *žena* (4) vznikajú predovšetkým rytmickým krátením v dat. a lok. pl., okrajovo využívaním koncovky *-i* v gen. pl. (*tma*, *medaila*) a *-i* v dat. a lok. sg. (*idea*). Frekvenčný pomer podstatných mien s koncovkami *-am* *-ach* (vyskytujúcimi sa po dlhej slabike) a *-ám*, *-ách* v dat. a lok. pl. je 1 : 2,7.

Paradigmum skloňovacieho typu *ulica* konštituuje 5 variantov, ktoré vznikajú rozložením koncoviek *-iam*, *-iach*, ďalej *-am*, *-ach* (po dlhej slabike a po spoluhláske *j*) a *-ám*, *-ách* (v prevzatých slovách typu *akcia*) v dat. a lok. pl. a *-ø*, *-í* v gen. pl. Pomer substantív s koncovkami *-am*, *-ach* — *-iam*, *-iach* — *-ám*, *-ách* v dat. a lok. pl. je 1 : 17,6 : 26,9 a s koncovkami *-ø* a *-í* v gen. pl. 1 : 2,5. Tento prieskum materiálu potvrdzuje, že pri type *ulica* sa rytmické krátenie uplatňuje v oveľa menšej miere ako pri type *žena*.

Pri skloňovacom type *dlaň* sme zaznamenali dva varianty, ktoré vznikajú rozložením koncoviek *-iam*, *-iach* a ich pendantov *-am*, *-ach* (pod vplyvom rytmického krátenia a po spoluhláske *j*) v dat. a lok. pl. Mierne prevažuje variant, pri ktorom sa uplatňuje rytmické krátenie (frekvenčný pomer podstatných mien s koncovkami *-iam*, *-iach* a *-am*, *-ach* v týchto pádoch je 1 : 1,2); tento variant sa „opiera“ o slovotvornú príponu *-áreň/iareň* (*učtáreň*, *udiareň*).

Pri skloňovacom type *kosť* je plná vyrovnanosť v rozložení pádových prípon; jeho slovotvornou „oporou“ je produktívny formant *-osť*.

Skloňovací typ *mesto* je tretím typom podstatných mien v slovenčine s najväčším počtom variantov (je tu 14 variantov). Jeho variantnosť vychádza z pohybu koncoviek v nom./ak. sg. (porov. prevzaté slová typu *akvárium*, *centrum* a pod.), v lok. sg., v nom./ak., dat. a lok. pl. (v uvedených plurálových tvaroch sa v značnej miere uplatňuje rytmické krátenie) a v gen. pl. Frekvenčný pomer substantív s koncovkami *-u* a *-e* v lok. sg. je 1 : 2,2, s koncovkami *-a*, *-am*, *-ach* v nom./ak., dat. a lok. pl. a s neskrátenými paralelami týchto koncoviek 1 : 1,8, s koncovkami *-í* a *-ø* v gen. pl. 1 : 12.

Pri skloňovacom type *srdce* sú 4 varianty, vznikajúce pod vplyvom rytmického krátenia v nom./ak., dat. a lok. pl., okrajovo aj pohybom koncoviek *ø*- a *-í* v gen. pl. Pomer substantív s príponami *-a*, *-am*, *-ach* (vyskytujúcimi sa po dlhej slabike, resp. po spoluhláske *j*) a *-ia*, *-iam*, *-iach* v nom./ak., dat. a lok. pl. je 1 : 4,9.

Skloňovací typ *vysvedčenie* — podobne ako typ *kosť* — charakterizuje plná vyrovnanosť v konfigurácii pádových prípon. Len celkom výnimočný,

a teda štatisticky zanedbateľný je variant vynútený zvukovou zákonitosťou neumožňujúcou kombináciu spoluhlásky *j* a dvojhlásky (porov. výraz *chvoje*; jeho zaradenie do tohto skloňovacieho typu vyplýva z koncovky *-í* v lok. sg. a *-ím* v inštr. sg.); táto zákonitosť sa presadzuje aj pri skloňovacích typoch *ulica, dľaň a srdce* (pozri vyššie).

Pri skloňovacom type *dievča* je 5 variantov, ktoré vznikajú protikladom pádových prípon *-ä* (po perniciach) a *-a* (po ostatných spoluhláskach) v nom./ak. sg. a pohybom pádových prípon v množnom čísle (porov. dublety *dievčatá/dievčence, dievčatám/dievčencom* atď.); osobitný variant predstavuje osihotené slovo *dieťa* so špecifickými tvarmi v pluráli (*deti, detí* atď.). Pomer substantív s koncovkou *-ä* a *-a* v nom./ak. sg. je 1 : 17,2, s koncovkami *-e, -om, -och* a *-á, -ám, -ách* v nom./ak., dat. a lok. pl. (*dievčence - dievčatá*) 1 : 1,1.

Náš rozbor variantnosti v rámci skloňovacích typov podstatných mien v spisovnej slovenčine vychádzal z určitého materiálu (slovník), ktorý len „potenciálne“ naznačuje využitie jednotlivých prvkov (substantív s príslušnou konfiguráciou pádových prípon) pri komponovaní textu. Tým sa v mnohom určilo aj frekvenčné zafarbenie a rozloženie jednotlivých variantov (porov. napr. postavenie variantu s koncovkou *-i* v nom. pl. pri type *hrdina*, variantu s koncovkou *-u* v gen. sg. pri type *dub*, variantu s koncovkami *-ám, -ách* v dat. a lok. pl. pri type *ulica* a i.). V štylisticky diferencovaných textoch spisovnej slovenčiny môžu mať jednotlivé varianty súborov pádových prípon substantív aj iné štatistické parametre. Rozloženie jednotlivých variantov skloňovacích typov podstatných mien, príznakové využitie určitej pádovej prípony alebo súboru pádových prípon môže byť takto aj dosť hodnoverným signálom štylistického zaradenia prejavu.

Literatúra

- DVONČ, L.: O skloňovacích vzoroch podstat. mien. Slovenská reč, 16, 1950/1951. s. 24–28.
- DVONČ, L.: Z problematiky podstatných mien. Slovenská reč, 21, 1956, s. 21–30.
- DVONČ, L.: Zbližovanie vzorov *chlap* a *hrdina*. Kultúra slova, 12, 1978, s. 269–273.
- DVONČ, L.: Podstatné mená vzoru *dievča*. Kultúra slova, 13, 1979, s. 10–13.
- DVONČ, L.: Podstatné mená vzoru *žena*. Kultúra slova, 13, 1979, s. 63–73.
- DVONČ, L.: Podstatné mená vzoru *ulica*. Kultúra slova, 13, 1979, s. 228–232.
- HORÁK, G.: Gramatický vzor. Slovenská reč, 18, 1952/1953, s. 300–304.
- HORECKÝ, J.: Morfematická štruktúra slovenčiny. 1. vyd. Bratislava, Vydavateľstvo SAV 1954. 194 s.
- HORECKÝ, J.: Model gramatického rodu v západoslovanských jazykoch. Jazykovedný časopis, 17, 1966, s. 3–12.
- Morfológia slovenského jazyka. 1. vyd. Bratislava, Vydavateľstvo SAV 1956. 895 s.
- SABOL, J.: Formálne vymedzenie skloňovacieho typu. In: Acta Facultatis Philologicae Universitatis Šafarikanae Prešovensis. Jazykovedný zborník venovaný VI. slavistickému kongresu. Red. J. Dzurenda. Bratislava, Slovenské pedagogické nakladateľstvo 1968, s. 43–53.

SABOL, J.: On the Use of Entropy in the Investigation of the System and Structure of Language. In: Recueil linguistique de Bratislava. 3. Red. J. Horecký. Bratislava, Vydavateľstvo SAV 1972, s. 29–35.

SABOL, J.: Frekvencia deklinačných typov feminín v spisovnej slovenčine. Jazykovedný časopis, 27, 1976, s. 45–53.

SABOL, J.: Frekvencia deklinačných typov neutier v spisovnej slovenčine. Slovenská reč, 42, 1977, s. 193–203.

SABOL, J.: On the Morphology of the Slovak Substantives. In: Recueil linguistique de Bratislava. 5. Red. J. Horecký. Bratislava, Veda 1978, s. 61–70.

SABOL, J.: Frekvencia skloňovacích typov maskulín v spisovnej slovenčine. In: Jazykovedné štúdie. 15. Bratislava, Veda 1980 (v tlači).

SGALL, P.: Soustava pádových koncovek v češtině. In: Slavica Pragensis. II. Philologica. 2. Red. K. Horálek, J. Kurz a M. Romportl, Universita Karlova 1960, s. 65–84.

Slovník slovenského jazyka. Red. Š. Peciar. 1. vyd. Bratislava, Vydavateľstvo SAV 1959–1965. 5 zv.

Ján Findra

ODSEK A ODSUPŇOVANIE TEXTU

Pri inej príležitosti sme odsek definovali ako nadvetnú kontextovú jednotku, formálne (graficky) vyznačenú začiatkom a koncom, v ktorej sa vyjadruje jeden motív alebo motivický celok (Findra, 1973, s. 73). Odsek patrí k základným členiacim prostriedkom textu. Pomocou neho sa v texte vydeľujú a rozhraničujú obsahové segmenty (motívy), a tak sa hierarchizujú alebo sa dostávajú do zložitejších funkčných vzťahov. Cez odsek ako členiaci prostriedok sa charakterizujú aj mikrokompozičné prostriedky, ktoré sa využívajú na odstupňovanie (vertikálne členenie) textu. Napr. odsek sa považuje za dôležitý znak na odlišenie vlastnej priamej reči od nevlastnej priamej reči: nevlastná priama reč nie je z textu (z rozprávania) vyčlenená do osobitného odseku. Z rozboru epickéj prózy však vyplýva, že funkčný vzťah medzi rozčlankovaním textu na odseky a odstupňovaním textu je zložitejší. Pri začleňovaní reči postáv do pásma rozprávača alebo pri jej vysúvaní z rozprávania sa odsek využíva raz ako členiaci, inokedy ako spájajúci prostriedok. Jeho funkcia je pritom historicky premenlivá.

V staršej próze sa na realizáciu vnútornej reči postáv najčastejšie využívala nevlastná priama reč, ktorá bola spravidla vyznačená graficky — úvodzovkami. Keďže sa odsekom vyčleňovala z pásma rozprávača, nestala sa prostriedkom na tesnejšiu kontextovú väzbu reči postáv s rečou rozprávača. Naopak, prostredníctvom nej sa reč postáv úplne vysúvala z pásma rozprávača podobne ako priamou rečou, ktorou sa realizovala vonkajšia reč

postáv (repliky dialógu). Podľa vnútorných vzťahov medzi obsahovými segmentmi sa aj vcelku dosť kompaktný monológ členil do viacerých odsekov, napr.:

„Keby ošpatnela, nikto, ani ten by jej nechcel... a ja? ja by som ju? špatnú? ... Nie, nechcel by jej, a ešte to, čo som videl...“ zaškrípala zubami a pchal hlavu do podušky.

„Mám sa pomstiť? Tým si jej nezískam a on ma zabije. Nie, nech si ju má! Hej, či ozaj? Či by ma, keby som jej, že ju rád?... Nie nerád ťa, videl som sám... Načo som šiel za nimi? Aspoň by sa nemusel mučiť...“

Horúčka ho chytila a bolo mu do plaču.

(J. G. Tajovský, Tajní boháči)

Charakteristickou črtou „klasického“ vnútorného monológu je jeho dĺžka. V staršej próze (Tajovský, Vajanský) sú zriedkavejšie dlhšie kompaktné prehovory postáv vo vnútornej reči. Spravidla sú to len stručné záznamy, záblesky myšlienky, krátke komentáre, resp. hodnotenie situácie alebo konania, keď postava hodnotí svoj postoj, prípadne postoj druhej postavy. Tieto torzá reči postavy sú takmer vždy oproti ostatnému textu ohraničené odsekom, napr.:

„Kozia brada nemecká, podumal Laco, a už si ho nevyšímal.

(S. H. Vajanský, Koreň a výhonky)

„Teraz už nech kričí, hreší!“ myslí si Katica vzdorovite. „Nech i bije, ak mu jeďaka.“ Jej sa vidí naozaj, že by sa jej uľavilo nesmierne, keby ju bil.

(M. Kukučín, Dom v stráni)

Z hľadiska vývinu mikrokompozičnej stavby prozaického epického textu je príznačný nasledujúci príklad:

Zuzka začala plakať a doprosta povedala, že keď čo s ňou i stará mať i on mienili, mohli jej to povedať. („Ale ja by i tak nebola šla“, myslela si v duši.) Nie teraz, keď sa jej iné šťastie triafa, ešte sa jej posmievať.

(J. G. Tajovský, Tajní boháči)

Nevlastná priama reč vyznačená graficky je tu „vložená“ do nepriamej reči, ktrou rozprávač reprodukuje repliku postavy. Je však oproti nej rozhraničená nielen úvodzovkami, ale aj zátvorkou. A tak hoci je vydelená do osobitného odseku, oproti ostatnému textu je dostatočne vymedzená a napriek spoločnému odseku vysunutá nad reč (z reči) rozprávača. V citovanej ukážke sa vo forme nepriamej reči reprodukuje vonkajší prehovor postavy, zatiaľ čo nevlastnou priamou rečou sa realizuje jej myšlený prehovor. Tento vnútorný komentár je v rozpore s tým, čo postava hovorí nahlas. Funkčne mala teda nevlastná priama reč slúžiť na vyjadrenie a zdô-

raznenie protirečivosti medzi nahlas vyslovenou a myslenou replikou postavy. Túto funkčnú spätosť dvoch stavebných prostriedkov však autor nedokázal organicky kontextovo (formálne) zviazať. Použitým kompozičným riešením zdôraznil citátovosť nevlastnej priamej reči a zároveň tak naznačil, že je to prvok inej roviny. To by dokazovalo, že so zložitejšou textovou výstavbou mali autori isté problémy. Využívanie myslených prehovorov v pásme rozprávača sa im zdalo výhodné pre ich autentickosť, no nevlastnú priamu reč (resp. aj polopriamu reč) nedokázali funkčne povýšiť nad priamu reč. Preto ju tak jednoznačne – aj odsekom – delimitujú oproti ostatnému textu. V analyzovanej ukážke zátvorka vlastne supluje odsek.

Najmä rozbor próz J. G. Tajovského a S. H. Vajanského oprávňuje vysloviť predpoklad, že myslené prehovory (vnútorné monológy) spĺňali v texte podobnú funkciu ako repliky dialógu realizované priamou rečou: sú pre reč rozprávača argumentom, autentickým dokladom a zároveň sú aj prostriedkom expresivizácie a subjektivizácie rozprávania. Podobnosť vo funkcii sa manifestuje aj navonok v podobnosti formy. Najmä citátovosť nevlastnej priamej reči sa zdôrazňuje nielen tým, že je takmer vždy vyznačená úvodzovkami a vydelená do samostatného odseku, ale aj tým, že je „sprevádzaná“ uvádzacou vetou. Dakedy iba na základe slovesa v uvádzacej vete možno zistiť, či ide o myslený, alebo o nahlas realizovaný prehovor postavy, napr.:

Z pitvora sa ozývajú suchotavé kroky starej Jery, ktorá ani po obede nemá sna, lež sa večne tmolí a čosi šuká po dome; zo synovej izby dolieha otvoreným oblokom hlboké odmerané chrápanie...

„A zmestiť sa musíme, druhej pomoci nieto,“ dumá Mate, púšťajúc modré dymy zo svojej krátkej fajočky. „A koľko jesto, bože môj, miesta na tomto svete! (...)“

(M. Kukučín, Dom v stráni)

Predstupňom tesnejšej funkčnej väzby medzi rečou rozprávača a rečou postáv sú prípady, keď sa myslené prehovory postáv nevyčlenia z prúdu rozprávania do osobitného odseku. Sú to spravidla myšlienkové torzá, záznaky bezprostredných reakcií postavy na vonkajšie podnety. Citátovosť týchto „komentárov“ sa zvyrazní tým, že oproti autorskej reči je nevlastná priama reč vyznačená graficky a je sprevádzaná aj uvádzacou vetou. Najčastejšou úlohou takýchto pasáží v sujetovo-kompozičnom pláne epického textu je slúžiť rozprávačovi na to, aby občas zdôraznil autentickosť svojho rozprávania vo chvíli, keď opisuje vnútorný svet postáv, napr.:

Mate šípi, v čí prospech vychodia všetky úvahy dievkine. Ovesil hlavu, preletela mu ňou myšlienka, že zas jedna vetva sa ide odčesnúť od rodinného stro-

mu. „Opúšťajú hniezdo, jedna za druhým, opúšťajú. Naostatok ostaneme sami. sfa strom figový v poli, s obkľiesnenými konármi . . . ? Na srdce zavalila sa ťažká predtucha osamotenía, ktorá každému padne za podiel v ostatnú hodinu, i keď ho okružuje veniec rodinný.

(M. Kukučín, Dom v stráni)

V takýchto prípadoch v sujetovo-kompozičnom pláne naďalej dominuje rozprávač; postavy ostávajú iba objektom jeho rozprávania, v ktorom sa odkrýva nielen dej, ale i charaktery, nielen vonkajší, ale aj vnútorný svet postáv.

Treba však povedať, že už v próze literárneho realizmu — najmä u Kukučina — nachádzame aj pasáže s variabilnejšou textovou výstavbou, ktoré pripomínajú princípy výstavby modernej prózy XX. storočia. Osobitnú úlohu zohráva pritom práve odsek, ktorý sa dostáva do funkčnej korešpondencie s vertikálnou stavbou textu. V rovine formy variabilnosť týchto pasáží súvisí s tým, že v rámci jedného odseku koexistuje (strieda sa) viacero mikrokompozičných stavebných prostriedkov. Autorská reč prerastá do zmiešanej reči, ktorá sa zas strieda s polopriamou rečou alebo nevlastnou priamou rečou. Prostredníctvom odseku sa takto do reči rozprávača organicky včleňuje reč postáv (vnútorný monológ). Odsek poskytuje priestor na vzájomné prestupovanie pásem.

Takéto dynamické a variabilné pasáže nachádzame v dielach s dynamickejším sujetom, kde dochádza k dramatickým zrážkam charakterov. Pohyb od autorskej reči k zmiešanej reči znamená subjektívizáciu rozprávača. Výraznejšie uplatnenie polopriamej a nevlastnej priamej reči zas znamená aktivizáciu postáv „na úkor“ rozprávača. Keďže namiesto rozprávačovho objektívneho komentára a opisu nastupuje — viac alebo menej štylizované — sebavyjadrenie postáv, epický text sa zároveň subjektívizuje a stáva sa expresívnejším. Úmerne s tým narastá aj funkcia postáv v sujetovo-kompozičnom pláne: postavy sa stávajú hybnou silou sujetového pohybu. Príklad:

Ivanovi odľahlo: prisvedčil otcovi ochotne. Seba vytiahol z potýčky, stojí na zdravej strane. Čo na tom, že sa priznal k svojej malomoci? Priznal sa k nej konečne len pred otcom. Či by to bola hanba, pred mužom, ktorému v každom mihu, v každom pohybe vyráza sa odhodlanosť, rozhodnosť. On to sám uradi najlepšie. Veď je otec, gazda je . . . No pochytilo ho trnutie, keď sa otec zodvihol z múrika a pokročil voľným krokom ku dverám.

(M. Kukučín, Dom v stráni)

Z novších autorov prostredníctvom odseku delimitujú obidve pásma predovšetkým tí autori, u ktorých vnútorný monológ nesie výraznejšie stopy autorskej štylizácie, takže z jazykovo-štylistického a kompozičného hľa-

diska niet podstatnejšieho rozdielu medzi vnútorným monológom postáv a rečou rozprávača. Aj odsek, ktorým sa prehlbuje hranica medzi obidvoma pásmami, je výrazom organizácie, usporiadania (teda štylizácie), aj cezeň sa narúša základná vlastnosť vnútorného monológu, bezprostrednosť myslenia. formová (najmä lexikálno-syntaktická) neprepracovanosť. Napríklad:

Či sa má vzoprieť, neprijímať, odmietnuť?

Lenže ako urážať týchto dobrých, poctivých, nešťastných ľudí?

Sedí v izbičke, v ktorej býval prv ich syn. Zmocňuje sa ho dojatie a zas vytriezvieva. Bojujú v ňom rozpory srdca a rozumu.

Veď to pre nich nie je taká obeť, ako je pre mňa významná pomoc! Čo im tým odbudne? O čo ochudobnejú?

(F. Kráľ, Stretnutie)

Predovšetkým v modernej epickej štruktúre sa odsek dostáva do služieb vertikálnej organizácie textu v tom zmysle, že poskytuje plochu, na ktorej sa vyplňa predel medzi pásmami. V rámci odseku sa v dôsledku toho zachytáva niekoľko motívov. Jednotiaci motivická báza odseku sa dosahuje prostredníctvom postavy (o pojme motivická báza odseku pozri Findra, 1973, s. 81). Vnútri odseku sa takto predel medzi pásmami tlmí, celkom sa zblížujú, vrastajú do seba. O tom, aké to má dôsledky pre epickú prózu, existuje bohatá literatúra (napr. Ivanová-Šalingová, 1958; Darovec, 1963; Mistrík, 1968, 1977). A tak príklady na takéto kompozičné riešenie nie je potrebné uvádzať.

Ale aj v súčasnej próze môže byť vzťah medzi odsekom a odstupňovaním textu zložitejší. Aj tu sa môže vnútorná reč postáv odsekom vysunúť z reči rozprávača, a tak oproti nej rozhraničiť. Ba navyše sa za pomoci odseku môže myslená reč postavy „rozdrobiť“, dialogizovať. Jednotlivé „repliky“ monológu sú zachytené v osobitných odsekoch. Takýto odsek-replika navyše pripomína niektoré postupy v prózach Tajovského. Funkčne a štruktúrne je tu rozdiel v tom, že v novej próze ide o osobitný zámer. Potvrdí nám to aj nasledujúci príklad:

Na všetko v tejto chvíli zabudol – na kone, na nešťastie, čo sa cvalom blížilo, ba aj na seba samého. A natoľko ho toto ráno ohlušilo, že si musel vzdychnúť a vypovedať:

– Ach žilo by sa... – potom musel myslieť na seba a na všetko ostatné. Nevšim mal si slnka, tieňov si nevšim mal.

– Žilo by sa, keby mal človek trochu šťastia...

– Len trochu.

– Šťastie!

– Kde ho nájsť? – zhovára sa sám so sebou, ale slová mu neprinášajú radosť.

(R. Jašík, Čierne a biele kruhy)

Odsek tu neslúži len na dynamizáciu vnútorného monológu; dialogizácia je vlastne dôsledkom atomizácie prehovoru postavy na izolované myšlienkové segmenty, ktoré sú signálom osamotenosti človeka, jeho izolácie, ľudskej alebo spoločenskej (sociálnej). V narušení kompaktnosti monológu, v jeho rozložení na samostatné segmenty („repliky“) sa zračí rozpad životných istôt človeka v podmienkach kapitalistickej spoločnosti. Morálna a materiálna kríza neobišla ani dedinu, a preto Klandúch v poviedke Mesiac na vode márne hľadá východisko: namiesto šťastia nájde smrť. Jeho dialogizovaný vnútorný monológ, v ktorom oslovuje sám seba, kladie si otázky, vedie rozhovor so svojim druhým ja, je výrazom tejto bezvýchodiskovosti.

Na pozadí autorskej reči je formálne najnápadnejším mikrokompozičným prostriedkom priama reč, ktorou sa realizujú repliky dialógu. Ako delimitačný prostriedok sa pritom využíva odsek, ktorý jednak ohraničuje priamu reč oproti autorskej reči (prípadne oproti polopriamej, resp. aj nevlastnej priamej reči) a jednak vyčleňuje nahlas realizované prehovory postáv z reči rozprávača. V tomto zmysle sa odsek považuje za dôležitý signál priamej reči. Autorská reč a priama reč sa takto javia ako pólavo odlišné stavebné prvky epického textu. Dialóg sa člení a člení tak, že jednotlivé repliky tvoria samostatné odseky. To je obligátne kompozičné riešenie. Každá iná segmentácia je príznaková, funkčne osobitne motivovaná.

V „konvenčne“ budovanom dialógu tvoria repliky, vydelené a rozhraničené odsekom, vyšší formálny a významový celok, ktorý má v umeleckom diele rozmanité funkcie. Dialóg je spätý s rozprávaním jednotnou sémantickou perspektívou, autor má s ním isté plány, pokiaľ ide o vývin a rozvíjanie sujetu. Jeho funkčné kvality sú v značnej miere podmienené tým, či ide o symetrický dialóg alebo o jednotlivé typy asymetrického dialógu. Významná úloha pritom pripadá aj uvádzacej vete, ktorej poloha má tiež vplyv na funkčné zaradenie priamej reči a dialógu (Mistrík, 1968).

Takto budovaný dialóg navonok pripomína formalizovanú stavbu strof v básni: každá replika si žiada samostatný odsek. V staršej próze je to vlastne jediný stavebný princíp. Istou jeho modifikáciou sú prípady, keď dlhšia replika je prerušovaná nielen uvádzacou vetou so slovesom dicendi alebo stručným opisným záznamom o konaní hovoriacej postavy, ale aj rozprávačovými vstupmi, ktoré narušujú súdržnosť repliky. V týchto prípadoch iba odsek „drží“ repliku pohromade, zostáva jediným signálom toho, že ide o prejav jednej postavy. Napr.:

„... Muž nevie, ako mu žena zmýšľa, žena zas nerozumie muža. Na to nájdeš príkladov v hojnosti, ak sa dobre rozhladiš...“ a tu v oku Zandomeho zahral zas jeho figliarsky úsmev; „príkladov, vravím, nájdeš i cele blízko okolo seba... No v takom páde máš aspoň útechu, a to sú: osud mi nadelil takú hrivnu a ty si ju, kamarát, drž a rozmnožuj. Možno má to byť i pokuta za hriechy, staré

i nové...“ Tu sa i Niko usmial na dobrej vôli priateľa, ktorý i neprijemnosti života vie brať z veselej strany. „Padne ti tým ľahšie pozerať takto filozoficky na tvoj kríž, lebo ti nebo dalo neoceniteľný dar: že privykneš totiž pomaličky a nenazdajky na večné šomranie a večné vyhúdanie sťa mlynár na hrmot svojho mlyna. Potom taký čert, i keď je čertom, zachová predsa len isté pravidlá a formy“.

(M. Kukučín, Dom v stráni)

Iným narušením konvenčných postupov pri začleňovaní replík do epického textu sú príklady, keď sa jedna replika vyjadrí vo viacerých odsekoch. Spravidla tu ani nemožno hovoriť o osobitnom zámere, ale skôr o uplatňovaní istých princípov pri stavbe odseku (o princípoch členenia textu do odsekov pozri Findra, 1973). Takúto segmentáciu replík nachádzame na miestach, kde sa dialógu prisudzuje osobitná alebo aj rozhodujúca úloha v sujetovo-kompozičnom pláne, keď sa reč postáv postaví na úroveň reči rozprávača, alebo sa aj povýši nad ňu. Tak je to napr. v Kukučínovom Dome v stráni, v ktorom autor obsadil niektoré kľúčové miesta sujetu dialógom, ktorého repliky predstavujú ako celok kompaktnú úvahu. Autor v nej explicitne vyslovuje svoje ideové hľadiská, i keď sprostredkovane, cez postavu (pozri rozhovor Mate Beraca so Šorou Anzulou, Zandomeho s Nikom i Paškom Bobicom). Niekedy i jedna rozsiahlejšia replika predstavuje relatívne samostatnú úvahu. Práve takáto replika-úvaha sa aj navonok člení na základe vnútorných obsahovo-tematických vzťahov textu, akoby šlo o samostatný prehovor (jazykový prejav). Členenie textu je pritom založené na logickom princípe, napr.:

„Po takejto spovedi hovorme o tebe,“ pokračuje Zandome tónom vážnym. „Chcel som len poukázať, že jestvujú isté rozdiely, priehrady, ktoré neslobodno prekročiť, ak nechceš byť potrestaný. Postavil ich život sám, vytvoril pomaly, nepozorovane a teraz ti stoja, nevie nik, načo sú... No pomstí sa na každom, kto by ich chcel ignorovať, znevažovať alebo rúcať. Za priehradou ti je druhé ovzdušie, druhý mrav, druhé pochopy, druhé náhľady a môžem teraz povedať, druhá viera a náboženstvo...“

Čo máme my s ťažakmi spoločného? Žijeme s nimi, stýkame sa s nimi denne a predsa koľko vecí temných, záhadných v ich byte a živote. My sa v nich nevyznáme, stojíme pred nimi udivení v nedorozumení... Nuž, braček, v takej sféry zaletieť tu i tu hosťom je interesantné, zábavné a veru i vábne — to uznávam, jesto v takej premene mnoho pikantnosti. Veď i ja sa rád dávam na také výlety a zálety... No ostať s nimi, zviazať sa neodolateľne, zapustiť korene do takej pôdy — nie, na to sa nedám, nemám odvahy ani podnikavosti.“

(M. Kukučín, Dom v stráni)

Formalizovaná stavba replík dialógu sa bežne využíva aj v modernej próze. Ako sme naznačili, odseku tu patrí dôležitá úloha pri vysúvaní reči

postáv z reči rozprávača. A práve s odsekom sa počíta aj pri funkčnom narúšaní „normovaných“ stavebných princípov. Odsek sa pritom nevyužíva ako rozhraničovací prostriedok, ale naopak, cezeň sa zblížujú formálne odlišné prvky. Máme tu na mysli prípady, keď sa nahlas vyslovené prehovory postáv odsekom nevysúvajú z reči rozprávača, ale sú včlenené do jeho textu. Priama reč nielen obsahovo, ale aj formálne zrastá s vlastným rozprávačovým textom, s rozprávaním. Z hľadiska vertikálnej organizácie textu ide v takýchto prípadoch o maximálne zblíženie (prestúpenie) obidvoch epických pásem, z hľadiska sujetovo-kompozičnej organizácie je to dôsledok osobitného postavenia rozprávača, ktorý absorbuje nielen myslenú, ale aj realizovanú reč postáv. V rovine formy sa to odráža aj tak, že priama reč stráca i grafické signály, úvodzovky (alebo pomlčky), v dôsledku čoho sa približuje k nevlastnej priamej reči. Nie je to však návrat ku klasickému (objektívne referentskému) rozprávačovi, lebo inkorporovaná reč postáv v pasážach reči rozprávača sa stáva skrytým nástrojom expresívnosti: subjektívizuje reč rozprávača zvnútra.

Na ilustráciu uvedieme niekoľko príkladov z Mináčovho románu Dlhý čas čakania.

Nahlas realizovaný prehovor postavy autor nevysúva z reči rozprávača, ak sa nemá stať súčasťou (replikou) dialógu, ale je iba prostriedkom autenticity rozprávania, ktorého nositeľom je rozprávač, napr.:

Ema kopala nohami do tenkého koberca a vykrikovala, rýchlo, rýchlo, čo sa s tým babreš? Chcela piť, čím skôr, čím rýchlejšie chcela byť opitá, akoby od rýchlosti, s akou sa opije, bolo mnoho, mnoho závislé. A možno naozaj mnoho na tom záležalo, na rýchlosti, s akou sa opije.

(V. Mináč, Dlhý čas čakania)

Ale aj súvislý dialóg je zachytený v rámci jedného odseku. Dokonca tak, že medzi jednotlivými replikami stoja iba uvádzacie vety, napr.:

Lemnitzky sa naklonil k Markovi: vy nepijete? Pijem, povedal Marek. Pijete málo, povedal Lemnitzky, my sme navyknutí na inakšie tempo. Nezdá sa, že by ste sa aj vy držali v tom tempe, povedal Marek. Lemnitzky sa usmial, bol to jemný a distingvovaný úsmev. Nieкто musí mať aj rozum, povedal Lemnitzky.

(V. Mináč, Dlhý čas čakania)

Z hľadiska odstupňovania textu takto vznikajú zložito vrstvené kontexty. Formálne a funkčne sa dostávajú na jednu úroveň repliky skutočného dialógu a predpokladané prehovory, ktoré chce postava vysloviť, ale z istých príčin ich nevysloví. Vševedúci rozprávač tieto prehovory pozná, a tak je schopný ich reprodukovať. Na ich realizáciu sa využíva ten istý stavebný prostriedok ako na realizáciu nahlas vyslovených replík dialógu. Variabilná

konfigurácia kontextu je odrazom zložitých vzťahov medzi postavami, ktoré cítia, že k sebe patria, a zároveň vedia, že sa musia rozísť:

A všetko bolo vypovedané a všetko bolo ľahšie a prostejšie, ako si to predstavovala. Stotník vstal, pomáhal jej vyzliecť sa z nepremokavého plášťa. Máte horúčku, povedal stotník, celá sa trasiete. Nie, to nie je horúčka, povedala Oľina, to je niečo inšie. A čo je to? opýtal sa stotník. Musela som vás vidieť, rozumiete? Musím vás vidieť a musím sa vás dotýkať. Nemôžem bez vás žiť. To je zle, Oľa, to je veľmi zle, povedal stotník. Mne na tom nezáleží, povedala Oľina, mne na ničom nezáleží, rozumiete? Na ničom mi nezáleží, musela som to urobiť a musím to robiť ďalej. Stotník držal Olinu za ruku, bola to biedna a malá rúčka a chvela sa.

„Oľa,“ vzdychol si stotník Labuda.

„Čo je?“

Zle ste urobili, keď ste sem prišli, Oľa, zle ste urobili, lebo si vás ctím a možno vás mám aj trochu rád. Ale to nestačí na to, aby som vám zničil život, nie, to nestačí na to, Oľa. Ale stotník Labuda nepovedal nič, Oľina bola veľmi blízko, dotýkala sa ho, cítil ju celú, slabú, nežnú a chvejúcu sa. Oľa, povedal ešte raz stotník Labuda a v hlase bolo teraz vzrušenie a akási prosba. Oľa, chcel povedať stotník Labuda, to je nemožné, to sa nesmie stať, to by bolo veľmi zle pre vás aj pre mňa, pre nás obidvoch. Ale nepovedal to, Oľina sa ho dotýkala, bola celkom blízko, cítil aj cez hrubú blúzu dotyk jej mladých prs a bolo to všetko drsne vzrušujúce a nežné súčasne. Potom sa Oľina jemne vyslobodila z objatia a odišla k oknu.

„Oľa,“ povedal stotník Labuda, akoby prosil o odpustenie.

„Nechajte ma teraz.“ povedala Oľina. „Teraz nehovorte.“

(V. Mináč, Dlhý čas čakania)

Problematiku vzťahu medzi odsekom a vertikálnym členením textu sme podali iba v základných, najvšeobecnejších črtách, aby sme ukázali funkciu odseku nielen ako členiaceho, ale aj ako spájacieho prostriedku. Detailný rozbor nového, rozsiahlejšieho materiálu iste ukáže ďalšie individuálne modifikácie pri využívaní odseku, ktoré budú determinované štruktúrou konkrétneho diela, ale zároveň sa môže stať východiskom na ďalšie všobecnejšie závery o funkčných možnostiach odseku.

Ale aj na základe tohto stručného rozboru možno súhrnne povedať, že cez odsek sa dostáva do osobitnej korelácie horizontálna výstavba textu s výstavbou vertikálnou. Odsek sa výrazne uplatňuje, pokiaľ ide o vzťah medzi pásmom rozprávača a pásmom postáv. Cez odsek sa predel medzi nimi prehľbuje, ale odsek poskytuje aj plochu na ich zblíženie, prestúpenie a vzájomné prerastanie. Odsek rozhraničuje i spája: vysúva reč postáv z reči rozprávača, no zároveň umožňuje, aby sa prehovory postáv včleňovali do rozprávačského textu. Spájacia a členiacia funkcia je historicky premenlivá. Navonok, formálne príbuzné princípy segmentácie sa v odlišných kontextoch funkčne rozmanite prehodnocujú.

Literatúra

DAROVEC, M.: Kontextové postupy v próze. In: Litteraria. 6. Bratislava, Vydavateľstvo SAV 1963, s. 252–287.

FINDRA, J.: Odsek ako prvok epickej štruktúry. In: Litteraria. 15. Segmenty a kontext. Bratislava, Vydavateľstvo SAV 1973, s. 66–119.

MISTRÍK, J.: Kompozícia jazykového prejavu. Bratislava, Slovenské pedagogické nakladateľstvo 1968, s. 85 n.

MISTRÍK, J.: Stylistika slovenského jazyka. 1. vyd. Bratislava, Slovenské pedagogické nakladateľstvo 1970, s. 367–368.

ŠALINGOVÁ, M.: K výstavbe kontextu v próze M. Urbana. Jazykovedný časopis. 9, 1958, s. 27 n.

František Ruščák

O DVOCH SLOVENSKÝCH PREKLADOCH BALZACOVHO ROMÁNU OTEC GORIOT

Prekladateľ umeleckého textu sa zaciťuje na objektívne prekódovanie konkrétnej tematicko-časovej reality z pôvodného do cieľového jazyka. Toto sa, pravda, nedeje bez ťažkostí, vyplývajúcich z rozdielnosti obidvoch jazykových štruktúr, dobových aspektov a iných súvislostí, ktorými prekladateľ môže buď posilniť prekladovú podobu alebo môže „podceňiť“ svojho čitateľa a cúvnuť pred následkami narušania gramatiky pôvodiny (Popovič, 1975).

Na zachovanie kultúrneho vzťahu medzi prekladateľom textu a jeho príjemcom žiada sa od prekladateľa popri inom rešpektovať v procese translácie dialektiku pohľadu na vec tak, aby sa funkčne uplatnili momenty jedinečného (zvláštneho) a všeobecného, nevyhnutného a náhodného, možného a skutočného. Toto dialektické kritérium nedovoľuje prekladateľovi vytvárať pseudoprojekty, ale taký preklad (al. prekladový text), ktorý by „dodržiaval žánrovú a semiotickú „čistotu“ prekladu pri realizovaní vlastnej funkcie“ tak, aby (preklad) „bol funkciou originálu, aby ho reprezentoval“ (Popovič, 1975, s. 23). Snahou prekladateľa je cez kompozičné a štylistické rozmery originálu prinášať čitateľovi v prekladovom jazyku estetický zážitok.

Štylistické schopnosti prekladateľa, ako to značíme ďalej, dávajú sémantike prekladového textu rozmanité expresívno-emocionálne podoby, a tak prekladateľ zvyšuje vlastné ambície priblížiť sa čo najviac k čitateľovi.

Na podporu našich tvrdení uvedieme niekoľko ukážok z dvoch úspešných slovenských prekladov románu Honoré de Balzaca Otec Goriot. Autorkou

prvého slovenského prekladu je dr. Elena Turcerová-Devečková (1. vydanie roku 1934, druhé, nami sledované vydanie z roku 1939 vytlačil Kníhtlačiarsky spolok v Turčianskom Sv. Martine ako 13. zväzok Prekladovej knižnice Matice slovenskej); autorom druhého slovenského prekladu tohto románu je prof. L. Novák (doteraz vyšli štyri vydania: prvé vydanie roku 1966, posledné vyšlo roku 1977 v edícii Čítanie študujúcej mládeže v Bratislave, z neho citujeme príklady).

Stylistickú primeranosť, a tak vlastne aj mieru estetickosti chceme dokumentovať konkrétnymi dokladmi (pri uvádzaní príkladov najprv predstavíme Turcerovej preklad, potom Novákov, prípadne, ak to bude potrebné, český, ruský a poľský ekvivalent; pre obmedzený rozsah príspevku neuvádzame osobitne francúzsky originál, pretože sa sústreďujeme na konfrontáciu určitých stylistických rozdielov v lexike oboch prekladových textov, na odchodné miesta dané časovým odstupom a konečne zaznamenávame zvraty obohacujúce samotnú stylistickú prax). Prihliadame na časové rozdiely oboch vydaní a podľa toho aj chápeme posuny v norme v oblasti lexiky a s ňou spojeného aparátu iných javov, napr. frazeologických. Analýzou štylistiky oboch prekladov zisťujeme intenzifikáciu subjektívno-expresívnych a emocionálnych prvkov v texte, ktorý sa často práve takouto štylizáciou stáva umelecky pôsobivejším, sviežejším a čitateľsky pútavejším.

E. T u r c e r o v á: „Pani Vauquerová, rodená Conflansová, je staršia pani a je už štyridsať rokov majiteľkou meštianskeho penzionátu v Paríži...“ (s. 9)

L. N o v á k: „Pani Vauquerová, rodená de Conflans, je stará žena, ktorá má už štyridsať rokov v Paríži meštiansky penzión...“ (s. 7)

V prvom prípade kultivovanejšiemu príjemcovi akiste prekáža dvojité dilógia, ktorá pôsobí proti stabilite kontextového okolia (ide v podstate o zúžené hodnotenie jednej z hlavných postáv románu, čo dokazujú obojstranní prekladatelia „administratívne“ ladeným začiatkom výpovede – *pani Vauquerová, rodená...*): *pani V. je (staršia) pani...*; *je (staršia) a je (majiteľkou)...*, kým L. Novák objektivitu reality rieši explikatívnejšie a pravidelnejšou (precíznejšou) stavbou vety: *pani V. je (stará) žena, (ktorá) má...* Vyhol sa teda tautologickému určovaniu, ktoré oslabuje operativnosť a markantnosť výrazu. Duplicitné konštrukcie *pani – pani, je a je* sa síce vyskytujú (najviac) v hovorovom štýle, ale v tomto prípade ich však pociťujeme ako rušivý prvok (v hodnotiacom aspekte smerom k postave).

Nerovnaká voľba výrazu oboch prekladateľov je v prípadoch: ... *je staršia (pani) – ... je stará (žena)*. Ekvivalent u L. Nováka viac smeruje k Balzacovi, je „priezračnejší a priebojnejší“, v tesnej blízkosti so sémantickým okolím. V texte to dokazujú postupné signály pochmúrnosti, clivosti, za-

temňujúceho a pomaly odumierajúceho prostredia: *je stará žena* → *tráva rastie popri stenách* (Turcerová) → *žlté tóny* → *pozdĺž múrov rastie tráva* (Novák). Možno povedať, že v tomto prípade obaja prekladatelia text pohotovo vytvárali pomocou uvedených perspektívnych konektorov. Podobne ako E. Novák postupovala prekladateľka českého vydania B. Zimová (8. vydanie, Praha, Máj 1970): ... *je stará*, a prekladateľ ruského textu: ... *pre-starelaža vdova* ... (Moskva, Gosudarstvennoje izdatelstvo chudožestvennoj literatury 1960; prel. E. Korš).

E. Turcerová: „... do tohto penzionátu prijímali mužských i ženské, mladíkov i starcov...“ (s. 9)

E. Novák: „... tento penzión je prístupný rovnako mužom aj ženám, mladíkom i starcom...“ (s. 7)

Popri odlišnej slovesnej kategórii času (u Turcerovej je to snaha o výlučne rozprávací kompozičný nástup, E. Novák strieda minulé čas s gnómickými úsekmi) zaznamenávame rozdielnosť v dvojici *penzionát* – *penzión*. Druhý prekladateľ ekvivalentom *penzión* viac rešpektuje dobovosť konkrétnych (to značí parížskych) reálií, pretože miesto, kde „prijímali mužských i ženské, mladíkov i starcov“ (Turcerová), bolo v skutočnosti viac podnikom, ktorý bol „rovnako prístupný mužom aj ženám, mladíkom i starcom“ (Novák). Možno sa o tom presvedčiť aj v Slovníku cudzích slov (1970): *penzionát* (franc.) – výchovný ústav s celým zaopatrením; *penzión* (franc.) – pohostinný podnik poskytujúci byt a stravu za pevný poplatok. Vzťah *penzionát* – *penzión, mužských i ženské* – *mužom i ženám* ukazuje, že Turcerová, a to v zhode s vtedajšou situáciou v spisovnej slovenčine (30. roky), používala niektoré lexikálne bohemizmy. V jej texte sme našli viac takýchto prípadov: *pošlite po četníkov* (s. 292), *najvynikajúcejší mužskí dvora* (s. 261), *človek by ju zradil pre lútku* (s. 139) a iné.

E. Turcerová: „... a zlé jazyky nikdy nezavadili o mravy ctihodného ústavu...“ (s. 9)

E. Novák: „... sa zlé jazyky klebetníc nikdy nedotkli mravov tohto ctihodného podniku“ (s. 7).

Všimnime si metaforickú stavbu, ktorú A. Popovič (1975, s. 110) výstižne pomenúva ako vnútorné prekódovanie textu. E. Turcerová synekdochickou personifikáciou (*zlé jazyky nezavadili (o mravy)*) posilňuje expresivitu smerom k hyperbolicko-patetickej línii. Ukazuje sa, že úsilie o zikonizovanie výrazu (resp. celého prehovoru) oslabilo operatívny kontakt s čitateľom. E. Novák zvolil známejšie spojenie. Dokazuje to pomerne častý výskyt frazeologického zvratu *dotknúť sa mravov*. Výrazovú líniu obohatil o nezahodný prívlastok *klebetník (jazyky klebetník)*, a tak je vo výpovedi mar-

kantnejší. Na ilustráciu uvedieme preklad v češtine: *aniž se pomluva dotkla zvyků tohoto úctyhodného podniku*; v ruštine: *i vse že mravy v etom počtennom nikogda ne vyzyvali narekanij*; v poľštine: *nikdy obmowa nie dotknęła obyczajów tego...* (Ojciec Goriot. 17. vyd. Varšava 1978; prel. Tadeusz Zeliński-Boy).

Snaha prekladateľov o sugestívne pretlmočenie štýlém originálu je niekde v korešpondujúcom vzťahu, inde je manipulácia s textom zjavne odlišná. Hodnotu prvkov a ich štylistické zaradenie autori prekladov posudzujú tak, aby sa pri autoritatívnosti témy originálu v plnej miere uplatnili ich osobnostné postoje vo funkčnom uplatňovaní jednotlivých štýlém, vznikajúcich na pozadí rozdielnej proveniencie štýlotvorných činiteľov (časová nezhoda, stupeň kultúrnosti komunikácie a pod.).

E. Turcerová: „A jednako roku 1819, v čase, keď sa táto dráma začína, bývala v ňom istá biedna dievčina.“

L. Novák: „A predsa roku 1819, v čase, keď sa táto dráma začína, natrafilo sa tam akési biedne dievča.“

E. Turcerová v sledovanom texte použila niekoľko originálnych postupov. Všimnime si, že veta je „preťažena“ samohlaskou *a* (14 ráz). Prekladateľka vytvorila tak výraznú eufonickú stavbu, ktorú podporuje rytmický a rýmový pôdorys vety. Možno sa o tom presvedčiť na dvojiciach slov: *dráma — biedna, začína — dievčina, istá — biedna*. Príznakovosť pociťujeme aj v kontrastívnosti (určitosť — neurčitosť): *táto — istá*, a v markantnosti: *táto dráma — istá biedna dievčina*.

Štylizácia L. Nováka obchádza Turcerovej lyrický kolorit (popri uvedených skutočnostiach je tu ďalší rozdiel: *dievčina — dievča*) a smeruje k spontánnejšej, hovorovo pružnejšej komunikácii. Vo funkcii štýlémy sa tu najzávažnejšie uplatňuje zvrtné sloveso *natrafilo sa*, ktoré oproti neutrálnejšiemu slovesu *bývala* prináša viac informácií; je nápadné jemne ironizujúcim tónom a dynamizuje text. Podobné štylistické zafarbenie, približujúce obraz postavy a jej okolia, možno v kontextových súvislostiach prisúdiť zámenu *akési*. Toto zámeno signalizuje neurčitosť, typickú pre hovorovú podobu štýlu, čím kontext silne akcentuje hovorovú sviežosť a jej expresívno-emocionálnu „príchut“.

E. Turcerová: „Hoci slovo dráma upadlo do nemilosti pre jeho násilné a nemierne používanie v časoch precitlivejšej literatúry, je nevyhnutné použiť ho tu.“ (s. 10)

L. Novák: „A hoci slovo dráma upadlo do nevážnosti pre zneužívanie a znásilňovanie významu, ktorým v tých časoch nešetrla bolestínska literatúra, treba ho tu jednako použiť.“ (s. 9)

Prekladatelia obidve vety konštruujú bez výraznejšieho štylistického zá-

meru. Čo nás tu zaujíma, je obohatenie prekladu L. Nováka o vedľajšiu prívlastkovú vetu. Z toho vyplýva úsilie L. Nováka explikatívnejšie pristupovať k čitateľovi. Usudzujeme teda, že pozná lepšie spoločensko-kultúrnu štruktúru obdobia, v ktorom vznikol originál. Jedinečným spojením – *nešetřila bolestínska literatúra* – L. Novák intenzifikuje obsahové poslanie témy, pričom sa nestráca výrazový efekt (epiteton ornans *bolestínska*, personifikačná funkcia tvaru *nešetřila*). Hodno tu spomenúť ďalej to, že E. Turcerová do určitej miery narúša objektivizáciu javov. Porovnajme: E. Turcerová: – *slovo (dráma) – upadlo do nemilosti pre jeho násilné a nemierne používanie*; L. Novák: – *slovo (dráma) – upadlo do nevážnosti pre zneužívanie a znásilňovanie v ý z n a m u* (podč. F. R.) tohto slova.

Na presnejšiu identifikáciu tu teda nepostačili iba ustálené spojenia *upadnúť do nemilosti* a *upadnúť do nevážnosti*, ale – popritom – aj postupná determinácia uplatnená v Novákovom preklade. Ešte presvedčivejšie sú tieto príklady:

je to mrzký človek (s. 250) – Turcerová

je to zlý chlap (s. 263) – Novák

je to špatný chlap (s. 176) – český preklad

to licha figura (s. 218) – poľský preklad

nazdávate sa, že ste veľký a vy ste malý (s. 234) – Turcerová

nazdávate sa, že ste veľkorysý, a pritom ste malicherný (s. 24) – Novák

Aj keď sú opisné pasáže s využitím metaforických obrazov v oboch prekladoch na dobrej úrovni, predsa treba povedať, že metafora L. Nováka je asociačne bohatšia, a preto aj „silnejšia“ v prenášaní významu, napr.: „*Jeho belasé, kedysi také živé oči mali kalný až oceľovosivý nádych, neslzili už a ich červená obruba akoby plakala krvou*“. (s. 36) Tento preklad je zjavne na vyššej umeleckej a estetickej úrovni ako riešenie E. Turcerovej: „... oči neslzili už, ich červený kraj akoby slzil krv“ (s. 37).

V obidvoch prekladoch sa často vyskytujú zvolacie vety vyvolávajúce v čitateľovi citové zážitky. Porovnajme ich štylistickú hodnotu aspoň v jednom prípade:

E. Turcerová: „Nech žije otec Goriot!“ L. Novák: „Bravo, apík Goriot!“

Výrazová ekvivalencia u L. Nováka dnešnému čitateľovi nie je cudzia, naopak, v spontánných nepripravených prejavoch sa vyskytuje často. Turcerovej štylizácia smeruje k heslovým, oficiálno-publicistickým rečovým situáciám, a tak sa dostáva (ponad text) do inej štylovej roviny. Hypokoristikum apík dokresľuje kulisu psychického polozenia, do ktorého sa dostala hlavná postava diela (otec Goriot sa raz stal terčom posmechu študentov).

L. Novák sa teda neuchyľuje k opisno-konštantným spojeniam, ale repliky štylizuje v polohách expresívne inherentných (*bravo* a i.) i adherentných. Zo štylistiky syntaxe vieme, že jednoduché zvolacie vety sú častým prostriedkom utvárania „psychiky“ komunikačnej situácie, v ktorej sa do popredia dostáva priamy kontakt hovoriaceho s ostatnými postavami (Popovič, 1975, s. 110).

V Novákovom preklade replik je často v iniciálovom postavení spojka *a*: *A hoci slovo dráma... — A ide? — A čože je dnu? A hneď sa vrátila... — A chytró vyšiel... atď.* Zaiste to nemožno hodnotiť ako chybu, pretože týmto spôsobom autor vytvára „živé“ dialógy v tesnej blízkosti, majúce vysoké glutinačné schopnosti, ako to často zaznamenávame v bežne hovorených prejavoch (v prevahe sú mäkké začiatky viet so spojkami, slovami, časticami, čím sa text stáva kompozične kohéznejším). E. Turcerová na týchto miestach spojku *a* nemá.

Konfrontačne zaujímavými miestami sú preklady daktorých frazeologických spojení. Možno tu upozorniť, že súčasná štylistická prax v hojnom počte využíva mnoho takých spojení, aké nachádzame v preklade L. Nováka — jednotlivé prípady porov. aj v Malom frazeologickom slovníku (ďalej MFS) (Smiešková, 1977).

E. Turcerová: „... oni sú v celom dome a drichmú ako pne“ (s. 49). — L. Novák: „... oni dvaja zostali v dome a drichmú naozaj ako drevo“ (s. 50); porov. MFS: *spať ako drevo* (s. 53, 229).

E. Turcerová: „... takí ľudia si vezmú do hlavy nejakú myšlienku“ (s. 57) — L. Novák: „... takí ľudia si vezmú niečo do hlavy“ (s. 59).

MFS uvádza spojenie *vziať rozum do hrsti*, ktoré L. Novák využíva vo vete: „*Ale choď, veď ja zas vezmem rozum do hrsti*“ (s. 266), kým E. Turcerová preložila toto miesto takto: „... *veď ja zas budem mať hlavu na mieste*“ (s. 253).

E. Turcerová: „... človek zdravý ako jej oko“ (s. 34) — L. Novák: „... človek zdravý ako repa“ (s. 35).

MFS: — *zdravý ako ryba, rybička, orech, buk, dub, jablko, lipa...*; spojenie *zdravý ako repa* MFS neuvádza, hoci sa hojne používa v ľudovej reči. Podobne by sme mohli porovnávať aj iné frazeologizmy, v ktorých L. Novák potvrdzuje prekladateľský cit a potrebnú mieru estetickosti.

O dačo slabšie sa ukazuje Turcerovej „hra“ so slovom v momente, keď sa spolustolovníci (u L. Nováka aj kostoši) posmievali otcovo Goriotovi.

E. Turcerová: „Váš nos je teda krivúľa? — spýtal sa zas úradník múzea. Kriv čo? pýtal sa Bianchon.“

Krivák.
Kriváň.
Krivda.
Krivenie.
Krivina.
Krivost.
Kriv-oráma“ (s. 63)

Tieto ekvivalenty nezodpovedajú výrazom označujúcimi krivonosého človeka. L. Novák rieši tento prípad v súlade s obsahom príslušného dejového momentu (podporuje orientáciu čitateľa, kým v prípade E. Turcerovej je to skôr naopak) takto:

„Váš nos je teda krivúľa? – spýtal sa opäť úradník z múzea.
Kriv... čo? – pridala sa Bianchon.
– Kriv – uliak.
– Kriv – uliačik.
– Kriv – onos.
– Kriv – oňuch.
– Kriv – očuch.
– Kriv – osmrk.
– Kriv – ofrniak.
– Kriv – oráma.“ (s. 65).

Segmentácia hyperboly (pejoratíva) *krivuliak* a jej varírovanie v spoločnom významovom hniezde tu dosahuje vysoký stupeň expresivity. To je akiste „zásluhou“ exponovaných a hláskovým zoskupením príznakových výrazov *o-smrk*, *o-čuch*, *o-frniak*, *o-nos*, *ul-iak*, *ul-iačik*..., ktoré sú nositeľmi adherentnej a inherentnej expresívnej funkcie.

Z rozboru jednotlivých príkladov vidíme, že prekladateľská dikcia L. Nováka (popri uznávaní mnohých kvalít prekladu E. Turcerovej-Devečkovej) je z dnešného pohľadu na veľmi dobrej stylistickej úrovni. Zachováva čistotu dobového koloritu príbehu, inde približuje text k súčasnému náročnému čitateľovi, ponúka mu mnohé estetické zážitky, hovorovú ľahkosť a všeobecnú zrozumiteľnosť; rešpektovaním spisovnej normy a využívaním bohatstva variability slova je preklad L. Nováka v stylistických polohách textu vskutku príkladný a osožný.

Literatúra

- POPOVIČ, A.: Teória umeleckého prekladu. 1. vyd. Bratislava, Tatran 1975.
SMIEŠKOVÁ, E.: Malý frazeologický slovník. 2. vyd. Bratislava, Slovenské pedagogické nakladateľstvo 1977.
SALING, S. – ŠALINGOVÁ, M. – PETER, O.: Slovník cudzích slov. 3. vyd. Bratislava, Slovenské pedagogické nakladateľstvo 1970, s. 840.
ZIMA, J.: Expresivita slov v súčasnej češtině. Praha, Nakladatelství ČSAV 1961, s. 48.

Vlado Uhlár

TERCHOVÁ, ROZSUTEC, RÁZSUTEC A VALASKÁ KOLONIZÁCIA

1. Terchovej a jeho ľudovej kultúre venoval oddávna nemalú pozornosť slovenský národopis a špeciálne folkloristika pre rázovitý odev, ľudovú hudbu, výtvarné prejavy a typické vrchárske, najmä zbojnícke piesne s rázovitým prednesom vo vysokých hlasových polohách, prednášaných zväčša dvojhlasom, výnimočne aj štvorhlasom. V súvislosti so zvykoslovím by si bola zaslúžila väčšiu pozornosť aj ľudová reč, terchovské nárečie.

2. Vysoká poloha doliny Varínky na hornom toku a jej prítokov spod Rozsutca (1610 m)¹ a Okruhlice (1075 m), pričom stred dediny Terchovej je vo výške 514 m, ale početné lazy vo výške až 600–650 m, bola príčinou pomerne neskorého osídlenia tejto vrchárskej dediny s lazmi rozsiatymi popri troch potokoch, zbiehajúcich sa v mieste, kde sa vybudoval stred dediny Terchovej.

Ešte v polovici 18. stor. Matej Bel v rukopise svojej Trenčianskej stolice spomína cestu na Oravu vedúcu cez vrch Rowna-Hora na hranici Trenčianskej a Oravskej stolice,² kým neskôr sa ujalo pomenovanie cez Pupov (vlastne popod vrch Pupov 1095 m). Túto hradskú z Varína na Terchovú a na Oravu cez Zázrivú do Párnice a hore Oravou budovali feudáli Thurzovci, páni Bytče a Lietavy, na uľahčenie prístupu k svojmu novému zámockému panstvu na Orave, keď r. 1556 správca Uhorskej kráľovskej komory a niekdajší nitriansky župan František Thurzo dostal Oravu.

V tom roku 1556, keď sa už spomína na oravskej strane Zázrivá (Zazyrywa), nepochybne sa osídľovala aj Terchová na Rownej Hore na klčovisku Za kráľovou lúkou, hoci sa výslovne spomína až r. 1598, a to pod názvom *Kralowa alias Tyerchowa*,³ zatiaľ iba s 19 domami. Názov *Kráľová* podľa kráľovských lúk kdesi vyše dediny Belej sa opustil; upevnil a zachoval sa doteraz názov *Terchová*, ktorý je výnimočný v systéme slovenských dedín.

Sufixom *-ový, -ová, -ové* sa (elipsou) tvoria mnohé miestne názvy podľa porastu, prípadne podľa potokov tečúcich nimi (*Brezová, Jasenová, Orchová*; príp. v strednom rode *Višňové, Jabloňové, Šípkové* a pod.). V zakončení majú rovnakú podobu aj miestne názvy z osobných mien (napr. *Maríková*, pôv. r. 1438 *Maríkova Lehota* z osob. mena *Marík*; *Kamanová*, r. 1419 *Kalmanfalva* čiže *Kalmanova, Kamanova dedina*, potom *Kamanová* a pod.).

¹ Na starších mapách sa výška spomínaného vrchu uvádzala 1608 m.

² Pre prísne kritické poznámky pracovníkov vtedajšej Trenčianskej stolice sa predložená práca M. Bela nedostala do tlače.

³ Porov. Vlastivedný slovník obcí na Slovensku III, s. 156.

Terchová však nepatrí ani k jednej z uvedených skupín miestnych názvov zakončených sufixom *-ová*. Základom tohto názvu nie je osobné meno, ale maďarské apelatívum *terhe*, prevzaté ešte pred 12. stor. v podobe *tärcha* > *tarcha*. Označovali sa ním poddanské povinnosti, bremená. V čase vzniku osady v 16. storočí sa toto slovo prevzalo nanovo, ale v podobe *tercha* a použilo sa na pomenovanie dediny zafazenej istými poddanskými povinnosťami. Nevznikla však podoba *Terchavá* (porov. *tarchavá*, samodruhá, tehotná žena), ale analógiou podľa miestnych názvov zakončených sufixom *-ová* podoba *Terchová* (vysl. *terch-*). Sémanticky sa takto jej názov dostal do skupiny miestnych názvov vyjadrujúcich právny vzťah a súčasne sociálne pomery poddaných dediny, do radu osadných názvov typu *Závada* (*zavadiť*, pôv. význam zaviazal sa, prijať povinnosti, bremená voči vrchnosti), *Lehota*, *Voľa* (Uhlár, 1969). — Azda obdobný je názov dediny *Povina* pri Kysuckom Novom Meste.⁴

3. Terchovské nárečie je výrazne západoslovenské (Šimovič, 1939). A práve nárečie Terchovej a národopis s ľudovou hmotnou i duchovnou kultúrou pomáhajú poznať, akého pôvodu je terchovský ľud.

Terchovské západoslovenské nárečie hornotrenčianskeho typu má niektoré charakteristické znaky, ktorými sa odlišuje od nárečia okolia Žiliny a Varína v neďalekom susedstve, kam vždy smerovali cesty Terchovčanov a odkiaľ prichádzalo najviac vývinových popudov vo všetkých oblastiach.

Proti hornotrenčianskemu nárečiu s charakteristickou asibiláciou si terchovské nárečie zachovalo mäkké predpodnebné spoluhlásky *ď*, *ť*, ktoré so spoluhláskou *ň* tvoria výraznú mäkkosť tohto nárečia. Obdobné pomery sú v bystrickom nárečí (v povodí Bystrice tečúcej do Krásna nad Kysucou so stredom v Starej a Novej Bystrici na sever od Terchovej za Kysuckou vrchovinou), preto sa celá skupina vhodne označuje terchovsko-bystrickým nárečím. Mäkkosť tohto nárečia s *ď*, *ť* proti *dz* a *c* v nárečí na okolí Žiliny istým spôsobom (čo len navonok) zblízuje terchovské nárečie so susednými stredoslovenskými nárečiami v Turci a na Orave.

Konsonanty *ď*, *ť* namiesto *dz* a *c* v hornotrenčianskom nárečí sa zachovali aj v Čičmanoch na hornom toku rieky Rajčianky a v niektorých dedinách v dolnotrenčianskom nárečí (na sever od Trenčína), hoci všade na okolí sa uplatnila asibilácia (dzekanie a cekanie) (Ripka, 1975).

V nárečí Čičmian zasa v zhode s hornotrenčianskym nárečím okrem *ň* je proti *l* aj *ľ*, kým v terchovskom nárečí je iba stredné *l*, hoci aj doteraz na lazoch mimo stredy obce počuť *l* (*l̥*), ako to vypozeroval aj L. Šimovič, ktorý preto terchovské nárečie pokladal za „pomeštené“ vplyvom čulých

⁴ R. 1438 *Povina*, ale r. 1598 *Powinna*, teda povinnosťami povinná voči vrchnosti. Takýto výklad spomínal aj R. Krajčovič (osobne).

stykov s Varínom a Žilinou, čo nemožno podceňovať, ale azda ani nie preceňovať. (V Starej Bystrici v osade u Skaličanov som u žien starej generácie však počul l.)

K charakteristike terchovského nárečia patrí bohatstvo dvojhlások *yo, ie, ia, i ju* (obdoba strednej slovenčiny), napr. *kjoň, stuol, njoš, hjoor; luďia, braťia, rodičia, strikovia, sinovia, gazdovia; džera, vjera, mjesiť, spjevat; mlačiu ženu, k pitju* a pod.

Obdobne ako v strednej slovenčine niet tu zdvojených a zdĺžených spoluhlások, ktoré sú charakteristické pre trenčianske nárečia južne od Žiliny. V tomto nárečí sa tiež zachovávajú skupiny *dn, dň, dl*, napr. *midlo, studňa, jedna, viedla, padla, dění, kamení, vráťe sa* a pod. (nie *millo, stuňňa, jenna*).

Úplný nedostatok kvantity v súčasnosti však odlišuje terchovsko-bystrické nárečie od hornotrenčianskych nárečí. Týmto javom v hláskoslovnej rovine sa toto nárečie zblízuje s okrajovými nárečiami na severe Slovenska, najmä s hornooravskými nárečiami, ktoré tiež nemajú dlhé samohlásky.

Je nepochybné, že vrchársky ľud Terchovej (a rovnako aj okolia Starej Bystrice) je slovenského pôvodu a nemožno pochybovať, že zložka pastierskeho-valaského zamestnania iba národopisne dotvorila črty kultúry tohto ľudu, ktorého rozhodná väčšina pochádza z doliny Varínky (obdobne od Krásna nad Kysucou v doline Starej a Novej Bystrice), z tej oblasti, kde (obdobne ako v Čičmanoch a na okolí Trenčína) sa v čase osídľovania základov týchto vrchárskych a laznických oblastí ešte neuskutočnila asibilácia, ktorá od Žiliny postupovala popri Kysuci na sever a proti Váhu aj na východ k Varínu. E. Pauliny (1963) vznik asibilácie kladie na koniec 12. alebo začiatok 13. storočia, ale v susedstve skúmanej oblasti (Terchovej a Starej Bystrice) sa to mohlo uskutočňovať oveľa neskôr.

4. Valaský element ovčiarov z rumunských Karpát (prostredníctvom Ukrajincov a goralských Poliakov) priviedol na Slovensko z východu nový druh oviec, dobre znášajúcich ťažšie životné podmienky (pobytu a paše) na pasienkoch a holiach vo vysokých polohách, dovtedy hospodársky nevyužívaných, ale aj nové formy spracúvania produktov oviec (mlieko, syr, bryndza, hune). Z hospodárskeho hľadiska bol významnejší, kým počtom svojich príslušníkov tvoril iba malé skupiny obyvateľstva (niekoľko rodín), ktoré sa jazykovo čoskoro asimilovali v domácom obyvateľstve (Kavuljak. 1955 a 1933), hoci si dlhšie zachovávali osobitné spoločenské a sociálne postavenie. Valasi sa vždy vyznačovali slobodnejším postavením i v pomere k poddanskému stavu sedliakov, z čoho vyplývalo aj ich značné sebavedomie a napr. i nadradovanie nad dedinských pastierov statku („My sme nie pastieri, ale valasi!“). Slobodnejší, voľnejší život pri pasení oviec i v psote salašov a často iba o žinčici, ale bez ťažkých robotných povinností umožňoval rozvoj svojráznej hmotnej i duchovnej kultúry, ktorá rozvíja

starú domácu základňu i novšie prínosy a podnety, čo sa vzťahuje aj na otázku valaských piesní a hudby, a to tak isto aj v Terchovej.

4.1. A. Habovštiak (1962) vyslovil a zdôvodňoval mienku, že valaský element ukrajinského typu i po splynutí s domácim slovenským obyvateľstvom bol pôvodcom stvrdnutia príslušného nárečia, nahradenia mäkkých predopodnebných spoluhlások *ď, ě, ň, ĺ* tvrdými zubnými (zubod'asnovými) spoluhláskami *d, t, n, l*.

E. Pauliny (1963, s. 289) podmiennečne pripúšťa možnosť takéhoto zásahu tam, kde tvrdá výslovnosť existuje, a predsa „neprevažovalo nemecké bahnícke obyvateľstvo“. S intenzívnym nemeckým vplyvom tohto druhu načím počítať pôsobením početného nemeckého osídlenia vo východnom Gemeri (najmä hospodársky silnej a početnej Dobšinej) a na západnom Spiši (niekdajšie kompaktné nemecké osídlenie okolia Popradu a Kežmarku, ale aj Gelnice na juhu) s dosahom na stvrdnutie lučivnianskeho nárečia pod Tatrami a hornoliptovského nárečia (Štrba, Važec, Východná — a až Pribylina) čiže podtatranského liptovsko-spišského nárečia (Štolc, 1939).

I tvrdé nárečie okolia Ružomberka (Likavka, Martinček, Valaská Dubová, Biely Potok, Ludrová, Štiavnica a Štiavnička) možno lepšie vysvetliť mocenským vplyvom nemeckého patriciátu z mesta; stvrdnutie nárečia dolnoliptovských dedín (Švošov, Hubová, Stankovany) okrem tohto vplyvu najmä doosídlením z prostredia východného Liptova po prvej historickej správe o nich r. 1425 (podľa listiny pre Petra, syna Stankovho, šoltýsa).

S obdobným nemeckým vplyvom na stvrdnutie nárečia treba počítať aj na okolí miest Trnavy, Hlohovca, Trenčína, Ilavy a Bytče. Všade však treba počítať s miestnymi okolnosťami.

Naproti tomu mäkkosť oravského nárečia a najmä v Zázrivej podáva výrazné svedectvo o tom, že valaský spôsob využívania dovtedy neosídlených alebo skôr iba riedko osídlených priestorov vo vyšších polohách na Orave, ale tak isto aj v Terchovej a v údolí Bystrice na Kysuciach bol dielom predovšetkým a hlavne domáceho obyvateľstva, ktoré z dolnejších dedín v čase zvýšeného osídľovacieho ruchu od 16. storočia prekrylo i predchádzajúce slovenské riedke osídlenie. Celkom iný je pôvod goralských dedín na hornej Orave, na Kysuciach a v Liptove.

Takýmto činom Zázrivá dostala jednotný stredoslovenský dolnooravský nárečový ráz a Terchová zasa v obdobnom osídľovacom procese nadobudla západoslovenský hornotrenčiansky nárečový ráz so starším typom neasibilovanej výslovnosti, teda s mäkkým *ď, ě, ň* — lenže v dôsledku okrajovosti tohto severoslovenského terchovsko-bystrického nárečia vplyvom osobitého vývinu v ňom zanikla poklesnutá kvantita (obdobne je tak v susedstve goralských dedín s hornooravským nárečím, porov. Pauliny, 1947), a teda

terchovské (i bystrické) nárečie má vo vokalickom systéme iba krátke samohlásky.

4.2. V Terchovej i v súčasnosti v staršom pokolení som zistil v niektorých slovách a spojeniach výslovnosť *l* ako *ɥ*. Pravdaže, nie v strede dediny okolo kostola.⁵

Vyskytol sa aj názor, že i výslovnosť *l* ako *ɥ* v protiklade k strednému *l* (*bɥato* – blato, *pɥaxta* – plachta) by mohla byť dokladom jazykového vplyvu valaského elementu (obdobne v Zázrivej). V. Vážný (1923) dokladá takúto výslovnosť aj v Turci v Šútove, Krpeľanoch, Nolčove a Ratkove v hornom hrdle Váhu. (Sám som už takýto stav nezistil. Tu všade sú už také pomery ako v ostatnom Turci s dvojicou *l* – *l̥*.) Zmena *l* > *ɥ* je známa aj z obcí bývalého Kremnického okresu (Habovštiak, 1962, s. 110), podobne aj v obci Hiadel a na okolí a dobre som ju zachytil aj na Hrone v čipkárskej dedine Medzibrode u žien starej generácie aj v súčasnosti.

Lenže *l* (*ɥ*) – *l* je aj v západoslovenskom pomoravskom záhorskom nárečí, kde o valaskom vplyve nemožno hovoriť.

Výslovnosť *l* (*ɥ*) bola koncom 19. storočia ešte bežná aj v Sliačoch pri Ružomberku v Liptove a so zvyškami takejto výslovnosti sa u najstarších žien stretávame až dodnes („*pɥaxtice*“), a predsa Sliače sú veľmi stará liptovská dedina (dve dediny Sliače sú doložené už r. 1251) a neskoršie valaské doosídlenie vo Vyšnom Sliači v 16. stor. nemohlo mať v tomto smere vplyv na staré domáce obyvateľstvo Nižného a Prostredného Sliača s kostolom a farou (preto často aj názov *Kostoľany*).

Protiklad *l* (*ɥ*) – *l* sa vyvinul prirodzeným vlastným jazykovým vývinom a dlho sa zachovával v odľahlejších dedinách. Takýto domáci vývin dobre naznačuje aj všeobecná stredoslovenská nárečová výslovnosť *boɥ*, *maɥ*, *veďeɥ*, *počuɥ* (v jednotnom čísle muž. rodu minulého času sloviess), ktorá prenikla na západ až za Hlohovec.

Teda ani uvedené paralely nedovoľujú predpokladať nejaký obdobný vplyv východného (ukrajinského) alebo severného pôvodu na terchovsko-bystrické nárečie.

5. Napokon sa dostávame k nárečovým podobám názvu *Rázsutec*, v terchovskom nárečí *Rasutec*, *Velki Rasutec*, *Mali Rasutec*, osada *Podrasuďec*. Podobu *Rázsutec* vysvetľujem v dejinnej súvislosti s osadením a nárečím tejto rázovitej vrchárskej dediny v severnej časti niekdajšej Trenčianskej stolice (okres Žilina) v susedstve Oravy. Načim uviesť, že nárečová podoba *Rasutec*⁶ sa húževnato drží aj napriek intenzívnemu vplyvu administratívy.

⁵ L. Šimovič zaznamenal, že v Terchovej pri kostole sa vršiankam z lazov smejú: „*Амаѣ, де си боѣа? А чѣра си си чо незавоѣаѣа?*“ (s. 261). Výskum robil aj na lazoch u vršanov a spomína laz „u Баѣатѣоѣ“ (Balátovia).

⁶ Podoba *Rasutec* ma zaujala r. 1977, keď som v Terchovej skúmal nárečovú lexiku.

školy, tlače a najmä turistického ruchu – v protiklade k spisovnej a úradne schválenej podobe *Rozsutec*. Nárečová podoba *Rasutec* v Terchovej a na jej okolí žije, hoci tu vládnu západoslovenské nárečové tvary (za pôv. *ört-, *ölt-) *rostem, rozvora, rosporek, locheť, loňi* (Šimovič, 1939).

Domáca forma vrchu *Rasutec* (z **Rázsutec*) je zo základu *su-* (*sup-*, *sɔp-*), ktorý je v predponovom tvare trpného prídavia *sutý* z koreňa *sup-*, zachovaného v slovese *sypať* (Machek, 1957). Sloveso *spem* – *suť* už nemáme doložené. Takéhoto pôvodu je apelatívum *suť, sutina*, väčšie-mensie skálie a kamenčie vápencové, dolomitové, žulové a iné, zosýpajúce sa najmä po strmých úplazoch, na príkradiach a na ústoch bralnatých úbočí. Sufix *-ec* býva častý v chotárnych názvoch, v názvoch porastov, vrchov i osád, napr. *Lysec, Sivec, Chabenec, Vršátec, Lučenec, Pukanec, Klenovec, Tisovec, Jalovec, Trnovec, Chrenovec* a pod. (Uhlár, 1979). Predpona *raz-* v zdĺženej podobe *ráz* (v podobe *Rázsutec*) je aj v názvoch *Ráztoky, Rázdel* (vrch medzi Veľkými Uhercami a Skýcovom), *Rázdelie* (*Rázdelä* vo Veličnej na Orave), *Rázdolie* (v Malých Uherciach).

6. Významné doklady na domácu podobu *Rasutec* a *Rasuďec* (z pôv. *Rázsutec*) poskytujú archívne materiály.

Pravdepodobne najstarším archívnym dokladom na názov tohto vrchu je zápis v urbári panstva Strečna a Gbelian z r. 1662, keď v závere medzi vrchmi (Alpes ditionis Sztrecsen), na ktorých sa pásli ovce, ale odkiaľ sa vozili aj vozy sena, hneď po Strečenskej (Sztrecsenska) sa uvádza *Rázsutec* (*Razsutic*). Tu sa tak isto pásli ovce a dorobilo sa sena na 8 vozov (Bednárik, 1967).

Po rozdelení panstva Terchová patrila do Gbelian. V urbári z r. 1752 na majetkoch Karola Serényiho sa v osade Terchová (*Terhowa*) po vrchu Pupov (*Pupou*) uvádza tento vrch v znení (*Alpem*) *Razsutec*.⁷

Na mape Trenčianskej stolice (Comitat Trencsin, Trenczény vármegye)⁸

Otec mojich niekdajších dvoch žiakov Martin Brežný (u Gregušov, osada Struháreň) rozprával: „Hej, pasali zme pod *Rasucom*... pod *Malim* i *Velkim Rasucom*.“ Na otázku o názve vrchu – mne začudovanému – bez rozpakov odpovedal: „No hej, *Rasutec*!“ Aby som si overil, či nejde azda iba o domáci úzus na Struhárni v Terchovej, požiadal som o pomoc riaditeľstvo a učiteľov škôl v Terchovej. Učiteľia ZDŠ v ústredí sa podľa návodu povypytovali vo všetkých triedach i detí z osád na Bielom Potoku aj spod samého vrchu z lazú Podrasuďec na otázku, ako sa volá onen vrch nad Terchovou. Pochopiteľne sa zistila už istá rozkolísanosť aj v úze detí. Učiteľka Emília Križová súhrnne uviedla: „V osadách Podrozsutec (úradne), Ploštiny, Štefánkova, Solisko, Dávidkova, Podhate sa vraví *Rasutec*. Všeobecne: Starší ľudia vravia *Rasutec*, mladší už aj *Rosutec*, najmä v ústredí“ (v centre obce pri kostole). Obdobné zistenia uviedli aj učiteľky Lajčiaková, Fanová, Kajánková, Štefánková a učiteľ Korenčiak. Riaditeľstvu a učiteľom aj tu ďakujem za účinnú pomoc.

⁷ Štátny oblastný archív Bytča. Fond Gbeľany. Elenchus I. Fasc. 14, No 27.

⁸ Mapu, ako aj nižšie spomínaný Soznam miest z r. 1920 a Nový miestopis Slovenska z r. 1925 mi ochotne vyhľadal vo svojej súkromnej knižnici dr. O. Gergelyi v Nitre. Tým mi výdatne pomohol vo výskume, za čo mu patrí moja vďaka.

z čias Bachovej éry (bez udania roku, s nemeckým označením správnych obvodov, teda po r. 1851), sa zachytáva domáca predpona *raz-*, pravda, v deformovaných podobách názvu vrchu: *Mala Rasuca*, *Velké Rasuca* (tvar substantíva podľa gen. z *Rászutca* (nárečovo z *Rasuca*).

Na špeciálnej mape, ktorú použil L. Šimovič na nákres územia s terchovským nárečím,⁹ sa za znamienkom kóty 1606 uvádza podoba *Rasutec*, hoci sa jeho názvu v článku o tomto nárečí a ani jeho podobe nevenovala nijaká pozornosť.

Vo zvyškoch podkladov pre konkrétnu mapu (robili sa za čias Márie Terézie pre daňové podklady) sa nachodia pôvodné listy, hoci s dátumom r. 1863. Na nich sa na podklade styku s obyvateľstvom zachytila domáca podoba *Mali Raszutec* a *Mezi Raszutci*.

V registri parciel Terchovej používanom v súčasnosti (Pozemková kniha pri Okresnom súde v Žiline), schválenom 5. augusta 1932, sa uvádzajú chotárne názvy: *Mladá hora Rasudec*, *Pod Malým Rasudcom*, *Medzi Rasudci*.

Tak je to aj v Hospodárskom pláne bývalých urbarialistov obce Terchová z r. 1932, kde sú zachytené tieto podoby chotárnych častí: *Malý Rasudec* (1226 m) a *Velký Rasudec* (1606 m). V časti Zoznam plôch podľa katastru sa uvádza názov *Rasudec* a v časti Popis porastov *M. Rasudec*, *Medzi Rasudci*, *V. Rasudec*, *Pod Rasudcom* a i.

Soznam miest na Slovensku (dľa popisu ľudu z roku 1919, vydalo Ministerstvo s plnou mocou pre správu Slovenska, v Bratislave 1920) – sa v Terchovej uvádza osada *Podrasudec*.

Nový miestopis Slovenska, zostavený správcom Štatistického oddelenia v Bratislave Jaroslavom Pelikánom (povolené zo 4. februára 1925) sa tiež uvádza podoba s predponou *raz-*: *Podrasudec*.

Na doplnenie treba uviesť, že podobu *Rásutec* (s dlhým *á*, ale s tvrdým *t*) poznám z nárečia Hubovej v Liptove, kde ju stará generácia pozná od Terchovčanov, ktorí chodili do Hubovej kosť lúky. Podobu *Rasutec* zasa poznám aj z Belej poniže Terchovej.

7. Nemožno nevenovať pozornosť aj výskytu používania názvu tohto vrchu s predponou *roz-*.

Mapa generalis Hungariae. A(nno) 1806 v súvislosti s kartografickým dielom Jána Lipského zo Sedličnej zaznamenáva podobu *Roszudec*.

Nepochybne školské vzdelanie (v biblickej češtine) a pocitovaná súvislosť so slovami typu *rozkrok*, *rozchod*, *rozmer*, *roztrhať*, *rozbiť* a pod. boli podnetom, že sa zamietla živá domáca terchovská podoba s predponou *raz-* a nahradila bežnou predponou *roz-*, pričom sa však zaznačila nárečová po-

⁹ Porov. cit. štúdiu L. Šimoviča.

¹⁰ Geodetický ústav Ministerstva vnútra v Bratislave. Mapová dokumentácia. Fasc. Terchová.

doba *Podrasudec* podľa živej výslovnosti obyvateľov žijúcich v tejto osade ($t > d$ v základe slova).

Obdobne, ale dôslednejšie pokračoval aj významný slovenský geológ a botanik Dionýz Štúr vo svojom článku *Der Rozsutec bei Těrhowa*, ktorý po veľkom zemetrasení v Žiline (15. januára 1858) študijne navštívil mesto, vystúpil na vrch Minčol (Minčou!), určený za stredisko zemetrasenia, a nasledujúceho dňa 15. augusta 1858 spolu s priateľom profesorom a maliarom Jozefom Božetechom Klemensom zašiel na botanizovanie do Terchovej a príťažlivej oblasti s divým, rozoklaným vrchom Veľký a Malý Rozsutec („označený na mapách ako *Rasudetz* a *Rasuca*“). Nemeckých čitateľov oboznamuje aj s významom tohto slovenského názvu vrchu (Zerfallener, Zerzanster, — Trümmer = rozsypajúci sa, rozstrapatený, — rozvaliny), „kto-rého studené žľabnaté čelo robí česť svojmu názvu“ (Štúr, 1859).

O tri roky neskôr uverejnil v tom istom časopise Karol Brančík článok *Der Rosudec in Ungarn* (1862), ktorý použitou podobou názvu vrchu (-d-) jemne polemizuje s D. Štúrom o znení *Rozsutec*. K. Brančík používa podobu *Malý* a *Veľký Rosudec*, argumentujúc, že tvar vrchu *Rozsutec* je síce odvodený od slova *rozsut*, čo vysvetľuje synonymami „roztrhnuté a či rozsypajúce sa“ (auseinandergestreut), ale bráni podobu *Rosudec*, pripomínajúc, že v slovenčine „rozsúdiť“ (trennen) znamená oddeliť, odlúčiť, lebo tam je rázdelie, medzník, oddelujúci stolicu Trenčiansku, Turčiansku a Oravskú. K. Brančík skromne uprednostňuje svoj výklad, a preto podobu *Rosudec* pokladá za oprávnenú (Brancsik, 1862).

Ľudová etymológia, ktorá pre nepochopenie slovesa *cúdiť* (čistiť od pliev ovievaním, ale aj čistiť kapustu zo špinavých listov obcúdzaním, obcudzovaním [Sliache, Priekopa v Turci], čistiť pasienky z trnia, kričkov, čistiť kľčováním a vyrábať lúku alebo roľu) spájala chotárne názvy *Cúdenica* so slovesom *súdiť* a dáva im podobu *Súdenica* (Uhlár, 1976), našla výraz aj v zmene názvu *Rázsutec* podľa slovesa *súdiť* na nárečové *Rasudec* a *Podrasudec*, ale aj jemného obhajcu v učenom lekárovi a prírodovedcovi K. Brančíkovi, rodákovi z neďalekej Starej Bystrice (azda aj odtiaľ poznal formu *Rasudec*) a stoličnému fyzikusovi v Trenčíne.

Podoba *Rosudec* (*Velki, Mali Rosudec*) sa zaznamenáva aj na viacerých špeciálnych mapách z r. 1914, 1926, 1928.¹¹

8. Nemožno obísť otázku, kde sa v Terchovej s jej západoslovenským nárečím vzala podoba *Rasutec* (< *Rázsutec*), hoci by sa tu čakala podoba

¹¹ SLCm 318 Rosenberg und Rutka, Zone 9 Col. XX. 1914 *Velki Rosudec, Mali Rosudec*. — Podobne SLCm 307 Ružomberok 9-XX 4362 1926; — SLCm 313 Ružomberok 4362 Praha 1928; — SLBm 61 37° 49' Baňská Dystrica, Praha 1922 (gen. mapa 1 : 200 000) *Vel. Rosudec*.

Za poskytnutie prameňov a údajov ďakujem dr. E. Prikrylovi zo Žiliny, historikovi z oblasti mapovania najmä žilinského kraja a Liptova.

Rosutec (*Rozsutec*), ktorá je proti očakávaniu vraj v oravskej Zázrivej so stredoslovenským nárečím.

Vzhľadom na neskoré osídlenie a ustanovenie dediny Terchovej až v 16. storočí možno usúdiť, že ide o ustálený názov pôvodnej riedkej vrstvy starého stredoslovenského osídlenia, ktoré pomenovalo Rázsutec, a že stará vrstva bola dôkladne prekrytá obyvateľstvom západoslovenského typu od Starej Bystrice na Kysuciach i zdola od Varína. Táto nová vrstva obyvateľstva prevzala hotový, ustálený tvar a udržiava ho až do súčasnosti.

9. Na záver načim uviesť, že vývin po r. 1927 zásahom úradov, škôl a turistickej literatúry viedol k uprednostneniu podoby *Rozsutec*. V normatívnej príručke lexikonu obcí z r. 1927¹² sa medzi osadami Terchovej uvádza *Podrozsutec* a súčasne sa tým de facto uzákonila aj podoba vrchu v znení *Rozsutec*. Stalo sa tak v čase, keď po vzniku ČSR spisovná slovenčina sa dostala do stavu veľkej rozkolísanosti a na tzv. juhoslavizmy s predponou *ráz-* (*rázcestie*, *rázvodie* a pod.) sa pozeralo podozrivo, skoro ako na hungarizmy z diel S. Czambla, veď ešte nebolo štúdií našich jazykovedcov o týchto charakteristických javoch v strednej a spisovnej slovenčine (Novák, 1933; Stanislav, 1932; Krajčovič, 1958, 1974; Pauliny, 1963); hoci podoba *Rázsutec* oprávnené patrí do foneticko-fonologickej sústavy spisovnej slovenčiny, v tom čase z dôvodov nepochopenia sa odstraňovala, čím sa však potláčali osobitosti slovenčiny.

Literatúra

BEDNÁRIK, R.: Ludové staviteľstvo na Kysuciach. Bratislava, Vydavateľstvo Slovenskej akadémie vied 1967, s. 144 n.

BELL, M.: Comitatus Trentsjensis. (Rukopis v Matici slovenskej v Martine C 653/b, strojopis, 327 strán).

BRANCSIK, C.: Der Rosudec in Ungarn. Oesterreichische botanische Zeitschrift, 12, 1862 (Wien), s. 322–326.

HABOVŠTIAK, A.: Kolonizácia ako jeden z činiteľov pri utváraní nárečia. In: Problémy marxistickej jazykovedy. Praha, Nakladateľství ČSAV 1962, s. 367–371.

HABOVŠTIAK, A.: Oravské nárečia. 1. vyd. Bratislava, Vydavateľstvo SAV 1965.

KAVULJAK, A.: Valasi na Slovensku. In: Sborník na počesť J. Škultétyho. Turčiansky Svätý Martin, Matica slovenská 1933, s. 336–374.

KAVULJAK, A.: Historický miestopis Oravy. Bratislava, Vydavateľstvo SAV 1955.

KRAJČOVIČ, R.: K predponám *rat-*, *lat-* za psl. *ört-*, *ölt-* na západnom Slovensku.

¹² Statistický lexikon obcí v Republike československej III. Slovensko. Praha 1927. Na str. 70 Terchová a osada Podrozsutec.

Podoba *Pod Rozsutec* (dve slová), ako sa zavše nachodí v turistickej literatúre, nie aj vo Vlastivednom slovníku obcí na Slovensku III, 1978, s. 156, je nesprávna a nezodôvodnená. — Zo spojenia (*laz*, *osada*) *Pod Rasucom* (*pod Rázsudcom*) vznikla zjednodušením a vradením do systému slovenskej morfológie dobre skloňovateľná podoba *Podrasuďec* (*Podrászudec*), ako obdobne vznikol názov *Podbiel* (pôv. *pod Bielym*, t. j. *pod Bielym vrchom*), obdobne *Podsuhá* (pôv. *pod Suchou dolinou*), *Podháj* (*pod Hájom*), *Vrchhora* (*na vrchu hory*), *Vrchteplá* (*na vrchu potoka Teplej*) a pod. (Peciar, 1968; Uhlár, 1972).

In: Sborník Filozofickej fakulty Univerzity Komenského. Philologica. 9. Bratislava. Slovenské pedagogické nakladateľstvo 1958, s. 21–36.

KRAJCOVIC, R.: Slovenčina a slovanské jazyky I. Praslovanská genéza slovenčiny. 1. vyd. Bratislava, Slovenské pedagogické nakladateľstvo 1974.

MACHEK, V.: Etymologický slovník jazyka českého a slovenského. Praha, Nakladatelství Cs. akademie věd 1957.

NOVÁK, L.: Případy *rat-*, *lat-* za praslov. **ort-*, **olt-* v slovenčine. In: Sborník na počesť J. Skultétyho, s. 576–606.

PAULINY, E.: Nárečie zátopových osád na Hornej Orave. Martin, Matica slovenská 1947.

PAULINY, E.: Fonologický vývin slovenčiny. 1. vyd. Bratislava, Vydavateľstvo SAV 1953.

PECIAR, Š.: Miestne mená typu Vrchteplá. Slovenská reč, 33, 1968, s. 199–200.

RIPKA, I.: Dolnotrenčianske nárečia. 1. vyd. Bratislava, Veda 1975.

STANISLAV, J.: Liptovské nárečia. Turčiansky Svätý Martin, Matica slovenská 1932.

SIMOVIČ, L.: Z hláskoslovia hornotrenčianskej obce Terchovej (s mapkou). Carpatia I, 2, Praha 1939, s. 225–301. — Tamže: Zpráva o štúdiu nárečia v Terchovej v hornom Trenčiansku a na okolí, s. 10–11.

ŠTOLC, J.: Dialektické členenie spišských nárečí. Linguistica Slovaca, 1–2, 1939/1940, s. 191–207.

ŠTUR, D.: Der Rozsutec bei Těrhowa. Oesterreichische botanische Zeitschrift, 9, 1859 (Wien), s. 16–25.

UHLÁR, V.: Závady, Lehoty, Vole, Závadky. Kultúra slova, 3, 1939, s. 16–21.

UHLÁR, V.: Podbiel, či Podbiel? Slovenská reč, 37, 1972, s. 164–168.

UHLÁR, V.: Ľudové etymológie z Liptova. Kultúra slova, 10, 1976, s. 209–216 (tamže Cúdenica – Súdenica, s. 213–214).

UHLÁR, V.: O pôvode názvu Pukanec. Kultúra slova, 13, 1979, s. 82–85.

VÁŽNÝ, V.: Slovenské nárečia v Orave. In: Sborník Matice slovenskej. 1. Turč. Sv. Martin, Matica slovenská 1923, s. 1–12.

VÁŽNÝ, V.: Nárečí slovenská. In: Československá vlastivěda. 3. Jazyk. Praha, Sfinx 1934, s. 219–310.

Vlastivedný slovník obcí na Slovensku. Zv. 1–3. Bratislava, Veda 1977–1978.

DISKUSIE

Alena Appelová

SYNTAKTICKÁ KONDENZÁCIA AKO JAV TEXTOVEJ VÝSTAVBY

Syntaktickou kondenzáciou, resp. polovetnými, polopredikatívnymi konštrukciami sa zaoberali mnohí, najmä československí jazykovedci, no zdá sa, že ich podstata a najmä systémové zaradenie je dodnes sporné. Možno tak usudzovať podľa názorov, z ktorých jedna časť tvrdí, že kondenzátormi sú neurčité slovesné tvary (Mathesius, 1947; J. Vachek, 1955; F. Trávníček, 1951; J. Panevová, 1966; F. Miko, 1970 a i.); podľa druhej skupiny názorov sú kondenzátormi neurčité slovesné tvary vo vetnočlenskej funkcii (Hrabě, 1964; Pauliny – Ružička – Štolc, 1968; Moško, 1977 a i.). Niektorí autori (medzi nimi aj V. Mathesius) pokladajú pritom za kondenzátor aj prístavok. Pri určovaní kondenzátora sa často morfológické a syntaktické kritériá prekrývajú – napr. pri doplnku.

Základným kritériom na zistenie kondenzátora je jeho syntaktická synonymita s vetou. O tejto synonymite však môžeme hovoriť len na základe informačnej hodnoty kondenzátora – veta s kondenzátorom má podobný obsah ako súvetie, na ktoré túto vetu možno pretransformovať. Nazdávame sa, že synonymitu (syntaktickú) nemožno odvodzovať iba z determinovanosti neurčitého slovesného tvaru, lebo vetou môže byť aj holý, nerozvitý určitý slovesný tvar. Pre vetnú konštrukciu je však podstatný a rozhodujúci predikatívny syntagmatický vzťah, ktorý pri kondenzátore chýba, lebo kondenzátor nemá podobu vety. Medzi kondenzátorom a vetou (zväčša vedľajšou) nie je pritom ani taký štruktúrny vzťah ako medzi vetou a vetným členom, ktorý sa od vety odlišuje svojou obsahovou hodnotou. Ak porovnáme vetu s kondenzátorom a synonymné súvetie, napr. *Jazykové prejavy používané v podobných situáciách majú niektoré spoločné črty.* (Mistrík) → *Jazykové prejavy, ktoré sú používané v podobných situáciách, majú niektoré spoločné črty,* zistíme, že vedľajšia veta má na rozdiel od kondenzátora aj štruktúru vety, obsahuje teda vetotvorný predikatívny vzťah. Je teda aspoň formálne samostatná – jej formálnym podmetom je napr. vzťažné zámeno (ako v uvedenom príklade), ktoré je ako podmet vety v nominatíve aj v prípade, keď jeho plnovýznamový ekvivalent v hlavnej vete nie je podmetom: *Je to spôsobené tým, že činidlo reaguje s katiónom, v z n i k n u t ý m v prvom stupni nasledujúcimi dvoma spôsobmi... → Je to spôsobené tým, že činidlo reaguje s katiónom, ktor ý vznikol v prvom stupni nasledujúcimi dvoma spôsobmi...*

Vo vete s kondenzátorom možno druhý predikatívny vzťah len pociťovať (isteže na základe systémovej synonymie), ale nie je explicitne vyjadrený, je vo vete len implikovaný. M. Marková (1967) a F. Kopečný (1962) hovoria tu o skrytej predikácii a pod. Preto pri kondenzácii hovoríme o implikovanej predikácii. Implikovaná predikácia nie je vetou, lebo jej podmet – implikovaný subjekt (S_2) nemusí byť v nominatíve a závislosť implikovaného predikátu (P_2) od implikovaného subjektu (S_2) nie je náležite vyjadrená zhodou v osobe a čísle (príp. v mennom rode). P_2 kategóriu osoby vôbec neobsahuje, keďže nie je určitým slovesom a na rozdiel od predikátu vedľajšej vety súvetia nie je ani nositeľom aktualizačných kategórií času a spôsobu, nemôže danú informáciu „aktualizovať“, čiže vyjadriť ju ako platnú v prebiehajúcim (explicitne vyjadrenom) čase. O implikácii týchto kategórií v neurčitých slovesných tvaroch nemožno hovoriť, inak by napr. prídavné mohlo stáť vo funkcii prísudku. Preto sotva možno tvrdiť, že neurčitý slovesný tvar môže vyjadrovať vzťah k momentu reči (ako sa nazdáva napr. V. Hrabě). Aktualizačné kategórie nie sú prítomné ani v syntagme, v spojení implikovaného P_2 s implikovaným S_2 (napr. „prejavy používané v podobných situáciách – včera, dnes, zajtra“). Dalo by sa skôr hovoriť o neutralizovaných aktualizačných kategóriách. Lenže treba uvážiť, že táto syntagma nemá samostatnú existenciu. Podľa V. Mathesiusa (1966) nevstupuje do vety ako hotová, ale „teprve vytvárená“, neexistuje pred zaradením do vety. Implikovaná predikácia závisí od existencie vetnej schémy ako aktualizovaného vyjadrenia myšlienky, realizuje sa tiež v závislosti od časovo-modálnej realizácie jej predikátu. Potom možno hovoriť, že v implikovanej predikácii sú kategórie času a spôsobu relatívne na rozdiel od vedľajšej vety, v ktorej predpokladáme vyjadrenie reálneho času, keďže obsahuje (rovnako ako hlavná veta) časový vzťah k realite a nie k hlavnej vete (taký je stav v slovanských jazykoch na rozdiel od relatívneho času vo francúzštine, angličtine a pod.).

Táto závislosť existencie kondenzátora od existencie vety ho odlišuje od vety aj od vetného člena. Pritom prvým predpokladom existencie vzťahu analogického so vzťahom predikatívnym je prítomnosť dvoch zložiek – subjektu a predikátu. Ako sme už povedali, subjekt S_2 nemusí byť v nominatíve, ale musí byť vo vete vyjadrený, inak by nemohol existovať ani jeho predikát, najmä ak má prívlastkovú funkciu (porov. príklady s prídavnými). Subjekt implikovanej predikácie je členom vety, do ktorej je kondenzátor zakomponovaný; to je podmienka pre „vstup“ kondenzátora do vety, je to vzťah, ktorý ho s vetou spája. Implikovaná predikácia, ktorá nie je vyjadrená náležitými formálnymi prostriedkami, môže byť pritom vyjadrená, signalizovaná rôzne. Pri konštrukcii s prídavnými vo funkcii zhodného prívlastku je veľmi zreteľná pre podobný formálny vzťah v elip-

tickej vete so slovesno-menným prísudkom, kde je vynechané sponové sloveso ako nositeľ aktualizačných kategórií, ale zhoda menného tvaru v rode a čísle je zachovaná (ak ide o adjektívny tvar – napr. *Aký otec – taký syn*). V takom prípade je predikatívna syntagma nahradená determinatívnou syntagmou, v ktorej S_2 je riadiacim členom: $S - P \rightarrow S_2 - P_2$. Ale nie vždy musí byť vzťah implikovanej predikácie taký zreteľný vo formálnej rovine. Napr. pri prechodníku v doplnkovej funkcii zhoda chýba: *Stojac pred dverami elegantného apartmánu, vysvetľoval...* (tlač) \rightarrow *Stál pred dverami elegantného apartmánu a vysvetľoval...*

Implikovaná predikácia však musí byť syntakticky realizovaná, t. j. implikovaný subjekt a implikovaný predikát musia byť v syntagmatickom vzťahu – ako vetné členy vety s kondenzátorom. Prípad doplnku pritom ukazuje, že tento vzťah nemusí mať podobu známych syntagiem (porov. aj Kačala, 1971). Toto ich spojenie je však pre kondenzáciu záväzné, lebo P_2 je vo vetnej štruktúre spojený len so svojim S_2 ; syntagmatické spojenie s ďalším členom vetnej štruktúry môže byť náhradou za nesyntagmatické alebo uvoľnené spojenie s S_2 a zároveň akýmsi protektorom ich vzťahu – to je prípad doplnku, kde je dvojité syntagma. Ostatné zložky kondenzačnej konštrukcie nevytvárajú syntagmatické vzťahy s vetnými členmi jadrovej vety, ale len v rámci kondenzačnej konštrukcie. Pretože implikovaný subjekt a implikovaný predikát sú vetnými členmi jadrovej vety (vety, do ktorej je zakomponovaný kondenzátor) a zároveň plnia funkcie implikovaného subjektu alebo predikátu, ktoré sú zo syntaktického aspektu druhotné, len implicitne prítomné, ukazuje sa, že jav kondenzácie prekračuje hranice vetnej syntaxe.

Rovnako výpovedná hodnota kondenzátora je argumentom pre zaradenie syntaktickej kondenzácie do nadvetnej syntaxe. Kondenzátor predstavuje zo sémantického aspektu osobitný celok, ktorý by sme mohli nazvať sekundárnym jadrom výpovede (JV_2) (porov. napr. voľný prístavok). Tým, že sa pri zostavovaní textu vynechajú isté kategórie, odsunie sa jeden dej (myšlienka) do pozadia a vytvorí akoby kulisu deja hlavnej vety (vyjadruje okolnosť deja hlavnej vety, ako sa často hovorí o doplnku v českej gramatickej tradícii). Z hľadiska výpovede predstavuje toto sekundárne jadro novú skutočnosť (ako veta), ale výpoveď má aj bez neho svoje (primárne) jadro, s ktorým však sekundárne jadro nie je rovnocenné; ide tu o iný vzťah ako medzi jadrom a východiskom v súvetí. V texte môže mať JV_2 úplne novú informačnú hodnotu a vtedy kondenzátor nemožno vynechať z vety, napr. tesný rozvitý prívlastok: *Bridgeman – vzhľadom na stav modernej fyziky – navrhol, aby sa pod pojmami nehladala podstata javu, ale aby sa pojmy definovali celkom empiricky podľa použitých operácií pri ich výskume.*

Kondenzátor však môže mať aj nadväzovacu hodnotu, odkazuje na iné miesto v texte (o tom svedčia aj formálne ukazovatele, konektory v jeho konštrukcii). Podľa toho je aj kondenzátor zaradený buď do jadra alebo do východiska výpovede a zmena tohto poradia (napr. pri transformácii) je v kontexte nevhodná až neprípustná (VV = východisko výpovede, JV = jadro výpovede, JV_2 = sekundárne jadro výpovede):

1. VV → JV
 ↓
 JV_2

2. VV → JV ↓
 JV_2

Príklad na nevhodnú zmenu slovosledu:

Štyridsaťročná Helena C. pracovala ako ekonómka v okresnom osvetovom stredisku. (tlač) VV – JV – JV_2

Ako ekonómka pracovala štyridsaťročná Helena C. v okresnom osvetovom stredisku. JV_2 – VV – JV

Intonačná povaha tohto sekundárneho jadra, jeho intonačné osamostatnenie závisí od viacerých faktorov (aj gramatických) a môže byť záväzným prvkom implikovanej predikácie.

Dôkazom o nadvetnom charaktere (a súčasne o vetnej podstate) kondenzátora sú aj vzťahy medzi konštrukciou kondenzátora a vetou, do ktorej je zakomponovaný (nejde o syntagmatické vzťahy, ktoré sme vylúčili). V konštrukcii s kondenzátorom sa môžu nachádzať konektory, ktoré nadväzujú na slová z jadrovej vety, pričom v rámci vety takáto nadväznosť neexistuje, napr.:

Sujan si vzal na mušku len pár viet z mojich článkov, pričom tvrdenia, obsiahnuté v týchto vetách, prehnal krikľúnsky do veľkých rozmerov... (Matuška) – Mladulinký človek – podľa uniformy budúci príslušník VB – opatrne podopierajúc starenku, odprevádza ju z nástupišta na chodník. (tlač) – ... uviedol nový prvok do klasifikácie vecných, dorozumievacích štýlov: rozlišovať ich podľa prostredia... (Mistrik) – ... ktoré vo svojom celku plnia funkciu záruk, nástrojov a spôsobov, zabezpečujúc v optimálnej miere podmienky života ľudí a odstraňujúc ich obavy z budúcnosti... (tlač)

Ukazuje sa, že tak v hĺbkovej, ako i v povrchovej rovine stojí kondenzátor nad vetou. V hĺbkovej rovine sa to prejavuje existenciou sekundárneho jadra a v povrchovej rovine existenciou kondenzátora závislého od vetnej konštrukcie, ku ktorej sa pripája prostredníctvom „otvoreného“ syntagmatického vzťahu: implikovaný podmet je členom vety, jej konštrukcie, implikovaný predikát je jej nezáväzným členom a vzťah predikácie je len implikovaný popri inom syntagmatickom vzťahu:

S → P → O
 | kd |

S - /S₂/ - P - O
 ↓
 P₂ - ... (+ determinanty)

Nazdávame sa preto, že syntaktickú kondenzáciu treba pokladať za jav textovej výstavby, za jav, ktorý presahuje hranice syntaxe, alebo prinajmenej za hraničný jav medzi syntaxou a hypersyntaxou, keďže predmet hypersyntaxe nie je zatiaľ vyjasnený. Ukazuje sa však, že na výstavbe textu sa zúčastňujú všetky nižšie (alebo doteraz známe) jazykové roviny, najmä lexikálna, morfológická (porov. napr. zámena ako konektory) a syntaktická, pričom ich jednotky plnia okrem svojich primárnych funkcií (zámeno – vetný člen – konektor) aj isté funkcie pri výstavbe textu. Zo syntaktickej roviny sú to okrem iných aj kondenzátory. Za syntaktický jav pokladáme kondenzáciu potiaľ, pokiaľ hodnotíme kondenzátor ako komponent vety, do ktorej sa začleňuje, i pokiaľ jeho štruktúru skúmame ako štruktúru vety. Implikovaná predikácia, sekundárne jadro a konektívne vzťahy však už do syntaxe nepatria.

Poukázali sme už na synonymný vzťah vety s kondenzátorom a súvetia, na to, že pri implikovanej predikácii ťažko možno hovoriť o jej systémovej synonymite s predikatívnou syntagmou. Nevidíme preto dôvod nazývať kondenzátory kondenzovanými vetami, ako sa dá odvodiť z ich pomenovania kondenzované konštrukcie. Zhodujeme sa tu s názorom J. Mistríka (1977): „Sme však tej mienky, že samotné konštrukcie nevznikli kondenzovaním, ibaže sa od iných odlišujú schopnosťou kondenzovať text, a tým meniť jeho rytmus.“ Ak vychádzame z toho, že v jazyku jestvuje viac prostriedkov na vyjadrenie jednej informácie, jedného obsahu, ktoré sú vo vzájomnom synonymnom vzťahu, a ak chceme jeden z nich označiť za kondenzovaný, musí existovať v jazykovom systéme aj jeho nekondenzovaný protiklad. Pretože kondenzátor nemá samostatnú existenciu, ale realizujú sa v ňom navyše vzťahy ako medzi vetami v kontexte, hodnotíme ho v rámci širšieho kontextu. Potom sa text ako jazyková jednotka môže koncipovať buď širšie, na väčšom priestore, alebo užšie, na menšom priestore. Text je zámerné a cieľavedomé usporiadanie viet, ktorým sa vyjadruje relatívne uzavretý komplex myšlienok. Veta je jazykovým vyjadrením myšlienky a rozsah textu meriame počtom viet, pričom základom (slovenskej) vety je určité sloveso; text potom môžeme zapísať takto:

t = VF₁ – VF₂ – VF₃ – VF₄ – VF₅ ...

Kondenzácia textu sa prejaví v jeho povrchovej rovine, kým v hĺbkovej rovine sú kondenzovaný a nekondenzovaný text zhodné. To znamená, že

pri kondenzácii textu — v syntaktickej rovine — sa zmenší jeho rozsah, čo sa prejaví absenciou určitého slovesa, ale obsah stlačenej vety v texte zostane:

$$t_k = VF - VF - /-VF/ - VF - VF \dots$$

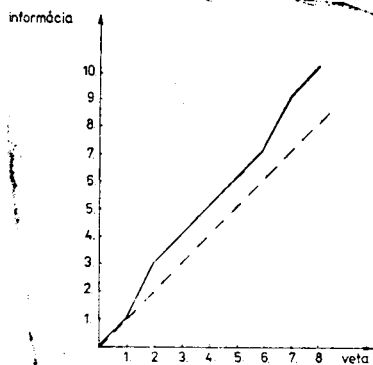
$$t_k = VF - VF /kd/ - VF - VF - VF \dots$$

1 2 3 4 5 6 ...

V kondenzovanom texte sa v jednej vete vyjadria dve myšlienky, dochádza k nahromadeniu informácií na danom mieste. To spôsobuje isté napätie medzi formou a obsahom, zapríčinené disproporciou medzi povrchovou a hĺbkovou rovinou, na jednom mieste je viac informácií než v okolí a než je v jazyku zvyčajné. Kondenzovaný je teda text a nie veta, hoci kondenzačný prostriedok, kondenzátor je zakomponovaný do vety (ako textovej jednotky), a to tak, že má v nej platnosť vetného člena. Pri výbere kondenzovaného alebo nekondenzovaného textu pritom rozhodujú tak objektívne (obsah textu), ako aj subjektívne činitele (autor).

Kondenzovaný text je oproti nekondenzovanému dynamickejší, lebo zmena tempa rastu informácií (agogika) predstavuje zrýchlenie. V syntaktickej rovine sa to prejaví tak, že sa „adresát nezdržiava registrovaním kategórií“ (Mistrík, 1977). Dynamizáciu textu si môžeme znázorniť aj graficky. Na ukážku si vezmeme tento krátky text:

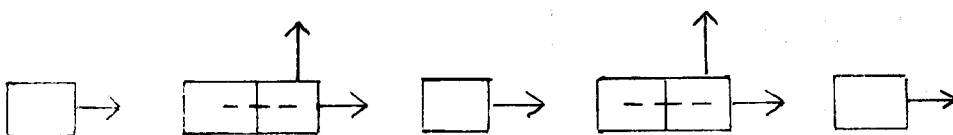
Prizhúrím oči. Zazriem ich *kráčať* po schodoch; pôjdem im v ústrety. Nebudem sa ponáhľať, viem, že o chvíľu sa stratím v ich objatí. V objatí Matúša a jeho lásky, *živenej* jediným sľubom: Ja ti zatelefonujem ... (tlač)

Obr. 1. Tempo rastu informácií v kondenzovanom (—) a nekondenzovanom (---) texte.

Pretože ku kondenzácii dochádza často aj v textoch náučného štýlu, treba aj pri ich statickosti a gnómickej čase/spôsobe predpokladať dynamizáciu. Aj to ukazuje na nadvetný charakter kondenzácie: ukazuje sa, že text má

okrem reálneho času, ktorý je jazykovým vyjadrením reality (téma), svoj vlastný časopriestor a že teda v texte existujú popri sebe dve syntaktické roviny, ktoré túto skutočnosť odrážajú. Vlastný textový časopriestor sa prejavuje hlavne v nadväznosti jednotlivých viet, textových jednotiek. Tak text umožňuje vyjadriť aj dve komunikované informácie v rámci jednoduchej vety, pričom tieto informácie ani nemusia prebiehať (reálne existovať) súčasne (relatívny čas implikovanej predikácie sa nemusí zhodovať s časom vetného predikátu). Dve štruktúrne roviny textu zodpovedajú aj jeho hĺbkovej, sémantickej štruktúre: v prvej myšlienky nadväzujú lineárne za sebou (postupné spájanie viet), v druhej dochádza k vybočeniu z tejto lineárnej stavby, vytvára sa vertikálna nadväznosť. Vo vertikálnej línii je nadväznosť realizovaná rovnako ako v lineárnej aj formálne, jazykovými prostriedkami, zväčša konektormi. Kondenzátory sa môžu zúčastňovať na výstavbe textu v jeho lineárnej aj vertikálnej rovine, pričom samotný implikovaný predikát P_2 nemusí byť konektorom, ale spôsob realizácie implikovanej predikácie je vo vertikálnej rovine. Tieto dve sémanticko-štruktúrne línie textu môžeme schematicky znázorniť takto:

Literatúra

- HRABĚ, V.: Polovětné vztahy a kondenzace „druhého sdělení“ v ruštině a v češtině. Praha, Nakladatelství CSAV 1964. 94 s.
- KÁČALA, J.: Doplnok v slovenčine. 1. vyd. Bratislava, Vydavateľstvo SAV 1971. 280 s.
- KOPEČNÝ, F.: Základy české skladby. 1. vyd. Praha, Státní pedagogické nakladatelství 1952. 264 s.; 2. vyd. Praha 1962. 359 s.
- MARKOVÁ, M.: K problematice tzv. polopredikativních konstrukcí. Slovo a slovesnost, 28, 1967, s. 245–254.
- MATHESIUŠ, V.: Podstata apozice a její druhy. In: Čeština a obecný jazykozpyt. Praha, Melantrich 1947, s. 302–318; tenže: Řeč a sloh. Praha, Československý spisovatel 1966. 104 s.
- MIKO, F.: Niektoré transformácie s adverbialnou „nástupníčkou“ platnosťou. Jazykovedný časopis, 21, 1970, s. 11–21.
- MISTRÍK, J.: Rytmus v literárnom texte. In: Structure and Semantics of the Literary Text. Red. M. Péter. Budapest, Akadémiai Kiadó 1977, s. 130–134.
- MOŠKO, G.: Klasifikácia polovetných konštrukcií. Slovenská reč, 42, 1977, s. 107–116; tenže: Miesto polovetných konštrukcií v syntaxe. Jazykovedný časopis, 29, 1978, s. 48–59.
- PANEVOVÁ, J.: K otázkam druhej predikácie v generatívnom systéme. Slavica Pragensia, 8, 1966, s. 339–246.
- PAULINY, E. – RUŽIČKA, J. – ŠTOLC, J.: Slovenská gramatika. 5. vyd. Bratislava, Slovenské pedagogické nakladateľstvo 1968. 583 s.
- TRÁVNÍČEK, F.: Mluvnice spisovné češtiny. 2. Skladba. 1. vyd. Praha, Slovenské nakladatelství 1951. 1497 s.

VACHEK, J.: Some Thoughts on the so-called Complex Condensation in Modern English. In: Sborník prací Filozofické fakulty Brněnské University. 4. Řada jazykovědná (A) 3. Brno 1955, s. 63–77.

Jozef Jacko

ŠTYLISTICKÁ DIFERENCIÁCIA SUBSTANTÍV ZAKONČENÝCH PRÍPONOU -ÁR (-IAR)

V súčasnej spisovnej slovenčine je slovotvorný typ s príponou *-ár (-iar)* v pomenovaniach osôb veľmi produktívny. Niektoré pomenovania osôb s touto príponou hodnotené v normatívnych príručkách súčasnej spisovnej slovenčiny ako slová s príznakom hovorovosti sa stávajú štylisticky nepríznakové. V príspevku *Názvy niektorých profesií* (Jacko, 1975) a *Profesie v inzerátoch* (Jacko, 1977) sme upozornili na niektoré nové slová (pomenovania osôb) utvorené príponou *-ár* a na základe ich výskytu prevažne v dennej tlači sme navrhovali hodnotiť ich ako spisovné, resp. ako odborné termíny. Aj v tomto príspevku chceme venovať pozornosť niektorým pomenovaniam osôb s príponou *-ár (-iar)* a ich štylistickej diferenciacii.

J. Horecký (1959, 1971) zaraďuje do skupiny pomenovaní osôb s príponou *-ár* aj hovorové slová typu *latinár, slovenčinár, francúzštinár, nemčinár*. Podstatné mená *zemepisár, dejepisár, matematikár*, resp. *matikár* majú podľa J. Horeckého nižší hovorový ráz, lebo oproti nim stoja spisovné *zemepisec, dejepisec, matematik*. V takomto prípade podstatné mená na *-ár* označujú toho, kto vyučuje zemepis, dejepis, matematiku, kým slová typu *slovenčinár* majú dva významy: kto vyučuje slovenčinu i kto študuje slovenčinu.

Slovník slovenského jazyka (SSJ) IV (1959–1968) hodnotí slovo *slovenčinár* ako slangové slovo (s. 119), ktoré sa používa v školskom prostredí, a to v dvoch významoch: 1. učiteľ alebo profesor slovenčiny; 2. poslucháč slovenčiny na vysokej škole. Pri hesle *maďarčinár* sa v SSJ II (s. 75) uvádza, že je to školský termín s významom „učiteľ, profesor maďarčiny“. Neuvádza sa teda, že slovo *maďarčinár* má aj význam „poslucháč maďarčiny na vysokej škole“. Slovo *češtinár* sa v SSJ I (s. 205) hodnotí ako hovorové slovo s významom „učiteľ českého jazyka“. Ako hovorové slová sa hodnotia v SSJ III (s. 895) slová *ruštinár* (učiteľ ruského jazyka; poslucháč rusistiky na vysokej škole) a *latinčinár* v SSJ II (s. 22) s významom „profesor latinčiny“ (zastarané *latinár*). Za školské slangové pokladá SSJ (IV, s. 488) slovo *taliančinár* (1. učiteľ, profesor taliančiny; 2. poslucháč

taliančiny na vysokej škole), *telocvikár* (IV, s. 505), *zemepisár* (kto vyučuje zemepis) (V, s. 593). V SSJ VI sa slovo *gréčtinár* uvádza ako hovorové slovo s významom profesor gréčtiny a poslucháč gréčtiny. Slová ako *poľštinár*, *španielčinár*, *ukrajinčinár* a pod. sa v SSJ neuvádzajú.

Súhrnne možno konštatovať, že od názvov jazykov, ako sú slovenčina, čeština, ruština, ukrajinčina, poľština, maďarčina, angličtina, nemčina, francúzština, taliančina, španielčina, latinčina a pod., sa v súčasnej spisovnej slovenčine tvoria príponou *-ár* pomenovania osôb typu *slovenčinár*, *češtinár*, *ruštinár*, *ukrajinčinár* atď., ktorými sa v školskej praxi označujú 1. učitelia, profesori slovenčiny, češtiny, ruštiny atď.; 2. poslucháči slovenčiny, češtiny, ruštiny atď. na vysokej škole (v Slovensko-ruskom slovníku z roku 1976 sa pri hesle *slovenčinár* okrem dvoch významov 1. učiteľ na strednej škole; 2. učiteľ alebo poslucháč na vysokej škole — uvádza aj 3. význam: slovakista, odborník, špecialista v slovenskej filológii).

V SSJ sa slovo *zemepisec* (V, s. 539) uvádza ako neutrálne, rovnako ako aj slovo *dejepisec* (I, s. 242). V školskej praxi sa tieto slová vo význame „učiteľ, profesor dejepisu, zemepisu“ a „poslucháč dejepisu a zemepisu“ takmer nepoužívajú, bežné sú iba slová *dejepisár*, *zemepisár*. Na označenie učiteľov a poslucháčov histórie a geografie na vysokých školách, resp. na pomenovanie odborníkov v histórii a geografii sa vžili výrazy *historik* a *geograf*. V SSJ III (s. 588) sa slová *prírodopis* (vo význame „prírodoveda“) a *prírodopisec* hodnotia ako trochu zastarané. V školskej praxi sa slovo *prírodopis* používa bežne, uvádza sa aj na úradnom tlačive (vysvedčenie) pre ZDŠ. Od slova *prírodopis* sa v školskom prostredí utvorilo slovo *prírodopisár*, ktorým sa označuje učiteľ prírodopisu na ZDŠ. Na vysokých školách s prírodovednou špecializáciou sa na pomenovanie vysokoškolských učiteľov a poslucháčov častejšie používajú slová cudzieho pôvodu *biológ*, *zoológ*, *botanik* a pod. Poslucháči sa dosť často označujú ako *prírodovedci*.

Už sme spomenuli, že J. Horecký pokladá pomenovanie *matematikár* za slovo nižšieho hovorového rázu. SSJ II (s. 110) však hodnotí slovo *matematikár* ako slangové s významom „profesor matematiky, matematik“. Podstatné meno *matematik* sa v SSJ II vykladá ako „vedec zaoberajúci sa matematikou, profesor matematiky“. V SSJ I sa neuvádza pomenovanie *fyzik*, resp. *fyzikár*. V SSJ VI (s. 34) sa pomenovaniu *fyzik* pripisujú významy: 1. vedec zaoberajúci sa fyzikou; 2. vysokoškolský poslucháč fyziky. V SSJ sa teda pri pomenovaniach *fyzik* a *matematik* neuvádzajú významy „učiteľ fyziky“, „učiteľ matematiky“. Doklady z Učiteľských novín (12. 4. 1979, s. 4) ukazujú, že na pomenovanie učiteľa matematiky sa používa slovo *matematikár* (podobne ako *slovenčinár*): *Za zverené deti zodpovedáme a každý — mám na mysli slovenčinára a matematikára — obeť detom voľný čas...* Ukazuje sa teda, že slová *matematik* a *matema-*

tikár neznačia v školskom prostredí to isté, ale v spis. jazyku slovo *matematik* označuje aj profesora matematiky, nielen vedca zaoberajúceho sa matematikou.

Za nespisovné (slangové) slovo treba však v súčasnej spisovnej slovenčine pokladať pomenovanie *občiankár* s významom 1. poslucháč občianskej *náuky* na vysokej škole, 2. učiteľ, profesor občianskej výchovy, pretože je utvorené od slangového slova *občianka*.

J. Horecký v súvislosti s tvorením názvov osôb s príponou *-ár* konštatuje, že „celkom ojedinelé sú podstatné mená tohto typu utvorené od dejevých podstatných mien na *-ba, -ka: rezbár, pochôdzkár* ... No v dnešnej slovenčine sa táto skupina mierne oživuje a tvoria sa nové podstatné mená ako *stavbár, ťažbár, údržbár, opravár, prevádzkár*“. V tom treba súhlasiť s konštatovaním J. Horeckého. Z rozličných denníkov sme si vypísali pomenovania niektorých nových profesií: *zákazkár, prípravár, prírezár, smenár*. Pomenovanie *epizódkár* (podobne ako podstatné meno *epizódk*) je v súčasnej spisovnej slovenčine štylisticky príznakové (expresívne). Presviedča nás o tom aj doklad: *Epizódkár – v divadelnom žargóne pejoratívne znejúce označenie herca, ktorý hrá iba nevelké, epizódne roly* (Javisko, 11, 1979, s. 57). Pomenovanie *smenár* je proti pomenovaniu *smenový majster* hovorové.

J. Horecký v Slovenskej lexikológii (s. 100) uvádza aj skupinu podstatných mien označujúcich osoby, ktoré dorábajú vec označenú podstatným menom: *tabačiar, cibuliar, chmeliar, repár*. Slovo *repár* sa v SSJ III (s. 726) hodnotí ako hovorové. V súvislosti so špecializáciou socialistickej poľnohospodárskej veľkovýroby vznikajú nové pomenovania osôb, ktoré dorábajú (pestujú) vec označenú základným podstatným menom, napr. *zemiačkar, kukuričiar, pšeničiar, jačmeniar* a pod. Pomenovania *repár, zemiakár, kukuričiar* a pod. sú v súčasnej spisovnej slovenčine hovorové výrazy, ale majú tendenciu stať sa poľnohospodárskymi termínmi, pretože sa používajú zatiaľ ako jediné odborné označenie osôb, zastávajúcich spomínané funkcie.

Príponou *-ár* je utvorené aj pomenovanie *kaktusár*, ktorým sa nazýva pestovateľ kaktusov: *Na knižnicu v malom mestečku „zaútočila mánia kaktusárov“*. – ... *vďačí kaktusárom za príliv* ... – ... *predplatil niekoľko výtlačkov časopisu Kaktusár*. V prostriedkoch masovej komunikácie sme sa v poslednom čase stretli aj s ďalšími novými pomenovaniami osôb s príponou *-ár (-iar)* utvorenými od podstatných mien. Pomenúvajú sa nimi osoby, ktoré vyrábajú veci označené podstatnými menami, resp. sa zaoberajú konkrétnou vecou označenou základným podstatným menom, napr.:

Náročné úlohy *ložiskárov* (Východoslovenské noviny, 3. 3. 1978, s. 3). — Za desaťročné obdobie dokázali žilinskí *ložiskári*... (Práca, 1. 3. 1978, s. 6). — Stretnutie *skrutkárov*. — ... sa včera uskutočnil Deň *skrutkárov* (Smena, 17. 7. 1978, s. 5). — V odbornom učilišti Bučina Žarnovica zaškoľovali dve skupiny *preglejkárov* (Život, 22. 3. 1979, s. 39). — *Rurkári* však robia v nepretržitej prevádzke normálne... (Práca, 3. 4. 1979, s. 5). — ... *kosáčkarov*... (Práca, 6. 4. 1979, s. 8). — Agrostroj prijme *nožničiarov* (Práca, 7. 5. 1979, s. 11). — ... dievčatá do profesie *cukrovinkárka* (Pravda, 1. 3. 1979, s. 4). — Na Podbanskom pracujú *vlekári*... (Smena na nedeľu, 20. 1. 1978, s. 1). — *kompár* vytiahol zo záhrenia knižôčku... — ... odpovedal *kompár*... (Javisko, 11, 1979, s. 127). — Šafárikovskí *odevári* (Práca, 15. 3. 1979, s. 5). — ... mnohých *odevárov* naučil... (Práca, 20. 2. 1979, s. 6). — ... *kováč-zápusťkár* (Pravda, 2. 3. 1978, s. 4). — ... *hlinikár*... (Práca, 21. 7. 1978, s. 6). — ... *jašterkár*... (Nedeľná Pravda, 2. 12. 1977, s. 22). — ... prijme ihneď pre svoje kamenárske prevádzkárne *terazárov* (Východoslovenské noviny, 17. 5. 1979, s. 5).

Pretože oproti pomenovaniám *ložiskár*, *skrutkár*, *preglejkár*, *kosáčkár*, *nožničiar*, *hlinikár*, *jašterkár*, *vlekár*, *kompár* atď. nestoja iné odborné termíny, treba ich pokladať za štylisticky neutrálne pomenovania osôb.

Záver. Slovtvorné prostriedky na pomenovanie osôb sú v súčasnej spisovnej slovenčine (podobne ako v iných jazykoch) obmedzené. Nové pomenovania osôb sa tvoria od podstatných mien najčastejšie príponou *-iar* (*-iar*): *ložiskár*, *skrutkár*, *preglejkár*, *hlinikár*, *zemiakár*, *kukuríčiari*, *nožničiar* a pod. Niektoré z týchto pomenovaní sa stávajú odbornými termínmi. Niektoré hovorové slová (typu *slovenčinár*) strácajú príznak hovorovosti, napr. *slovenčinár*, *ruštinár*, *stavbár*, *strojár*.

Literatúra

HORECKÝ, J.: Slovtvorná sústava slovenčiny. 1. vyd. Bratislava, Vydavateľstvo SAV 1959, s. 91; tenže: Slovenská lexikológia I. Tvorenie slov. 1. vyd. Bratislava, Slovenské pedagogické nakladateľstvo 1971, s. 101.

JACKO, J.: Názvy niektorých profesií. Kultúra slova, 9, 1975, s. 216–218.

JACKO, J.: Profesie v inzerátoch. Kultúra slova, 11, 1977, s. 83–86.

KOLLÁR, D. — DOROTJAKOVÁ, V. — FILKUSOVÁ, M. — VASILJEVOVÁ, E.: Slovensko-ruský slovník. 1. vyd. Bratislava — Moskva, Slovenské pedagogické nakladateľstvo — Vydavateľstvo Ruský jazyk 1976, s. 472.

Slovník slovenského jazyka. Red. Š. Peciar. 1. vyd. Bratislava, Vydavateľstvo SAV 1959–1968. 6 zv.

MIESTO ŽIVOČÍŠNYCH ADJEKTÍV MEDZI SEKUNDÁRNymi PRÍDAVNÝMI MENAMI

0. Živočišne adjektíva sa tradične vydeľujú ako samostatná a veľmi početná skupina medzi sekundárnymi prídavnými menami. Popri označení živočišne adjektíva (Morfológia slovenského jazyka, 1966) v gramatických príručkách sa používa aj termín s užším rozsahom – zvieracie prídavné mená – (Mistriek, 1967; Betáková – Chalupová – Lakotová, 1974). J. Jacko (1974) a F. Sabol (1979) sa nazdávajú, že celkove termín živočišne prídavné mená nie je výstižný, pretože do tejto skupiny patria aj odvodeniny z mien osôb a vecí. K tomu sa žiada podotknúť, že z formálneho hľadiska prípona *-í, -ací* je silnou odvodzovacou príponou pre prídavné mená odvodené od životných neosobných (živočišných) podstatných mien, kým deriváty s príponou *-í, -ací* od mien osôb a vecí sú početne obmedzené iba na úzky okruh príslušných podstatných mien (*človečí, trpasličí, stridži, babi, nevädzi, šibení, kniežací*); na druhej strane príponou *-ský, -ový*, charakteristickou pre vzťahové adjektíva utvorené od životných osobných i neživotných podstatných mien (*mužský, susedský, ženský, morský, jahodový, lanový*), sa sporadicky tvoria aj prídavné mená od živočišných substantív (*konský záprah, kravské mlieko, pstruhový revír, norkový kožuch*), a preto spomenuté výhrady k terminologickému vyjadreniu danej skupiny sekundárných prídavných mien – živočišne adjektíva – nie sú opodstatnené.

1. Nejednotný je i názor na klasifikáciu živočišných adjektív. Svojimi významovými a formálnymi vlastnosťami, odlišnými od ostatných adjektív, sa najčastejšie zaraďujú k druhovým privlastňovacím prídavným menám (Jóna – Tarcalová – Nádory, 1973; Mistriek, 1967; Oravec – Laca, 1973). Toto zatriedenie živočišných adjektív presadzoval v slovenskej jazykovede už skôr Š. Koperdan (1956) a G. Horák (1956), ktorý ich oddeľoval od individuálnych (osobných) privlastňovacích prídavných mien (*bratov, matkin*), zdôrazňujúc, že pri privlastňovacích prídavných menách druhových (*vlčí, rybí, páví, konský*) „nejde len o vzťah príslušnosti – pôvodu, lež aj o sumu kvalít, ktoré z neho vyplývajú, priam tak ako najmä pri uvedených tzv. látkových prídavných menách“ (s. 33).

O Horákov výklad živočišných prídavných mien sa v podstate opiera akademická Morfológia slovenského jazyka (MSJ), avšak v rozpore s doterajšou tradíciou živočišne adjektíva typu *ovčí* sa tu nezaraďujú k druhovým privlastňovacím prídavným menám, ale sa vydeľujú ako špecifický,

tvarovo výrazný druh odvođených (vzťahových) vlastnostných prídavných mien. Ako príklad sa v MSJ (s. 204) uvádza analogický vzťah medzi podstatnými menami *ovca*, *lipa* a prídavnými menami (*ovčí syr*, *ovčia hlava*, *ovčí kožuch* a pod.), *lipový* (*lipové drevo*, *lipový kvet*, *lipová haluz* a pod.), ktorý možno rovnako parafrázovať „pochádzajúci z ovce, súvisiaci s ovcou“, „pochádzajúci z lipy, súvisiaci s lipou“.

Osobitný prístup k začleneniu živočíšnych adjektív zaujímajú autori Slovenskej gramatiky (1968), ktorí na základe ich významovej príbuznosti s privlastňovacími a rovnako aj vzťahovými prídavnými menami preberajú živočíšne adjektíva medzi vzťahovými (relatívnymi) prídavnými menami. i keď terminologicky ich označujú ako privlastňovacie prídavné mená druhové.

2. Domnievame sa však, že pri klasifikácii živočíšnych adjektív nestačí brať do úvahy iba izolovaný tvar daného prídavného mena. Musíme tu vychádzať z celkovej významovej nesamostatnosti príznakov, a to najmä pri odvođených adjektívach. Sémantickú a z nej vyplývajúcu gramatickú charakteristiku živočíšnych adjektív potom určíme z reálne existujúceho vzájomného vecného vzťahu medzi vecami a ich vlastnosťami, pretože obsah príznakov odvođených živočíšnych adjektív je zreteľne modifikovaný významom určovaných vecí v konkrétnom združenom pomenovaní. Tak napr. zo všetkých združených pomenovaní so živočíšnym adjektívom *ovčí*: *ovčí pasienok*, *ovčí syr*, *ovčia vlna*, *ovčí trus*, *ovčia koža*, *ovčí zub*, *ovčí kožuch*, *ovčí krdeľ*, *ovčie prte* možno vydeliť štyri základné typy s odlišným všeobecným významom prídavného mena vyplývajúcim zo sémantického vzťahu medzi obidvoma komponentmi pomenovania:

ovca	+	pasienok	<i>ovčí (pasienok)</i> = „určený tomu, vhodný na to, čo označuje základné podstatné meno“
ovca	+	zub	<i>ovčí (zub)</i> = „charakteristický pre zviera, ktoré je označené základným podstatným menom“
ovca	→	kožuch	<i>ovčí (kožuch)</i> = „vyhotovený z toho, čo označuje základné podstatné meno“
ovca	→	mlieko	<i>ovčie (mlieko)</i> = „získané z toho, čo označuje základné podstatné meno“

Ešte názornejšie sa ukáže diferencovanosť jednotlivých typov živočíš-

nych prídavných mien pri porovnávaní ich transformačných, gramatických a lexikálnych vlastností:

typ živočíšneho adjektíva	transformácia formy			tvorenie individuálneho posesívneho adjektíva	parafrázovanie výrazom „pochádzajúci z toho, čo označuje základné substantívum“
	väzba s genitívnym prívlastkom	predložková väzba s predložkou			
		pre	z, od		
ovčí pasienok	+	+	-	+	-
ovčí zub	+	-	+	+	+
ovčí kožuch	-	-	+	-	+
ovčie mlieko	+	-	+	+	+

3. Ako ukazuje tabuľka, medzi živočíšnymi adjektívami sa vynímajú dva kontrastné typy: *ovčí pasienok* – *ovčí kožuch*. Obidva typy sa tvarovo zhodujú slovotvornou príponou *-í* a zaradením k sekundárnym prídavným menám, ale odlišujú sa podľa druhu príznaku: kým v združenom pomenovaní *ovčí pasienok* sa príznak vyjadruje na základe príslušnosti, v spojení *ovčí kožuch* príznakom *ovčí* sa označuje pôvod.

Takisto aj syntaktické indikátory v prvom type analogické s prívlastňovacími prídavnými menami – väzba s genitívnym prívlastkom (*pasienok ovce* – *dom otca*), predložková väzba s predložkou *pre* s prospechovým významom (*pasienok pre ovcu* – *dom pre otca*) a ďalej fakultatívnosť tvorenia individuálneho posesívneho adjektíva pri konštrukcii *ovčí pasienok* (*ovcin pasienok*), ale vylúčenie možnosti jej parafrázovania výrazom „pochádzajúcim z toho, čo označuje základné podstatné meno“ potvrdzujú, že tento typ živočíšneho adjektíva patrí k druhovým prívlastňovacím prídavným menám. Oproti nemu stojí typ *ovčí kožuch*, ktorý svojimi lexikálnymi a gramatickými príznakmi sa zaraďuje k vlastnostným vzťahovým prídavným menám. S nimi ho spája možná transformácia s predložkovou

väzbou s predložkou *z* s významom pôvodu: *ovčí kožuch* – kožuch z oviec, *jahodový kompót* – kompót z jahôd a opisné vyjadrenie pomocou výrazu „pochádzajúci z oviec“ – „pochádzajúci z jahôd“. Živočíšne adjektíva typu *ovčí kožuch* sa stotožňujú s vlastnostnými vzťahovými prídavnými menami (*jahodový kompót*) aj v tom, že vylučujú väzbu s genitívnym prívlastkom a prechod k individuálnym prívlastňovacím prídavným menám.

Opísanie výrazom „pochádzajúci z toho, čo označuje základné podstatné meno“ v spojeniach *ovčí zub*, *ovčie mlieko* a výskyt predložky *z*, resp. *od* v ich transformovanej predložkovej väzbe (*zub z ovce*, *mlieko od ovce*) signalizujúci význam pôvodu nás oprávňuje zaradiť živočíšne adjektíva *ovčí (zub)*, *ovčie (mlieko)* k vlastnostným vzťahovým prídavným menám, i keď dané živočíšne adjektíva na rozdiel od typu *ovčí kožuch* pripúšťajú náhradu genitívnymi prívlastkami (*zub ovce*, *mlieko ovce*) a transpozíciu s formou individuálneho prívlastňovacieho prídavného mena: *ovcin zub*, *ovcine mlieko*. Rozdiel medzi druhovým prívlastňovacím adjektívom typu *ovčí pasienok* a vlastnostným vzťahovým živočíšnym adjektívom typu *ovčí kožuch* sa navyše demonštruje aj ich odlišným zámenným korelátom: zámeno *čí*, *aký* je korelátom druhových prívlastňovacích adjektív (*ovčí pasienok*, *medvedí brloh*, *vlčia jama*, *psia búda*), kým korelátom vlastnostných vzťahových živočíšnych adjektív je iba zámeno *aký*: *ovčí kožuch*, *jazvečie sadlo*, *rybí tuk*.

4. Z toho, čo sme tu uviedli, vyplýva, že rozhodujúcim kritériom na zaradenie živočíšnych adjektív typu *ovčí kožuch* k vzťahovým prídavným menám v protiklade k druhovým prívlastňovacím adjektívam typu *ovčí pasienok* je vecný význam pôvodu odvodenej adjektívnej zložky konkrétneho združeného pomenovania, formálne sa prejavujúci v možnosti opísať vzťah medzi slovtvorným základom a slovtvornou príponou výrazom „pochádzajúci z toho, čo označuje základné podstatné meno“ a ďalej v použití predložky *z*, resp. *od* s významom pôvodu v transformácii s formou predložkovej väzby. A preto živočíšne adjektíva *volia koža*, *sobolia kožušina* označujúce vlastnosti, ktoré vyplývajú z ich vzťahu k základným podstatným menám, budú patriť k vlastnostným vzťahovým prídavným menám, a nie k druhovým prívlastňovacím prídavným menám, ako sa to pokúsil vysvetľovať F. Sabol (1979).

5. Naše resumé: východiskom pri klasifikácii živočíšnych adjektív nemôže byť izolovaný tvar príslušného adjektíva, ale slovné spojenie: živočíšne adjektívum + substantívum. Vychádzajúc z primárnych sémantických vzťahov medzi komponentmi spojenia a z ich sprievodných gramatických príznakov, rozdeili sme živočíšne adjektíva na vlastnostné vzťahové adjektíva a druhové prívlastňovacie prídavné mená.

Literatúra

BETÁKOVÁ, V. — CHALUPOVÁ, Š. — LAKOTOVÁ, H.: Slovenský jazyk pre 7. ročník ZŠ. 7. vyd. Bratislava, Slovenské pedagogické nakladateľstvo 1974, s. 53.
HORÁK, G.: K významovému roztriedeniu prídavných mien. Slovenská reč, 21, 1956, č. 1-2, s. 33.

JACKO, J.: Slovenská morfológia v škole. 1. vyd. Bratislava, Slovenské pedagogické nakladateľstvo 1974, s. 84.

JÓNA, E. — TARCALOVÁ, Ž. — NÁDORY, E.: Slovenský jazyk pre 9. ročník ZŠ. 6. vyd. Bratislava, Slovenské pedagogické nakladateľstvo 1973, s. 90.

KOPERDAN, Š.: Sémanticko-morfologická klasifikácia prídavných mien v slovenčine. Slovenská reč, 21, 1956, č. 1-2, s. 336-337.

MISTRÍK, J.: Slovenčina pre každého. 1. vyd. Bratislava, Slovenské pedagogické nakladateľstvo 1967, s. 54.

Morfológia slovenského jazyka. Red. J. Ružička. 1. vyd. Bratislava, Vydavateľstvo SAV 1966, s. 204.

ORAVEC, J. — LACA, J.: Príručka slovenského pravopisu pre školy. 1. vyd. Bratislava, Slovenské pedagogické nakladateľstvo 1973, s. 102.

PAULINY, E. — RUŽIČKA, J. — ŠTOLC, J.: Slovenská gramatika. 5. vyd. Bratislava, Slovenské pedagogické nakladateľstvo 1968, s. 203.

SABOL, F.: Členenie privlastňovacích adjektív: Slovenská reč, 44, 1979, č. 5, s. 294-295.

Za profesorom Václavom Křístkom

Známy český bohemista univ. prof. PhDr. Václav Křístek, CSc., vedúci Katedry českého a slovenského jazyka na Filozofickej fakulte Karlovej univerzity, sa rozlúčil so životom 9. septembra 1979, keď ho sklátila dlhšia tazká choroba. Životné osudy Václava Křístka sa začali odvíjať v banickom prostredí v rodnom ostravskom kraji. Sociálny pôvod do veľkej miery predurčil jeho životnú púť, na ktorej sa harmonicky spájala spoločenská angažovanosť, oddanosť robotníckej triede a socialistickej viasti s organizačnou, pedagogicko-výchovnou a vedeckovýskumnou činnosťou v duchu vedeckého svetonazoru. Na štúdiách v Brne usmernili jeho záujmy pokrokoví vysokoškolskí učitelia F. Trávníček a B. Havránek. Vedecky V. Křístek dozrieval v Olomouci na Palackého univerzite, ktorú pomáhal organizačne budovať. Jeho politická rozľadenosť a organizačné schopnosti ho však na dlhší čas odvedli na politickú dránu: vykonával funkciu prvého námestníka ministra školstva a neskôr bol veľvyslancom. Politicko-organizačne neprestal pracovať ani potom, keď sa vrátil k pedagogickej činnosti ako profesor Filozofickej fakulty Karlovej univerzity v Prahe. Tu sa po prof. J. Běličovi ujal vedenia Katedry českého a slovenského jazyka. Popri pedagogickej a vedeckovýskumnej práci sa aktívne zúčastňoval na organizácii vysokoškolského vzdelávania pracujúcich. V širokom rozsahu sa angažoval na realizovaní medzinárodnej spolupráce v rámci donôd s viacerými univerzitami socialistických štátov.

V našom časopise nám neprichodí hodnotiť vedeckú činnosť prof. Václava Křístka ako bomistu. Zasvätené ju zhodnotil i s charakteristikou osobnosti A. Jedlička v časopise Slovo a slovesnosť, 40, 1979, s. 70–72 pri nedávnom Křístkovom jubileu. Ziada sa nám však spomenúť, že Václav Křístek mal úprimný priateľský vzťah k Slovákom a slovenčine. Ako marxisticky orientovaný jazykovedec rešpektoval osobitosti slovenčiny vo vzťahu k češtine a na druhej strane videl, ako sa naše dva blízko príbuzné jazyky v spoločnom socialistickom štáte Čechov a Slovákov vyvíjajú paralelne pri vzájomnom ovplyvňovaní. Tento postoj dokumentoval vo svojich teoretických úvahách o vývoji češtiny, o periodizácii vývoja českého národného jazyka v súvislosti so životom a rozvojom spoločnosti, o vývinových tendenciách súčasnej spisovnej češtiny a i., ale aj v praktickej organizačnej činnosti, keď ako vedúci katedry prejavoval mimoriadne porozumenie pre utváranie priaznivých podmienok pre štúdium slovistiky na FF KU v Prahe a keď ako člen Vedeckého kolégia jazykovedy ČSAV a predseda jeho pravopisnej komisie tvorivo prispieval k spolupráci českých a slovenských jazykovedcov pri riešení spoločných problémov.

Predčasným odchodom Václava Křístka stratila československá jazykoveda starostlivého organizátora, marxisticky orientovaného bádateľa a osobnosť vzácných ľudských vlastností. Jeho stratu pociťuje aj slovenská jazykoveda.

S. Peciar

Vedecká konferencia o syntaxi a jej vyučovaní

V dňoch 11.–14. septembra 1979 usporiadala Katedra slovenského jazyka a literatúry a Kabinet literárnej komunikácie a experimentálnej metodiky Pedagogickej fakulty v Nitre vedeckú konferenciu *Syntax a jej vyučovanie*. Na konferencii sa zúčastnili pracovníci Jazykovedného ústavu L. Štúra SAV, pracovníci Ústavu pro jazyk český ČSAV, pracovníci filozofických a pedagogických fakúlt z viacerých miest ČSSR a pracovníci pedagogických ústavov a ďalších inštitúcií z rezortu školstva z celej ČSSR, ako aj zástupcovia Slovenského pedagogického nakladateľstva z Bratislavy a Matice slovenskej z Martina.

Poslaním konferencie bolo objasniť miesto syntaxe medzi ostatnými rovinami jazykového systému, zaregistrovať dnešný stupeň syntaktického výskumu v Československu a priblížiť škole súčasnú úroveň výskumu syntaxe, zjednotiť predmet a metodiku vyučovania syntaxe.

V prvých troch dňoch odzneli referáty týkajúce sa teoretických otázok a metodiky vyučovania syntaxe, štvrtý deň konferencie bol venovaný problémom vyučovania slovenského jazyka na školách s vyučovacím jazykom maďarským.

Prvý poľdeň (11. IX.) bol venovaný všeobecnejším otázkam syntaxe. J. Oravec v úvodnom referáte zdôraznil potrebu spájať vo vyučovaní obsah a formu a aj vo výskume postupovať od obsahu (ktorý je prvotný) k forme. Vetnočlenská teória je dobrá, treba ju ponechať, no je potrebné osvetľovať hranice záväzných a voľných členov vety, spresniť ich vymedzenie syntakticky aj sémanticky a vetný člen definovať komplexne. V závere referátu sa dotkol aj problémov polopredikácie, jednoduchej vety, súvetia a nadvetnej syntaxe.

J. Ružička v referáte k teoretickým základom syntaxe upozornil na dôležitosť rozlišovať základný a aplikovaný výskum syntaxe a bližšie charakterizoval základný výskum syntaxe, pri ktorom sa má v rovnakej miere uplatňovať systémové chápanie jazykovej stavby a historická povaha jazyka, čiže v synchronii treba vidieť aj dynamiku (vývin jazyka) a v diachronii systémovosť jazykovej stavby. J. Ružička hovoril aj o modeli jazyka s historickým aspektom, dotkol sa podstaty systému v jazyku a v závere zhodnotil modernú jazykovedu. Súčasnej jazykovede vyčítal nezaujem o vzťahy k najvšeobecnejšej integratívnej disciplíne – filozofii a tiež zanedbávanie dialektiky.

O vzťahoch medzi morfológiou a syntaxou hovoril vo svojom príspevku F. Kopečný. Tézy referátu J. Kořenského. F. Daneša a Z. Hlavsu *Nové tendencie v oblasti syntaktického bádania a jazykové vyučovanie* prečítala R. Bračová. Vzťahom frazeológie a syntaxe sa zaoberal J. Mlacek a o využití frazeológie vo vyučovaní syntaxe hovorila K. Habovštiaková. J. Furdík predniesol referát o syntaxi slovotvorne motivovaných slov.

Referáty, ktoré boli prednesené v nasledujúcich dvoch dňoch (12.–13. IX.), sa týkali štyroch tematických okruhov: syntagmatika, veta a súvetie, polovetné konštrukcie, nadvetná syntax.

P. Piřha sa v referáte o syntagme zaoberal výkladom tohto východiskového pojmu a poukázal na problematické aspekty. Pri klasifikácii syntagiem vychádzal zo základných významových vzťahov. Podľa P. Piřhu základné členenie syntagiem sa opiera o kritérium samostatnosti členov a o kritérium významovej rovnocennosti. Tak vzniká medzi členmi syntagmy koordinácia, determinácia a v jej rámci predikácia. Možno hovoriť aj o dvoch prechodných vzťahoch –

o apozícii a parantéze. Prítom treba mať na zreteli, že hranice medzi nimi nie sú ostré, tak isto nie sú ostré ani hranice medzi jednotlivými vetnými členmi. L. Novák predniesol svoju teóriu o nulovej syntagme, ktorou vysvetľuje syntagmatický i vetotvorný vzťah v jednočlenných a zároveň jednoslovných vetách typu „*ama! Pomôž! Horí! Áno! Pst!*“ Takéto „slovovety“ nemajú internú predikáciu, iba mimojazykovú deixu silne expresívneho alebo dôrazne apelatívneho významu. J. Novotný sa v referáte sústredil na vysvetlenie pojmov väzba, rekcia a valencia, rozobral vzťahy medzi týmito kategoriami a poukázal na špecifické črty každej z nich. Odporúčal vyjasniť tieto vzťahy aj v školskej výučbe. Referát G. Stibranej bol zameraný na školskú prax. Autorka vymedzila syntaktický vzťah koordinácie, hovorila o koordinácii vo vete — pri základných vetných členoch, pri rozvíjacích vetných členoch a v súvetí. Svoj výklad doplnila grafickými znázorneniami.

V diskusií dosť pripomienok odznelo na margo nulovej syntagmy. Vyjadrili sa k nej P. Pitna, ktorý porovnal nulovú syntagmu s nulovou morférou. Nulová morféma patrí do inventára, má svoj význam, nulový člen syntagmy je vyjadrený, takisto má mať svoj význam, ale nie je jasné, o aký význam ide. O tom, že nulová syntagma je okrem iného aj terminologický problém, hovoril F. Kočíš i J. Kačala. J. Kačala navrhol používať termín syntagma s nulovým členom, lebo termín nulová syntagma značí, že obidva členy sú nulové. Referát G. Stibranej z metodickej stránky v diskusií zhodnotila V. Betáková. P. Pitna upozornil, že pri apozícii nejde o dvojčlenný, ale mnohočlenný vzťah. J. Oravec nepokladá spojenie *Jano s bratom* vo vete *Jano bol s bratom v kine* za koordinatívne. Primknutie je dôležitý znak koordinácie — koordináčne je iba spojenie *Jano s bratom boli v kine*. K referátu J. Novotného zaujali stanovisko F. Kočíš a J. Oravec.

Z referátov, ktoré sa dotýkali problémov vety a (jednoduchého) súvetia, prvý bol referát F. Daneša *Spôsob výkladu gramatickej stavby vety*, ktorý za neprítomného autora prečítala K. Brabcová. F. Daneš upozornil na miešanie rovin pri výklade gramatickej stavby vety. Podľa neho musíme vo vete dôsledne rozlišovať formálno-gramatickú, semantickú a komunikatívnu rovinu. Stavbu vety, ako i rozbor vety stavia na valenčnom základe. Problematikou jednočlenných viet a ich využitím sa zaoberal P. Hauer. Podľa referenta treba výrazne odlišiť jednočlenné slovesné vety od menných viet a neobchádzať prechodné útvary. Zdôrazňoval potrebu jednotného výkladu viet a potrebu vykladať tieto vety na príkladoch zo zivej reči. Vzťahom medzi sémanticko-syntaktickou štruktúrou a aktuálnym členením viet a menným predikátom a infinitívom sa vo svojom referáte zaoberal J. Vaňko. O. Hábovčík predstavil svoj kompetenčný model slovenského slovesa, ktorý by mohol byť podľa jeho názoru pomôckou na osvojenie si väčšiny gramatických viet slovenčiny aj v škole. Referát na tému *Prislovkové určenie a predmet* predniesol J. Oravec. Štyri základné druhy prislovkového určenia rozčlenil podľa statickej a dynamickej zložky. Teoretické problémy vetej syntaxe z hľadiska vyjadrenia kauzality naznačila B. Švihranová. Hovorila o kauzálnej parataxe a hypotaxe.

Ďalšie referáty mali metodický charakter. V. Betáková sa zaoberala analýzou ako porovnávacou učebnou metódou, vš mala si hlavne postupy pri syntaktickej analýze. J. Maďunický hovoril o grafickom zobrazovaní syntaktických jednotiek. K. Zelinová zacielenila svoj referát na problém tzv. pro-

gramovaných listov a predviedla ukážku z vyučovania príslovkového určenia miesta.

Centrálным z hľadiska súvetnej syntaktickej problematiky bol referát F. K o č i š a *Zložené súvetia a vyučovacia prax*. Zaoberal sa postupmi, ktoré by sa mohli a mali uplatňovať pri vysvetľovaní štruktúry zložených súvetí a ich typov. Veľký dôraz kládol najmä na to, aby učitelia slovenčiny pri výklade súvetných celkov využívali komplexný, systémový a izomorfný pohľad na syntaktickú, vetnú a súvetnú štruktúru. R. S c h n e k sa vo svojom príspevku venoval vetným útvarom s asyndetickým priradovaním, v ktorých sa zastierajú syntaktické vzťahy.

Diskusia k jednotlivým referátom bola veľmi živá, vecná a ukázala na nie veľmi potešujúci stav v postojoch teoretikov a praktikov (učiteľov) k viacerým syntaktickým javom a v ich výklade. Najväčším nedostatkom diskusie bolo to, že mnohé načaté problémy sa nemohli uspokojivo riešiť pre nedostatok času. Potvrdilo sa, že prílišná nahustenosť referátov je vlastne na škodu veci. Vzácná príležitosť na ujasnenie priam páličivých problémov vo vyučovaní skladby na našich najmä základných školách sa opäť naplno nevyužila.

Tretí deň konferencie (13. IX.) bol venovaný polovetným konštrukciám a nadvetnej syntaxi. Polovetnými konštrukciami sa zaoberali štyria referenti. J. K a č a l a uviedol problematiku tejto prechodnej syntaktickej kategórie, vymedzil ju, vysvetlil polopredikatívny vzťah ako syntaktickú podstatu polovetných konštrukcií a všimol si aj hraničné prípady. Podobného zamerania bol aj referát G. M o š k a *Problematika polovetných konštrukcií v teórii a praxi* (za neprítomného referenta základné myšlienky referátu prečítal J. Furdík). J. N i ž n í k o v á sa sústredila na jeden typ polovetných konštrukcií – na konštrukcie s prístavkom. Na základe rôznych druhov totožnosti (úplná, čiastočná, situačná, subjektívna) a na základe toho, či môže byť prístavok iba predikátom, iba subjektom, alebo môže byť podľa kontextu rovnako subjektom i predikátom identifikáčnej vety utvorenej z prístavkového a nadradeného substantíva, podala klasifikáciu prístavku. A. O r a v c o v á zdôraznila jednotu obsahu a formy, ktorá je konštitutívnym a zároveň rozlišujúcim znakom polovetných konštrukcií ako jednotiek syntaktickej roviny jazykového systému.

V diskusii V. B e t á k o v á vyzdvihla referát J. Kačalu a súhlasila s tým, že učivo o polovetných konštrukciách nepatrí do učebníc pre základné školy. O prístavku diskutovali E. Novák, P. Pišha, G. Štibraná a J. Oravec, ktorý nepokladá opozíciu za osobitný vzťah, ale za degradovanú predikáciu.

O funkcii zámen v nadvetnej syntaxi referovala E. B a j z í k o v á. Elementárne textové jednotky autorka nestotožňuje so syntaktickými konštrukciami. F. M i k o hovoril o textových aspektoch syntaxe. Teória textu sa podľa jeho názoru musí vymaniť z područia lingvistiky, lebo v texte sa okrem zákonitostí jazyka uplatňuje aj zákonitosť reči. Vysvetlil svoj model textu, z ktorého možno odvodzovať zákonitosť jazyka, zákonitosť vety. Referát K. H a u s e n b l a s a a J. H o f f m a n n o v e j - J i ř i č k o v e j *Od syntaxe k stavbe textu* sa zaoberal textovými vzorcami a komunikačnými faktormi a ich možným využitím v jazykovom a slohovom vyučovaní. O súdržnosti v textovej výstavbe literárneho diela prednášal I. D é n e s.

V diskusii sa hovorilo o ďalších javoch a zákonitostiach nadvetnej syntaxe. P. Pišha konštatoval, že niektoré kategórie nadvetnej syntaxe by sa mali chápať

elastickejšie, menej mechanicky. M. Čechová upozornila, že viaceré nadvetné prvky sa už využívajú v experimentálnych učebniciach češtiny.

Štvrtý deň konferencie bol venovaný problematike vyučovania slovenského jazyka na školách s vyučovacím jazykom maďarským. I. Bertók predniesol referát na tému *Vyučovanie jednoduchých viet v slovenskom a maďarskom jazyku na základe binárnych opozícií*. Postavil do binárnych protikladov najzákladnejšie kontrastné javy v stavbe maďarskej a slovenskej jednoduchej vety, napr. zaťaženosť nominálnych a verbálnych viet, vety s aktívnou a pasívnou perspektívou, distribúciu zvratnosti, protiklad progresívneho a regresívneho rozvíjania vety ap. T. Zsilka v referáte *O slohovej výchove* vyslovil požiadavku, aby sa pri vyučovaní slovenského jazyka uprednostňovalo vyučovanie slohu a konverzácie pred výslovnosťou, pravopisom a inými javmi. Príčinu istej stagnácie a doterajších neúspechov vo vyučovaní slovenčiny u maďarských žiakov vidí v nerovnomernom rozložení gramatického učiva, najmä morfológie, paradigmatiky na úkor syntaxe, syntagmatiky. V konkrétnej časti svojho referátu poukázal na potrebu korigovať základné východiská Mistríkovej koncepcie slohových postupov. Neobstoí ani vymedzenie informačného slohového postupu. T. Zsilka navrhol trojstupňovú hierarchizáciu. Na prvom stupni (pláne) stojí informačný slohový postup, na druhom opis a rozprávanie, ktoré stoja v protiklade na základe zamerania pozornosti žiaka na predmet, resp. udalosť, proces. Na treťom stupni stojí výklad ako slohový postup, ktorý je pre žiakov najťažší. I. Dénes sa v referáte *Formálne zapisovanie gramatických pravidiel* prihováral za zavádzanie jednoduchých matematických symbolov a jednoduchých množinových a algebrických zápisov ako prostriedkov na prehľadnú reprezentáciu vetných skladov a vetných typov.

J. Oravec predniesol referát *K problematike vyučovania zvratných slovies na školách s vyučovacím jazykom maďarským*. Vychádzajúc z faktu, že zvratnosť patrí k javom, ktoré robia maďarským žiakom najväčšie ťažkosti, pokúsil sa podať globálnejší pohľad na reflexivitu. Korigoval niektoré staršie poučky o kritériách objektivej platnosti zvratného *sa*, *si*, rozšíril jej hranice najmä o výskyt v polovetných konštrukciách. J. Oravec prispel i k sémantickému triedeniu prípadov, v ktorých sa uplatňuje intenzitná slovotvorná morféma *sa*. K. Buzássyová v príspevku *Využívanie kontrastov medzi maďarčinou a slovenčinou pri vyučovaní podradovacích súvetí* určila najprv základné kontrasty v stavbe podradovacích súvetí v obidvoch jazykoch podmienené aglutinačným, resp. flektivným jazykovým typom. Potom na príklade slovenských ekvivalentov polyfunkčnej maďarskej spojky *hogy* ukázala, ako možno sledovať komunikatívny aspekt vyučovania podradovacích súvetí v slovenčine tým, že sa zdôrazní podmienenosť výberu spojky vo vedľajšej vete objektívnou vetnou modalitou a významom slovesa v hlavnej vete.

M. Töröková a A. Bernáthová informovali účastníkov konferencie o doterajších skúsenostiach z uplatňovania nového modelu vyučovania slovenčiny na maďarských gymnáziách a základných školách. Rešpektovanie komunikatívneho zreteľa prináša pozitívne výsledky. Pracovníci Výskumného ústavu pedagogického však potrebujú pomoc pri určení gramatického minima, najmä pri určení toho, koľko kontrastných javov medzi slovenčinou a maďarčinou sa má do učiva zaradiť a akým spôsobom sa to má urobiť. V odpovedi na túto požiadavku J. Furdík v diskusii vhodne pripomenul, že pracovníci vedeckých

inštitúcií a vysokých škôl, ktorí nemajú v pracovnej náplni metodiku vyučovania ani analýzu chýb, nemôžu pomôcť pri určení charakteru a počtu kontrastných javov, kým nebudú mať k dispozícii zoznamy chýb, ktoré maďarskí žiaci v slovenčine robia.

O metodike vyučovania na školách s vyučovacím jazykom maďarským referovali O. Valkovičová a K. Zelinková. Podľa G. Valkovičovej dôraz sa kladie na prechod od lineárneho podávania látky k špirálovému, hľadajú sa možnosti, ako pripraviť cestu k syntaxi už pri vyučovaní morfológie. Referentka sa dotkla i aktuálneho problému – určenia optimálneho pomeru analýzy vo vzťahu k syntéze (pre maďarských žiakov pokladá za vhodný pomer syntézy k analýze 3 : 1). K. Zelinková zdôraznila potrebu vyučovať slovenčinu pomocou najfrekvencovanejších slov. Hovorila i o uplatňovaní grafickej projekcie súvetí, ktorú navrhol R. Schnek. J. Prokop hovoril v diskusnom príspevku o možnosti využiť aj pre maďarských žiakov slovník, zachytávajúci najfrekvencovanejšiu spájateľnosť slov. Tento svoj slovník sám používa pri vyučovaní cudzincov slovenčine.

Konferencia poukázala na pomerne vysoký stupeň syntaktického výskumu v Československu. Zároveň signalizovala aj dosť podstatné rozdiely vo výskumoch teoretického charakteru oproti názorom uplatňovaným v školskej praxi. Prílišná preplnenosť a heterogénnosť programu neumožnili zjednotiť názory na aktuálne syntaktické problémy. Konferencia priniesla viaceré cenné podnety, ktoré bude treba v budúcnosti riešiť na podobných konferenciách, prípadne na menších podujatiach s užšie vymedzenou tematikou.

K. Buzássyová – A. Oravcová

HORECKÝ, J. – RÁCOVÁ, A.: Slovník jazykovedných termínov. 1. vyd. Bratislava, Slovenské pedagogické nakladateľstvo 1979. 208 s.

V prítomnosti je u nás snaha budovať vedu o jazyku na marxistických základoch dôslednejšie než v minulosti. Keď sme sa začali sústavne oboznamovať s ruskou a sovietskou jazykovedou, vyšla r. 1952 v SAVU kolektívne vypracovaná *Základná jazykovedná terminológia*, určená predovšetkým učiteľom stredných škôl (podobná práca už prv existovala v češtine). Mala normatívny charakter. V názvoch naznačoval sa už nový pohľad na jazykovedu. Na IV. medzinárodnom kongrese slavistov v Moskve 1959 sa rozhodlo, aby na tento cieľ utvorená komisia vypracovala slovanskú jazykovednú terminológiu. R. 1977 v Prahe vyšiel I. zväzok a r. 1979 II. zväzok (index) diela *Slovník slovanské lingvistické terminologie* s termínmi zo všetkých slovanských jazykov (11) s ekvivalentmi z troch západoeurópskych jazykov. Oba tieto slovníky sú usporiadané systematicky, t. j. podľa jazykovedných disciplín, termíny sa vykladajú iba výnimočne a na identifikovanie sa uvádzajú príklady.

Slovník jazykovedných termínov J. Horeckého a A. Rácovej je práca individuálna ako slovníky, ktorých autormi boli napr. L. I. Žirkov (1946), J. Marrouzeau (1951), N. N. Durmová (1924), E. V. Krotevyc – N. S. Rodzevyc (1957), O. S. Achmanovová (1966), J. Knobloch (1961) a i.; vyšli aj špeciálne slovníky niektorých jazykovedných smerov: J. Vachek, *Slovník pražskej školy* (1960),

E. P. Hamp napísal o americkej terminológii s citátmi z diel jednotlivých lingvistov (1957) atď. Takéto slovníky majú charakter viac informatívny než normatívny. Nový slovník uvádza jazykovedné termíny abecedne, nie systematicky. Ich význam sa podáva krátkym výkladom. Príklady sa uvádzajú iba zriedka, dakedy aj nevhodne (porov. archaizmus, archaické slovo). Výber termínov sa robil zväčša podľa vysokoškolských učebníc (uvádzajú sa ako pramene na s. 203, inak bibliografia chýba). Názvy rečových orgánov ako heslá sa neuvádzajú, ale názvy hlások súvisiace s nimi sú v osobitných heslách. Zámerne sú vynechané i niektoré názvy zo štylistiky a z rétoriky (názvy figur a trópov). Zastúpené sú tu termínmi rozličné moderné jazykovedné smery, v nevyhnutných prípadoch i s kritickými poznámkami zo stanoviska dialektického a historického materializmu.

Jazykovedné termíny v slovenčine – ako aj v iných jazykoch – vznikali na základe latinského, resp. gréckeho, preto pri slovenskom názve býva obyčajne cudzí, medzinárodný termín a pomáha pri jeho stotožnení, napr. názvy slovných druhov (podstatné meno = substantívum, t. j. nomen...), gramatických kategórií (mužský rod = maskulínium, t. j. genus..., jednotné číslo = singulár) atď. To platí aj o názvoch rečových ústrojov = artikulačných orgánov (čapík = uvula, podnebie zadné = velum, podnebie predné = palatum atď.). Doktoré termíny dnes u nás majú internacionálnu podobu, slovenské názvy – pokiaľ existovali – zanikli (napr. názvy pádov nominatív, genitív, datív... „meno-vateľ“, „odvodzovateľ“, „dávateľ“...; gramatika = zastar. mluvnica a i.). Autori slovníka tento úzus celkove zachovávajú, staré názvy nespomínajú. V úvode sa píše: „Synonymné termíny sa uvádzajú so znakom rovnosti, napr. hypersyntax = nadvetná syntax, pričom poradím sa naznačuje, ktorý z termínov je bežnejší.“ Pri termíne *syntax* sa neuvádza názov *skladba* (uvádza sa pri termíne *kompozícia*), ani starší názov *vetoslovie*, hoci sa uvádza termín *hláskoslovie* (bez medzinárodného ekvivalentu) a *tvaroslovie* = morfológia. Staršie názvy sa v slovníku vôbec neuvádzajú (napr. ani vokatív).

Positívne výsledky výskumu starších i novších smerov v jazykovede sa zväčša náležite uplatňujú vo výbere i výklade termínov. Ak ide o termíny technické v užšom zmysle, uvádzajú sa bez osobitných poznámok, ale termíny dôležité z hľadiska ideológie autori kriticky komentujú. Napríklad štrukturalizmus sa definuje ako „jazykovedný smer skúmajúci predovšetkým vzťahy medzi zložkami jazykových jednotiek a útvarov; zanedbávaním materiálnej zložky systémov sa dostáva na pôdu idealistickej filozofie“... Iné smery (deskriptivizmus, mladogramatická jazykoveda) sa charakterizujú bez hodnotenia alebo neúplne. Stanovisko autorov často vidieť iba v náznakoch, napr. pri výklade bilaterálnej a unilaterálnej teórie znaku. Zriedka sa priamo definujú termíny, ktoré svojím významom patria iba určitým jazykovedným smerom, napr. *báza* „syntaktická zložka generatívnej gramatiky“; *úzus* „súhrn jazykových návykov predpokladajúcich jestvovanie aktu reči“ (L. Hjelmslev), (ale ako osobitné heslo sa uvádza aj bežný termín *jazykový úzus* „používanie jazykových prostriedkov najmä spisovného jazyka v hovorenej i písanej podobe“). Po francúzsky sú uvedené ako heslá známe pojmy ženevskej školy (*langage* = rečový akt, *langue* = jazyk, *parole* = reč). Sama definícia termínu *jazyk* = *langue* v tomto slovníku je zložitá a nejasná. Bolo by treba na prvom mieste podať marxistickú definíciu a potom informatívne aj iné definície jazyka s označením príslušného jazykovedného smeru alebo autora.

Nie je vždy jasné, či termíny, ktoré nemajú samostatné heslá, sú vynechané zámerne pre úsporu a či nedopatrením, napr. termín *lingvistika* (ako osobitné heslo je *matematická lingvistika* = matematická jazykoveda), *determinácia* (ale *determinatívna syntagma* a *určovací sklad* je tu ako heslo), *koordinácia* (ale *koordinatívna syntagma* = priraďovací sklad), *predikácia* (ale *predikatívna syntagma* = prisudzovací sklad), *sonóra* (ale *jedinečná spoluhláska* = sonóra), *prípona* (ale *sufixálna morféma* = *sufix* = *prípona*). Chýbajú popri názvoch i bežné medzinárodné termíny *lexika*, *lexikon* a i.

Podľa mojej mienky bola by potrebná iná formálna úprava hesiel (napr. základné termíny by mohli ostať vytlačené polotučne, menej používané alebo používané iba v istom jazykovednom smere menším typom ap.). Pri názve jazykovedného smeru mohli by sa v tom istom hesle spomenúť aj príslušné termíny bez výkladu, ale okrem toho aj v osobitných heslách s príslušným označením a s výkladom. Jazykovedné metódy a smery so svojimi zástupcami mohli by sa spomenúť v úvode, kde by autori prejavili priamo i svoje názory. Týmito úpravami by sa síce zväčšil rozsah knižky, ale vzrástla by jej informatívna aj normatívna hodnota.

Slovník jazykovedných termínov s výkladmi je potrebná a užitočná príručka najmä pre učiteľov jazykov a pre mladých jazykovedcov a môže byť východiskom pri ďalších podobných prácach.

E. Jóna

Konečne eseje o slovenčine!

Dávnejšie sa vyslovila nástožčivá požiadavka využívať formu eseji v službách šírenia kultivovania slovenčiny. Pri čítaní knihy R. Krajčoviča *Pri prameňoch slovenčiny. Eseje* (1. vyd. Martin, Osveta 1978) môžeme povedať: Konečne eseje!

Eseje *Pri prameňoch slovenčiny* poskytujú umelecky stvárnený prejav dôkladného odborného poznania a výskumu jedného z najlepších znalcov dejín slovenčiny, ale súčasne aj výraz dôverného vzťahu k našej materskej reči.

Záleží nám na tom, aby širšia kultúrna verejnosť mala prístupné poučenie o vzniku, postupnom rozvoji a napredovaní slovenčiny, napr. aj o formovaní kultivovanej a kultúrnej slovenčiny v predpisovnom období, teda pred Bernolákom a Štúrom.

R. Krajčovič, autor významných štúdií a kníh o slovenčine a jej dejinách (spomeňme najmä dielo *Slovenčina a slovanské jazyky*, 1974), v tejto knihe maistrovských esejí o slovenčine píše: „O našu reč sa viedli dlhé spory. — Múdro sa urobilo, keď sa od sporov v tejto veci ustúpilo.“ A v závere kapitoly *V slovanskej rodine* píše poučene a s pochopením súhrnne a uvážene:

Naičerstvejšie slovo vedy o prakoreňoch našej reči, milý čitateľ, je takéto:

Naša reč je osobitný slovanský jazyk.

Naša reč sa vyvinula zo spoločného prazákladu ako iné slovanské jazyky.

Naša reč má miesto v rodine západoslovanských jazykov.

Kiežbv spory a dohady o tejto veci patrili minulosti. Kiežby vavríny zbieral zdravý rozum (s. 27).

V kapitolách *V časoch veľkomoravských*, *Svedectvá o stredoveku*, *O daroch ľudovej reči* a *Nové horizonty* (s. 13–68) podáva naozaj svedectvá dôklad-

ného poznania o slovenčine v minulosti, a to spôsobom takým pútavým a inštruktívnym, že zachytáva každého čitateľa, nielen odborníkov a učiteľov, ale aj prostých čitateľov, ktorí majú záujem o svoju materinskú reč. Jednotlivé slová na okrajoch latinských kódexov, názvy dedín, riek a hôr, potom i prostý veršík v reči Iudu, výsluchy svedkov písané od 15. storočia aj po slovensky, ľudová pieseň, príslovia a povrávky dávajú základ poznania o rozvoji slovenčiny v dávnejšom predpisovnom období.

Čím ďalej tým menej toho býva v učebniciach literatúry o Bernolákoví a o prvej kodifikácii spisovnej slovenčiny, iba niekoľko riadkov v prísnych racionálnych formuláciách. R. Krajčovič však našiel spôsob, ako odhaliť aj citový svet A. Bernoláka. Päťväzkovým Slovárom chcel „pestovanie slovenčiny, začaté pred desaťročiami, konečne na najvyšší vrchol priviesť, aby sa ona svojou dokonalosťou dnes úspešne vyrovnala hociktorému z najvyspelejších jazykov“. A R. Krajčovič dokladá: „Tak písal tvárou v tvár vlastnému svedomiu, slovenskému vlastenectvu.“ Z hesla Kačica zo Slovára vedel vylúpnuť i vnútorný život veľkého Bernoláka, ktorý tam včlenil celú baladu, ľudovú pieseň Kačička divoká. Okrem fotokópie príslušnej strany Slovára R. Krajčovič aj osobitne cituje poslednú slohu („diamanty vykresané z ľudového slova“):

Moje drobné deti — na kamenci sedá.
kálnú vodu pijú, drobní písek jeďá.

Nepochybne v nich A. Bernolák žiaľil aj nad našim rodom a jeho deťmi trápenými a bitými za feudalizmu. Veľkého básnického diela J. Hollého sa Bernolák nedočkal, keď 15. januára sotva päťdesiatročný zomrel.

A L. Štúr a slovenčina? *Prerušovaná dráma*, tak znie nadpis obsažnej kapitoly (s. 96–105). Hlboké štúdium, filozofické poznanie, bezhraničná láska k nášmu ľudu gniavenému feudálmi — a ťažká dilema pri kodifikácii slovenčiny na stredoslovenskom základe (berňolákovci sa pridržali západu — kollárovcí vo fantastickom slovanstve češtiny) a pri uzákoňovaní ľahkého demokratického pravopisu bez ypsilonov. M. M. Hodža sa nechce „odsloväniť“ a žiada prijať aj „literu y (ы ruskuo), ä (я rusk.)“ (s. 96). Štúr mu v liste rovno odpovedal: „A prečo bi tento pravopis ňebou Slovanskí? že tam ňjet y? no to ja malí znak Slovanskostí, ale načo nám y, keď je v našom vislovuvaní nulla“ (s. 96–97). Zápas o spisovnú reč L. Štúra a celej mladej generácie bol spojený s bojom „o väčšiu skyvu chleba pre náš ľud, o jeho duchovné povznesenie — to bol jeden zo základných kvádrov, na ktorých si štúrovská generácia začala stavať vysoký obelisk. — Z vraviacej žuly“ (s. 94).

Veľká slovenská dráma sa naplnila po tragédii povstania r. 1848/49, v tých rozporuplných časoch, keď štúrovci robili všetko, aby zabezpečili skutočný život, slobodu, sociálne práva a ľudskú dôstojnosť nášmu ľudu a slovenčine. Zrada Viedne, to bola odmena cisára, a teror bol odpoveďou maďarónskych feudálov a nastupujúcej buržoázie s jej starou protiľudovou pomstou. Napokon Štúr dobreže nerezignoval. Neostávalo iné, ako ustúpiť aj v pravopise: na úkor školovanie nášho ľudu a demokratizácie kultúry sa r. 1851 uzákonil y (aj ä a ť). Dráma sa naplnila, keď 12. januára 1856 L. Štúr vážne zranený „po trojtýždňovom trápení zavrel oči naveky“.

Ale minuli sa „roky suchoty a nemoty“ Bachovho absolutizmu, svitli lepšie časy Memoranda a Matice slovenskej, napokon však zasa pohroma r. 1875. R. Krajčovič jasne zaznačuje, ako zmätky v slovenčine a pravopise si vynútili výzvu, aby sa preberanie slov z iných jazykov regulovalo s ohľadom „na vkus

a cit pre domáci jazyk“ (P. Dobšínský). Vtedy i mladý Hviezdoslav s Banšekom v odpovedi na kritiku ich almanachu *Napred* (1871) vyslovili jednoznačnú požiadavku: Slovensčina potrebuje presnejšiu normu, jednotné pravidlá jazykovej správnosti.

Krajčovič prízvukuje, ako darmo K. Tisza z prestola snemu v Pešti vyriekol, že „slovenského národa niet“, lebo náš národ tu bol, ostal, mal svoju domovinu a mal už aj Hviezdoslava, Vajanského, Kukučina a iných lyrikov, epikov a Samo Czambel v Rukováti spisovnej reči slovenskej položil aj pevný základ rozvoja čistej slovenčiny a záruku jej rozvoja na zdrojoch ľudovej reči.

Ostávalo pravdou, čo bol napísal J. Vlček v súvislosti so spisovnou slovenčinou: „Čo nepodarilo sa dosiaľ žiadnemu literárnemu skutku na Slovensku, to spravila slovenčina.“

Tak sa to preukázalo aj po rozbití Rakúsko-Uhorska v buržoáznej ČSR. Boli boje o Maticu a o slovenskosť slovenčiny, keď v zmysle buržoáznej ideológie o jednotnom československom národe a o slovenčine ako o prechodnom útvere na ceste k vytýčenému splynutiu v jeden prúd so spisovnou češtinou niektorí neváhali nivelizovať slovenčinu. Dobre napísal J. Fučík v *Rudom večerníku* (1932): „Autoři Pravidel se v tomto boji přiznali, že byli vedeni jedinou snahou: sjednotit slovenský jazyk s českým... (slovenštinu) vzdálit od řeči lidu.“ A národ nepristal, ostalo „vedieť i vidieť, beriem i pozriem, predsa i denník (nie vedieť, berem, preca, deník), a pravdaže, nemáme kozla (cap), zeď (múr), brýle (okuliare), kartáč (kefa), papúška (papagáj) a pod. Boli aj puristi a autonomisti, ale bola aj dobrá slovenská literatúra. „Prvé línie v zápase o reč obsadili majstri slova. Do jej žíl púšťali vlastnú krv, aby tak vydali svedectvo o jej existencii, o jej tvári i velebe.“ Boli to Tajovský, Timrava, Jesenský, Urban, Hronský, Smrek, Novomeský, Poničan... (s. 124). A po období krvavých jatiek fašizmu v druhej svetovej vojne nastal nový rozvoj slovenčiny v Československej socialistickej republike.

Záverčná kapitola *Ešte slovo na dnes* (s. 129–143) je básňou autora na socialistickú súčasnosť a rozvoj slovenčiny v nej, „usporiadanej podľa normy i vlastného zákona v Pravidlách v dvanástich vydaniach, v atlase vlastných zvukov, vo veľkej gramatike, v štylistike i v šesťväzkovom slovníku. Obnovená miazgou vlastných dejín“ (s. 131). — Sú aj žaloby na ľahostajnosť mnohých, ale sú toľkí, čo slovenčinu kultivujú, pestujú i rozvíjajú. Ako kedysi štúrovci, Hviezdoslav, Vajanský i Jesenský, tak i v nedávnej minulosti L. Novomeský a v súčasnosti M. Válek a z najmladších poetov napr. B. Vargová (R. Krajčovič cituje časť jej básne Slovensčina zo zbierky *Pohladenie*) vyznávajú sa zo svojho teplého vzťahu k slovenčine. V. Mihálik neváha i karhať mladých zo svojej básnickej liahne v *Novom slove* za nedbanlivosť o nepeknú reč.

R. Krajčovič zdôrazňuje, že kultúra a spoločenská kultivovanosť sú zákonitosťami socializmu. Uprostred všetkého úsilia o kultúru a spoločenské napredovanie je aj spisovná slovenčina. „Perspektívy našej spisovnej reči sú teda svetlé. Bude kvitnúť! Lenže vedz, že jej rozkvet neprinesie sám čas na striebornom podnose. Kľúče od jeho brán máš ty, milý čitateľ, my i všetci, celý národ, budúce pokolenia“ (s. 141).

A ako umne vedel autor včleniť do svojho textu ľudovú pieseň a ornament z čias baroka, fotokópiu textu Hviezdoslavovej básne o slovenčine, rytinu starej Bratislavy i krás domova a súsošia Štúra a štúrovcov! Na záver svojich vybrúsených esejí, prehriatych vrúcnou angažovanosťou predného predstaviteľa slo-

vakistiky a slavistiky — prikladá R. Krajčovič básň M. Válka *Slovo* s tými podmanivými veršami:

Nadovšetko miluj rodný jazyk.
svoju reč.
Je zamat
a je meč.
Nevhodný dotyk nech ju nepokazi.

I výzva R. Krajčoviča ústami M. Válka je dôverne známa:

Ber slová priamo z dielne
konštruktéra:
z ľudu!

Slovenčina, naša kultúra a naša jazyková kultúra dostala knižkou esejí R. Krajčoviča *Pri prameňoch slovenčiny* dar, ktorý hrdza nezožerie. Je avízom, že nestačí len chladná veda. Bez láskyplnej zaujatosti v školách a na vysokoškolských katedrách by iba vajatala ako strom v tieni — bez kvetov i plodov. Krajčovičovými esejami *Pri prameňoch slovenčiny* naša kultúra dostala cenný príspevok k problematike vývinu nášho jazyka. Na základe štúdia príslušnej literatúry a vlastného výskumu podáva plastický obraz rozvoja slovenčiny, ktorá aj napriek nežičlivosti dejín za feudalizmu sa v reči ľudových vrstiev poddavných, skromného mešťanstva a drobného vzdelanstva postupne vypracúvala na kultúrny jazyk (podľa troch veľkých oblastí) a po kodifikácii A. Bernolákom a potom L. Štúrom už vo vlastnom literárnom (spisovnom) rúchu pričinením plejády najmä básnikov a prozaikov získala aj v mimoslovanských reláciách uznanie vyspelého spisovného jazyka slovenskej sociéty. Podal i názorný obraz rozkolísanosti spisovnej slovenčiny v prvom desaťročí buržoáznej republiky, jej stabilizácie neskôr a napokon jej veľký rozvoj v súčasnosti, keď ako moderný jazyk dobre slúži náročným požiadavkám spoločnosti v období rozvinutého socializmu.

R. Krajčovič v súlade s požiadavkami náročného slohového útvaru eseje vládne bohatými jazykovými prostriedkami, vhodne oživovanými aj prirovnaniami metaforickej hodnoty. Jeho veta je podľa autorovho zámeru raz prostá, úderná, inokedy primerane rozvitá, ale vždy vyvážená, aby pôsobila racionálnou aj esteticky. Vlastné vedecké osvetlenie náročnej problematiky podľa požiadaviek súdobej socialistickej vedy na nie veľmi rozsiahlom priestore (152 strán) neváha čitateľovi zvýrazniť aj subjektívnymi prejavmi vyznania úcty a obdivu k tvárnej bohatej a zvučnej reči nášho národa.

Svojimi esejami o slovenčine R. Krajčovič výrazne preukázal, že úlohou jazykovedy je nielen skúmať jazyk, ale aj sprístupňovať nové poznatky v náročnom a pôsobivom útvaru eseje. Ak sa donedávna myslelo, že esej je prostriedkom predovšetkým literárnej kritiky a histórie, R. Krajčovič preukázal, že esejou sa môže zaskvieť aj dielo slovenského jazykovedca o dejinách slovenčiny.

Vlado Uhlár

Komponentná, komponentná, či komponentová analýza? – Zaujmem o hlbšie poznanie lexikálneho významu slova a o poznanie miesta lexikálnej jednotky v istom sémantickom mikrosystéme cez jej protikladné vzťahy k iným lexikálnym jednotkám vedie k tomu, že sa v jazykovede v čoraz väčšej miere uplatňuje metóda, ktorá umožňuje tieto protikladné vzťahy i vlastný význam slova vhodne zachytiť, totiž segmentácia jednotlivých semém, ktoré tvoria význam viacvýznamovej (polysémickej) lexikálnej jednotky na elementárne sémantické prvky, na sémantické príznaky. Tieto sémantické príznaky sa nazývajú komponenty významu slova a segmentácia. Členenie významu na jednotlivé zložky sa nazýva komponentovou analýzou (rus. komponentnyj analiz. angl. componential analysis).

V doterajšom úze našich jazykovedcov sme sa v súvislosti s pomenovaním sémantickej analýzy slova na komponenty stretli s tromi podobami prídavného mena: *komponentná analýza*, *komponentná analýza* a *komponentová analýza*. Je tu teda isté kolísanie. Keďže substantívum *komponent* nie je iba termín z jazykovedy, ale má širšiu platnosť, možno predpokladať, že potreba použiť prídavné meno od slova *komponent* sa vyskytne aj v iných odboroch. S ohľadom na túto situáciu pokladáme za užitočné venovať tvoreniu prídavného mena od substantíva *komponent* istú pozornosť.

Na spojenie *komponentná analýza*, a teda na podobu adjektíva *komponentný* (utvorenú asi podľa výslovnosti anglickej podoby *componential*) nemáme písomný doklad, poznáme ju len z hovorených prejavov niektorých jazykovedcov. V písaných prejavoch prevláda zatiaľ spojenie *komponentná analýza*, teda adjektívum *komponentný*, pravdepodobne pod vplyvom ruštiny. Použila ho napr. autorka tohto príspevku vo svojej práci *Sémantická štruktúra slovenských deverbatív*, Bratislava, Veda 1974 (porov. kapitolu *Dištingtívne príznaky a komponentná analýza pri opise lexikálneho a slovtvorného významu slova*, s. 43). Používa ho vo svojich prácach aj V. Blanár (porov. napr. štúdiu *Od myšlienkového odrazu k lexikálnemu významu*. *Jazykovedný časopis*, 27, 1976, s. 111). Termín *komponentná analýza* používa i E. Ružičková (porov. jej auto-referát kandidátskej dizertácie *Slovesá pohybu v slovenčine a v angličtine*. Bratislava 1977, s. 5). Spojenie *komponentová analýza* použili autori návrhu tematiky na 4. zasadanie Lexikologicko-lexikografickej komisie pri Medzinárodnom komitáte slavistov v máji 1979 v Libliciach a tento termín používala vo svojich príspevkoch väčšina českých a slovenských lingvistov, ktorí sa na zasadnutí zúčastnili.

Nazdávame sa, že pre všetky tri spomenuté podoby adjektíva možno nájsť v tvorení od cudzích základov nejakú analógiu a teda aj isté zdôvodnenie. Adjektívum *komponentný* so zloženým (perintegrovaným) slovtvorným formantom *-čný* sa mohlo utvoriť podľa adjektív *distribučný*, *transformačný*. Spojenie *komponentná analýza* sa začleňuje do paradigmatického radu *distribučná analýza*, *transformačná analýza*, *komponentná analýza*. Ale kým prvé dve adjektíva majú príslušné fundujúce (východiskové) slovo (*distribúcia*, *transformácia*),

adjektívum *komponenčný* takéto fundujúce slovo nemá: *distribúcia* – *distribučný*; *transformácia* – *transformačný*; **komponencia* – *komponenčný*.

Sám tento fakt by ešte nebol dôvodom proti existencii adjektíva v podobe *komponenčný*. Ako ukázal J. Furdík (Slovotvorná analógia a analogická slovo-tvorba, Jazykovedný časopis, 21, 1970, s. 54–59), v slovenčine i v iných jazykoch existuje analogická slovo-tvorba, t. j. tvorenie slov napodobením morfeomatickej štruktúry existujúcich derivátov bez ohľadu na fundujúce slovo, ktoré môže aj chýbať. Dôvodom proti podobe adjektíva *komponenčný* je to, že perintegrovaný formant *-čný* ukazuje nielen formálne, ale aj sémanticky na tvorenie adjektíva od substantív zakončených na *-cia*, nie na tvorenie od substantív zakončených na *-ent*. Porov.:

inteligent	inteligentný	inteligencia	inteligentný (kvocient)
garant	–	garancia	garančný
–	kompetentný	kompetencia	kompetenčný (spor)
ekvivalent	ekvivalentný	ekvivalencia	–
dekadent	dekadentný	dekadencia	–
fragment	fragmentový	fragmentácia	fragmentačný
segment	segmentový	segmentácia	–
argument	argumentový	argumentácia	argumentačný (postup)

Keďže v našom prípade potrebujeme utvoriť vzťahové prídavné meno k substantívu *komponent*, a nie k nejestvujúcemu substantívu **komponencia*, prichádza do úvahy iba adjektívum zakončené na formanty *-ný* alebo *-ový*. Z týchto dvoch podôb by sme preferovali podobu *-ový* preto, lebo má jednoznačne vzťahový význam a zodpovedá všeobecnej tendencii tvorenia vzťahových adjektív pomocou formantu *-ový*. Slovo-tvorný formant *-ný*, ako vidieť aj z uvedených príkladov, nie je jednoznačný; tvoria sa ním nielen vzťahové, ale aj kvalifikačné (vlastnostné) adjektíva, napr. *kompetentný*, *inteligentný*.

Termín *komponentná analýza* nemá u nás ešte dlhú tradíciu. Nazdávame sa preto, že uprednostňovanie odporúčaného adjektíva *komponentový* a spojenia *komponentová analýza* sa v našej jazykovednej terminológii ustáli.

K. Buzássyová

Baku – bakuský. – V 6. zv. Slovníka slovenského jazyka (1968, s. 259) sa zaznamenáva názov *Baku* a k nemu odvodené slová *Bakučan*, *Bakučanka* a *bakuský*. Slovo-tvorné prípony *-čan* a *-ský* sa tu mechanicky pripájajú k slovo-tvornému základu *Baku*, teda k celej podobe názvu. Takto sa tvoria mužské obyvateľské mená na *-čan* a prídavné mená so slovo-tvornou príponou *-ský* aj od iných cudzích zemepisných názvov zakončených na *-u*, ktoré sú v spisovnej slovenčine nesklonné, napr. *Tartu* – *Tartučan*, *tartuský*, *Turku* – *Turkučan*,

turkuský atď. Od mužských obyvateľských mien sa prechýľovacou príponou *-ka* tvoria ďalej ženské formy, napr. *Bakučan* – *Bakučanka*, *Tartučan* – *Tartučanka*, *Turkučan* – *Turkučanka*. Takýto je stav pri dvojslabičných názvoch na *-u*. Pri viacslabičných názvoch býva dvojakosť. V niektorých prípadoch sa slovo-
tvorným základom stáva celý názov aj s koncovým *-u*, v iných prípadoch zas časť názvu bez koncového *-u*, napr. *Kinabolu* – *kinaboluský*, ale *Honolulu* – *honolulský*, *Honolulčan*, *Honolulčanka* (pozri v cit. 6. zv. Slovníka slovenského jazyka na s. 271 a 276). Touto problematikou sa u nás prvý zaoberal Š. Koperdan v štúdiu *K tvoreniu substantív a adjektív z miestopisných názvov* (Jazykovedné štúdie. 3. Spisovný jazyk. Red. J. Ružička. Bratislava, Vydavateľstvo SAV 1958, s. 100–101).

V bežnej jazykovej praxi sa stretávame aj s používaním iných foriem prídavných mien (formy obyvateľských mien nemáme doložené, ale problematika by tu bola rovnaká ako pri prídavnom mene).

Namiesto prídavného mena *bakuský* sa najčastejšie používa forma prídavného mena *bakinský*, napr.: *Jozef Šišovský na atletickom Memoriáli 26 bakinských komisárov* (Pravda, 28. 9. 1976, s. 8). – *Srdečne blahoželal kolektívu Novobakinského petrochemického závodu* (Práca, 27. 12. 1976, s. 2). V tomto prípade ide o mechanické prevzatie ruskej formy prídavného mena k názvu *Baku*, resp. prispôsobenie ruskej formy *bakinskij* spisovnej slovenčine. Prispôsobenie spisovnej slovenčine sa tu týka iba gramatickej prípony (pádovej prípony *-ij*), ktorá sa nahrádza slovenskou príponou, nie však aj slovo-
tvornej prípony. V spisovnej slovenčine sa nepoužíva prípona *-inský*, ale iba *-ský*. Podoba *bakinský* v spisovnej slovenčine je málo vhodná najmä preto, že sa tu stráca súvis s názvom *Baku*, pre ktorý je charakteristické zakončenie na samohlásku *-u*. Treba pritom brať do úvahy aj to, že prídavné meno k názvu *Baku* sa u nás používa iba zriedkavo. Podľa našej mienky nie je vhodné mechanické preberanie ruskej formy prídavného mena k názvu *Baku* do spisovnej slovenčiny.

V bežnej jazykovej praxi sa stretávame aj s používaním ďalšej podoby prídavného mena k názvu *Baku*, a to formy *bakunský*, napr. *Pamätník bakunských komisárov* (Journal, 1972, č. 1, s. 21). Pôvod tejto formy je evidentný už na prvý pohľad. Je to skríženie formy *bakuský* a formy *bakinský*, prípadne ide o prispôsobenie formy *bakinský* tak, že sa zachováva podoba názvu *Baku* s koncovým *-u* aj v prídavnom mene. Používanie formy *bakunský* je v spisovnej slovenčine ešte menej odôvodnené ako používanie formy *bakinský*, ktorú by sme mohli chápať ako istý lexikálny citát, prípadne ako istú nepravidelnosť, ktorá má svoj pôvod v inom jazyku (podobne ako napr. deriváty *Kubánek*, *Kubánka*, *kubánsky* k názvu *Kuba*, *Peruánek*, *Peruánka*, *peruánsky* k názvu *Peru*, *epikurejec*, *epikurejka*, *epikurejský* k menu *Epikuros*, *pytagorejec*, *pytagorejka*, *pytagorejský* k menu *Pytagoras* atď.; porov. L. Dvonč, Peruán?, Slovenská reč, 24, 1959, s. 124–125; M. Semjanová, Epikurejec, epikurejský, či epikurovec, epikurovský?, Slovenská reč, 39, 1974, s. 189–190).

Zo všetkých uvedených foriem prídavného mena k názvu *Baku* sa podľa našej mienky najlepšie hodí tvar *bakuský*. Pri tomto tvare sa najskôr uvedomuje súvislosť s názvom *Baku*. Tento tvar možno pokladať v spisovnej slovenčine za systémový v tom zmysle, že od niektorých názvov cudzieho pôvodu na *-u* sa v spisovnej slovenčine pravidelne tvoria prídavné mená tak, že sa slovo-
tvorná prípona *-ský* mechanicky pripája k celej podobe cudzieho názvu, napr. *Baku* –

turkuský atď. Od mužských obyvateľských mien sa prechýľovacou príponou *-ka* tvoria ďalej ženské formy, napr. *Bakučan* — *Bakučanka*, *Tartučan* — *Tartučanka*, *Turkučan* — *Turkučanka*. Takýto je stav pri dvojslabičných názvoch na *-u*. Pri viacslabičných názvoch býva dvojakošť. V niektorých prípadoch sa slovo tvorným základom stáva celý názov aj s koncovým *-u*, v iných prípadoch zas časť názvu bez koncového *-u*, napr. *Kinabolu* — *kinaboluský*, ale *Honolulu* — *honolulský*, *Honolulčan*, *Honolulčanka* (pozri v cit. 6. zv. Slovníka slovenského jazyka na s. 271 a 276). Touto problematikou sa u nás prvý zaoberal Š. Koperdan v štúdií *K tvoreniu substantív a adjektív z miestopisných názvov* (Jazykovedné štúdie. 3. Spisovný jazyk. Red. J. Ružička. Bratislava, Vydavateľstvo SAV 1958, s. 100—101).

V bežnej jazykovej praxi sa stretávame aj s používaním iných foriem prídavných mien (formy obyvateľských mien nemáme doložené, ale problematika by tu bola rovnaká ako pri prídavnom mene).

Namiesto prídavného mena *bakuský* sa najčastejšie používa forma prídavného mena *bakinský*, napr.: *Jozef Šišovský na atletickom Memoriáli 26 bakinských komisárov* (Pravda, 28. 9. 1976, s. 8). — *Srdečne blahoželal kolektívu Novobakinského petrochemického závodu* (Práca, 27. 12. 1976, s. 2). V tomto prípade ide o mechanické prevzatie ruskej formy prídavného mena k názvu *Baku*, resp. prispôsobenie ruskej formy *bakinskij* spisovnej slovenčiny. Prispôsobenie spisovnej slovenčiny sa tu týka iba gramatickej prípony (pádovej prípony *-ij*), ktorá sa nahrádza slovenskou príponou, nie však aj slovo tvornej prípony. V spisovnej slovenčine sa nepoužíva prípona *-inský*, ale iba *-ský*. Podoba *bakinský* v spisovnej slovenčine je málo vhodná najmä preto, že sa tu stráca súvis s názvom *Baku*, pre ktorý je charakteristické zakončenie na samohlásku *-u*. Treba pritom brať do úvahy aj to, že prídavné meno k názvu *Baku* sa u nás používa iba zriedkavo. Podľa našej mienky nie je vhodné mechanické preberanie ruskej formy prídavného mena k názvu *Baku* do spisovnej slovenčiny.

V bežnej jazykovej praxi sa stretávame aj s používaním ďalšej podoby prídavného mena k názvu *Baku*, a to formy *bakunský*, napr. *Pamätník bakunských komisárov* (Journal, 1972, č. 1, s. 21). Pôvod tejto formy je evidentný už na prvý pohľad. Je to skríženie formy *bakuský* a formy *bakinský*, prípadne ide o prispôsobenie formy *bakinský* tak, že sa zachováva podoba názvu *Baku* s koncovým *-u* aj v prídavnom mene. Používanie formy *bakunský* je v spisovnej slovenčine ešte menej odôvodnené ako používanie formy *bakinský*, ktorú by sme mohli chápať ako istý lexikálny citát, prípadne ako istú nepravidelnosť, ktorá má svoj pôvod v inom jazyku (podobne ako napr. deriváty *Kubánek*, *Kubánka*, *kubánsky* k názvu *Kuba*, *Peruánec*, *Peruánka*, *peruánsky* k názvu *Peru*, *epikurejec*, *epikurejka*, *epikurejský* k menu *Epikuros*, *pytagorejec*, *pytagorejka*, *pytagorejský* k menu *Pytagoras* atď.; porov. L. Dvonč, *Peruán?*, Slovenská reč, 24, 1959, s. 124—125; M. Semjanová, *Epikurejec*, *epikurejský*, či *epikurovec*, *epikurovský?*, Slovenská reč, 39, 1974, s. 189—190).

Zo všetkých uvedených foriem prídavného mena k názvu *Baku* sa podľa našej mienky najlepšie hodí tvar *bakuský*. Pri tomto tvare sa najskôr uvedomuje súvislosť s názvom *Baku*. Tento tvar možno pokladať v spisovnej slovenčine za systémový v tom zmysle, že od niektorých názvov cudzieho pôvodu na *-u* sa v spisovnej slovenčine pravidelne tvoria prídavné mená tak, že sa slovo tvorná prípona *-ský* mechanicky pripája k celej podobe cudzieho názvu, napr. *Baku* —

bakuský, Tartu – tartuský, Turku – turkuský, Nauru – nauruský, Kinabolu – kinaboluský atď. Nepravidelne utvorené formy sa postupne zo spisovného jazyka dostávajú na perifériu slovotvorného systému a nahrádzajú sa systémovými podobami (porov. v cit. príspevku M. Semjanovej o formách *epikurejec, pytagorejec, epikurejský, pytagorejský* a pod. a o pravidelných, systémových podobách *epikurovec, pytagorovec, epikurovský, pytagorovský* atď.). Preto nie je potrebné používať v spisovnej slovenčine ani podobu prídavného mena *bakinský*, ani formu *bakunský*.

L. Dvoně

Verbum – verba, či verbá? – V Morfológii slovenského jazyka (MSJ) (1966, s. 115) sa v rámci skloňovania podstatných mien stredného rodu vzoru mesto konštatuje, že „v N. pl. majú niektoré cudzie pomnožné podstatné mená tvary s krátkym koncovým *-a*: *regesta, nomina, verba, pronomina, analekta, prolegomena*“. Na s. 27 MSJ sa v rámci slovných druhov spomínajú aj slovesá – *verbá* a zámená – *pronominá*, zapísané s dlhým koncovým *-á*. Aj na s. 233 sa v MSJ popri tvare *zámená* uvádza tvar *pronominá* (s dlhým koncovým *-á*) a na s. 360 sa popri pomenovaní slovesá uvádza pomenovanie *verbá* (taktiež s dlhým koncovým *-á*).

V citovanej poučke MSJ o forme 1. p. mn. č. niektorých pomnožných podstatných mien vzoru mesto sú niektoré nepresnosti. Predovšetkým nie všetky uvedené cudzie podstatné mená sú pomnožné podstatné mená. Cudzie substantíva *nomina, verba, pronomina* majú aj tvary singuláru, ktoré sa v našom jazyku tiež používajú: *nomen, verbum, pronomen*. Singulárový tvar *verbum* sa uvádza napr. aj v Slovníku cudzích slov (1953, s. 1032). V tom istom slovníku sa uvádzajú aj singulárové tvary *nomen* (s. 714) a *pronomen* (s. 820). Singulárové tvary *nomen, verbum* a *pronomen* sa uvádzajú aj v Slovníku cudzích slov S. Šalingovej – O. Petra (1970, s. 771, 892 a 1105). Substantíva *nomen, pronomen* a *verbum* sa v tomto slovníku uvádzajú ako nesklonné substantíva stredného rodu. Podobu jednotného čísla slova *verbum* zaznamenáva aj J. Mistrík v Retrográdnom slovníku slovenčiny (1976, s. 323). V Slovníku slovenského jazyka (SSJ) sa slová *nomen, pronomen, verbum* neuvádzajú ani vo forme jednotného čísla, ani vo forme množného čísla. V SSJ II (1960, s. 388) sa uvádza prídavné meno *nominálny*, v SSJ III (1963, s. 627) prídavné meno *pronominálny* a v SSJ V (1965, s. 64) prídavné meno *verbálny*. Ako pomnožné mená stredného rodu (s krátkym koncovým *-a*) sa v SSJ uvádzajú substantíva *analekta* (SSJ I, s. 31), *prolegomena* a *regesta* (SSJ III, s. 625 a 715).

Druhým nedostatkom citovanej poučky v MSJ je to, že sa tu nehovorí o zdomácnení, resp. zdomáčňovaní alebo adaptácii spomenutých cudzích substantív. K. Palkovič v príspevku *Slová typu prolegomena* (Kultúra slova, 11, 1977, s. 116–119) tvrdí, že podľa stupňa zdomácnenia možno v spisovnej slovenčine rozlíšiť tri skupiny prevzatých slov tohto typu. Pôvodnú formu podľa K. Palkoviča si zachovávajú slová, ktoré sú súčasťou viacslovných spojení a označujú najmä názvy časopisov a zborníkov, napr.: *Studia Slavica, Studia Historica Slovaca, Studia Academica Slovaca* atď. Poznamenávame, že J. Mistrík v Retrográdnom slovníku slovenčiny (s. 325) uvádza podobu *slavikum, moravikum*. Aj K. Palkovič konštatuje, že v hovorených prejavoch sa v nepriamych pádoch už prejavuje istý stupeň zdomácnenia, napr. *publikoval to v Slavikách*. Do druhej skupiny zaraďuje K. Palkovič slová tohto typu, ktoré majú pôvodnú formu 1. pádu

množ. čísla s krátkym *-a* (ale v nepriamych pádoch už s tvarmi podľa slovenského skloňovania). K. Palkovič však poznamenáva, že väčšina prevzatých slov tohto typu sa v súčasnosti používa už v čiastočne zdomácnenej podobe, v ktorej je kodifikovaná forma nominatívu plurálu s dlhým *-á*, napr. *periodiká*, *skriptá*, *univerzáliá* a pod. Do tretej skupiny zaraďuje K. Palkovič jazykovedné termíny. Konštatuje, že aj v jazykovednej terminológii sa čoraz častejšie používajú pôvodné latinské termíny *singularia tantum* a *pluralia tantum* v čiastočne poslovenčenej podobe *singuláriá tantum* a *pluráliá tantum*. Takéto formy sú napr. bežné v MSJ. Podobne sa vyskytujú formy *numeraliá*, *pronominá*, *adverbiá*. Podľa K. Palkoviča z uvedených troch skupín skúmaného typu slov je len pri prvej skupine odôvodnená a prirodzená plurálová forma s krátkym *-a*, lebo ide vlastne o citátové slová. Pri druhej skupine (typ *prolegomena*) už nie je zachovanie pôvodnej plurálovej formy podľa K. Palkoviča natoľko odôvodnené. Preto na pozadí zdomácnených foriem typu *periodiká* stoja krátke plurálové formy typu *prolegomena* akosi osihotene a pociľujú sa ako neprirodzené, cudzie. K. Palkovič predpokladá, že v súvislosti s tendenciou po pravidelnosti, ktorá sa v slovenskej morfológii uplatňuje, aj tieto cudzie formy sa časom nahradia domácimi tvarmi s dlhým *-á* a budú sa písať v podobe *prolegomená*, *analektá* a pod.

V odbornej, a teda aj v jazykovednej terminológii môžeme hovoriť o adaptácii cudzích slov. Medzi takéto adaptované jazykovedné termíny patria v súčasnej spisovnej slovenčine aj termíny *pronominá*, *verbá*, *nominá*, ktoré sa používajú aj v jednotnom čísle (*pronomen*, *verbum*, *nomen*). Okrem týchto jazykovedných termínov sa v súčasnej spisovnej slovenčine stretávame aj s termínmi *gramatikum* – *gramatiká*, *lexikum* – *lexiká*, ktoré sú taktiež adaptované. Adaptované podoby *pronominá*, *verbá* sa používajú okrem MSJ aj v iných príručkách súčasnej spisovnej slovenčiny, napr. v Slovenskej gramatike od E. Paulinyho – J. Ružičku – J. Stolca (5. vyd., 1968, s. 213 a 244), v Stylistike slovenského jazyka od J. Mistrika (3. vyd., 1977, s. 276), v Slovenskej morfológii v škole od J. Jacka (1. vyd., 1974, s. 11–12).

Takmer pri všetkých uvedených adaptovaných jazykovedných termínoch sa nepoužíva celá paradigma, a tak skloňovanie v niektorých pádoch vyznieva dosť neprirodzené. Stretávame sa napr. s formou 6. pádu sing. „o verbe finite“. Nemáme však doklad napr. na formu 6. pádu sing. substantív *nomen* a *pronomen*. Aj tvary G. pl. typu *verb*, *pronomín* vyznievajú v súčasnej spisovnej slovenčine neprirodzené, a tak sa s nimi takmer nestretávame.

Jazykovedné termíny *verbá*, *pronominá* sa v súčasnej spisovnej slovenčine pociľujú ako adaptované substantíva, preto majú v 1. a 4. páde mn. čísla pádovú príponu *-á*.

V týchto tvaroch sa aj najčastejšie používajú najmä v odbornej literatúre. Ostatné pádové tvary sa používajú iba zriedkavo (napr. substantívum *verbum* v spojení *verbum finitum*: vo verbe finite, s verbom finitom), pretože najmä skloňovanie adjektíva (*finitum*) vyznieva neprirodzené.

J. Jacko

Pokyny pre autorov prispievajúcich do časopisu Slovenská reč

1. Maximálny rozsah príspevkov v jednotlivých rubrikách:

- Štúdie – 12 strán včítane literatúry a poznámok;
- Diskusie – 10 strán včítane literatúry a poznámok;
- Recenzie – 6 strán;
- Rozličnosti – 3 strany.

2. Rukopis musí byť napísaný strojom sýtou čiernou páskou, jedna strojom písaná strana má obsahovať 30 riadkov so zvyčajným množstvom písmen (60 úderov). Okraje: ľavý okraj 4 cm, pravý okraj 1 cm.

3. Celé meno autora a nadpis príspevku sa umiestňujú do ľavého rohu bez zarážky, a to v poradí: 1. meno autora, 2. nadpis. V recenziách a správach sa v záhlaví článku umiestňuje iba nadpis, meno autora sa uvádza pod príspevkom v pravom rohu a so skratkou rodného mena. V rubrike Rozličnosti sa v príspevkoch nadpis osobitne graficky nevyčleňuje, je súčasťou prvého riadku. Od ostatného textu sa oddeľuje pomlčkou.

4. V rukopise sa nesmie nič vyznačovať ani osobitným typom písma, ani riedením, ani podčiarkovaním. Osobitné typografické zásahy môže autor vyznačiť v kópii článku, ktorú odovzdáva spolu s originálom.

5. Poznámky treba uvádzať na osobitnom liste za textom príspevku, rovnako aj citovanú literatúru. Text poznámok sa píše bežne ako ostatný text (každý nový riadok sa píše so zarážkou 6 písmen), rovnako aj literatúra. V citovanej literatúre sa meno autora píše verzálkami. Pri citovaní literatúry, ako aj pri odkazoch na literatúru v texte treba zachovávať predpísanú normu (podľa doterajšej praxe).

6. Redakcia si vyhradzuje právo zasahovať do textu príspevkov najmä z hľadiska zachovania normy a kodifikácie súčasnej spisovnej slovenčiny.

SLOVENSKÁ REČ, časopis pre výskum slovenského jazyka. Orgán Jazykovedného ústavu Ľudovíta Štúra Slovenskej akadémie vied. Ročník 45, 1980, číslo 2. Vydáva VEDA, vydavateľstvo Slovenskej akadémie vied. Technická redaktorka J. Macherová. Vychádza šesť ráz za rok. Ročné predplatné Kčs 48,—, jednotlivé číslo Kčs 8,—. Rozširuje Poštová novinová služba. Objednávky a predplatné prijíma PNS — Ústredná expedícia a dovoz tlače, Bratislava, Gottwaldovo nám. 6/VII. Možno objednať aj na každom poštovom úrade alebo u doručovateľa. Vytlačili Tlačiarne Slovenského národného povstania, n. p., Martin. Povolené výmerom SÚTI 7/13.

Distributed in the Socialist countries by SLOVART Ltd., Leningradská 11, Bratislava, Czechoslovakia. Distributed in West Germany and West Berlin by KUBON UND SAGNER, D-8000 München 34, Postfach 68, Bundesrepublik Deutschland. For all other countries, distribution rights are held by JOHN BENJAMINS, B. V., Periodical Trade, Amsteldijk 44, 1007 HA, Amsterdam, Holland.

© VEDA, vydavateľstvo Slovenskej akadémie vied, 1980.
Kčs 8,—.